

Universitätsbibliothek Wuppertal

Avctores Latinae Lingvae In Vnvm redacti corpvs

Godefroy, Denis

[Genevae], 1585

M. Terentius Varro: De lingua Latina

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-85](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-85)

M. T E R E N T I V S V A R R O
D E L I N G V A L A T I N A .

S V M M A E O R V M Q V Æ L I B R I S D E

lingua Latina M. Terentij Varronis continentur, distributio.

O M N I S operis de lingua Latina tres feci partes. Prima, quemadmodum vocabula imposita essent rebus: secunda, quemadmodum ea in casus declinantur: tertia, quemadmodū coniungerentur, sumptū ex ipso Varrone libro 6. de ling. in fin. & lib. 7. in pr. Idē lib. 6. sub finē Instituti sex libris, quemadmodum rebus Latina nomina essent imposita ad vsum nostrum, ē quibus tres scripsi P. Septimio, qui mihi fuit quaestor: tres, tibi (Ciceronem alloquitur) quorū hic est tertius. Priores, de disciplina originis verborum: posteriores, de verborum originibus. Hoc libro vt & secundo & tertio tractauit Varro De disciplina quam vocant ἰτυμολογική. & quidem in hoc volumine primo explicauit, quæ contra eam dicerentur: quæ pro ea secundo: quæ de ea (id est eius forma) tertio ex Varrone 4. de ling. in pr. Idē lib. 6. in fin. In primo volumine est, quæ dicantur, cur Etymologice neq. sit, neque ea utilis sit

M. T E R E N T I I V A R R O N I S
D E L I N G V A L A T I N A A D
P. Septimium libri primi Fragmenta.

Aggulus, aggens, aggilla, aggerant, in eius: aodi Græci, & Actius noster binam G scribunt: alij N & G, quod in hoc videri veritatem facile non est. similiter agreps, & agrora, ex Prisciano lib. 1. * L. Ælius noster literis ornatissimus memoria nostra errauit aliquoties. Nam aliquot verborum antiquorum Græcorū, perinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. Non enim leporem dicimus, vt ait, quod est leuipes, sed quod est vocabulum antiquum Græcum. Multa enim vetera illorum i-

gnorantur, quod pro iis, aliis nunc vocabulis vtantur, & illum esse plerique ignorent Græcum quem nunc nominant ἰλλων: puteum esse quod vocant ὄπια: leporem quod λεπών dicunt. In quo non modō L. Ælij ingenium non reprehendo, sed industriam laudo. successum enim fortuna, experientiam laus sequitur ex I. Gellij 17. iuxta fidem veterum librorum.

Idem Varro dicit furem ex eo dictum, quod veteres Romani furuum atrū appellauerint: & fures per noctem, quæ atra sit, facilius furantur. Ex I. Gell. 17. iuxta fidem veterum librorum.

M. T E R E N T I I V A R R O N I S
D E L I N G V A L A T I N A A D
P. Septimium lib. I I .

Fragmenta.

Hoc volumine Varro explicauit quæ pro disciplina quam vocant ἰτυμολογική, dicantur, ex Varronis 4. de lingua in pr. Idem libro 6. in fin. In secundo volumine est quæ sit Etymologica, & cur ea sit, & in illis sit.

M. T E R E N T I I V A R R O N I S
D E L I N G V A L A T I N A A D
P. Septimium lib. I I I .

Fragmenta.

Hoc volumine explicauit Varro quæ de disciplina Etymologica [id est eius forma] dicerentur. ex Varrone 4. de lingua in pr. Idē lib. 6. in fin. In tertio volumine est quæ forma Etymologiae. Feneratoris à fenore cognominatus: fenus autem dictum à fetu, & quasi fetura quadam pecuniae parentis, atque incrementis, & idcirco & M. Cato & ceteri aetatis eius. feneratorum sine A litera pronuntiauerunt, sicuti fetus ipse, & fecunditas, appellata. ex 16. Gell. 12. ex Nonio Marcello in Fenus. Vtrumque mulieres & Epicroci viri quoque habitauerunt. Ex Nonio in Habitare.

EPITOME LIBRI QVARTI.

In quo de vocabuleis locorū, & quæ in locorū que origine, ex auctoribus qui soluta oratione scripserunt. ¶ Præfatio 1.

¶ De vocabuleis locorū in genere 2. Caesariū 3. Terra 4. Aquæ 5. Mundi partium 6. Montium urbium Rome 7. Quatuor regionum urbis Rome 8. Tribuum urbis Rome 9.

¶ De vocabuleis eorū quæ in loco, Deorū 10. Anni 11. Piscium & conchyliorū 12. Amphibi orū 13. Magistratū Romanorū 14. Sacerdotum 15. Militarium personarum 16. Diuitiū, pauperum 17. Artificum 18. Pecorum 19. Ferarum 20. Stirpium,

herbarum, arborum, fructuum 21. Manufactorū, ad victum 22. ad Vestium 23. ad Instrumenta militaria 24. Mensæ escaræ 25. Mensæ vinarie rotundæ & quadratæ 26. Mensæ vinarie 27. Sediū ac sedilium 28. Mundi muliebri 29. Indutus & amictus 30. Instrumentorum rusticorum, quæ ad serendū, colendū, & importandos fructus pertinent 31. Aedificiorum publicorum 32. Aedificiorum privatorū 33. Portarum urbis Rome ac palatii 34. Eorū quæ ad lectos pertinent 35. Assis & eorum quæ ab assibus 36.

¶ Conclusio 37.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA AD M. TVLLIVM

CICERONEM LIBER QVARTVS.

VE M AD M O D V M vocabula essent imposita rebus in lingua Latina, sex libris exponere institui. De his treis ante hunc feci, quos Septimio misi: in quibus est de disciplina quam vocant ἑτυμολογία.

Quæ contra eam dicerentur, volumine primo: quæ pro ea, secundo: quæ de ea, tertio. In his ad te scribam, à quibus rebus vocabula imposita sint in lingua Latina: & ea quæ sunt in consuetudine apud poetas. ¶ Quom vniuscuiusq; verbi naturæ sint duæ: à qua re & in qua re vocabulum sit impositum: itaque à qua re sit *Pertinacia*, cum quæritur: ostenditur esse à pertendo: in qua re sit impositum, dicitur: cum demonstratur, in quo non debet pertendi, & pertendit; *Pertinaciam* esse: quod in quo oporteat manere, si in eo persistet, *Perseuerantia* sit. Priorem illam partem, ubi, cur & vnde sint verba, scrutantur Græci: vocant ἑτυμολογία; illam alteram ἀπὸ σημειωθέντων: de quibus duabus rebus in his libris promiscuè dicam, sed exilius de posteriore. ¶ Quæ ideo sunt obscura, quod nequomnis impositio verborum extat, quod veritas quasdam deleuit: nec quæ extat, sine mendo omnis imposita: nec quæ rectè est imposita, cuncta manet: multa enim verba littereis commutateis sunt interpolata: neque omnis origo est nostræ linguæ: & vernaculis verbis: & multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut *Hofis*, nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui fucis legibus vteretur: nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellē. ¶ In quo genere verborū, ut casu erit illustrius, vnde videri possit origo, inde repetam. Ita fieri oportere apparet; quod recto casu quom dicimus *Impos*, obscurius est esse à potentia, quam quom dicimus *impotem*: & eo obscurius sit, si dicas *pos*, quam *impos*. videtur enim *pos* signi-

ficare potius pontem, quam potentem. *Vetustas* non pauca deprauat, multa tollit. *Quæ puerum* vidisti formosum, nunc vides deformem in senecta. Tertium sæculum non videtur eum hominem quem vidit primum. Quare illa quæ iam maiori bus nostris ademit obliuio fugitiua, secuta sedulitas Mucij & Bruti retrahere nequit. Non si non potuero indagare, ero tardior; sed velocior ideo, si quiuero. Non mediocres enim tenebræ in silua, ubi hæc captanda: neque eò quò peruenire volumus, semita trita: neque non in tramitibus quædam obiecta quæ euntem retinere possent. Quoniã verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi: quot modis litterarum commutatio sit facta, qui animaduertit, scrutari facilius origines patietur verborum. Reperiet enim esse commutata, ut in superioribus libris ostendi, maxime propter bis quæternas causas. Litterarū enim sit demptione, aut additione; & propter earum artationem, aut commutationem; item syllabarū productionem. Quæ quoniam in superioribus libris, cuiusmodi essent, exemplis satis demonstrauit; hæc commorandum esse modò nō putauit. ¶ Nunc singulorū verborum origines expediam. quorum quatuor explicandi gradus. Primus in quo *populus* etiam venit. Quis enim non videt, vnde *aristodina*, & *viocurrus*? Secundus, quò grammatica descendit antiqua, quæ ostendit quemadmodum quodque poeta verbū confinxerit; quò declinat. Hinc *Pacuius*, *rudensibilus*, hinc *incornucernicum* pecus, hinc *chlamyde clupeat* brachium. Tertius gradus, à quo philosophia ascendens peruenit: atque ea quæ in consuetudine communi essent, aperire cepit, ut à quo dictum esset *oppidum*, *vicius*, *vicia*. Quartus, ubi est aditus, & initia regis: quò si non perueniam, scientiam ad opinionem accupabor. quod etiam nonnunquam in salute nostra.

nostra facit, cum egrotamus, medicus. Quod si summum gradum non attigero; tamen secundum non prateribo. Quod non solum ad Aristophanis lucernam, sed etiam ad Cleanthis lucubravi. Noli praterire eos qui poetarum modo verba, ut sint ficta, expediunt. Non enim videbatur consentaneum querere me eo in verbo, quod finxisset Ennius, causam negligere quod ante rex Latinus finxisset: cum poeiceis multis verbis magis delecter quam vtar, anti-¹⁰ queis magis vtar quam delecter. Annon potius mea verba illa quæ hereditate à Romulo rege venerunt, quam quæ à poeta Lulio relicta: Igitur quoniã hæc sunt tripartita verba, quæ sunt aut nostra, aut aliena, aut obliuia: de nostris dicam, cur sint: de alienis, vnde sint: de obliuicis relinquam, quorum partem cum ita inuenerim, ut opinor, scribam. In hoc libro dicam de vocabulis locorum, & quæ in his sunt. In secundo, de temporum, & quæ in his sunt. In tertio, de²⁰ vtraque re à poetis comprehensam. Pythagoras Samius ait, omnium rerum initia esse bina: ut finitum et infinitum, bonum & malum, vitam & mortem, diem & noctem. Quare item duo; status, & motus. quod stat, aut agitur, corpus: vbi agitur, locus: dum agitur, tempus: quod est in agitu, actio. Quadripartitio magis sic apparebit: corpus est, ut cursor: locus, stadium, quæ currit, tempus: hora qua currit: actio, curso. Quare fit ut omnia ferè sint quadripartita, & ea terna, quod neque vnquam tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum tempus) neque motus, vbi non locus & corpus: (quod alterum est quod mouetur; alterum vbi) neque vbi sit agitur, non actio ibi. Igitur initiorum quadrigæ, locus: & corpus: tempus, & actio. Quare quattuor genera prima rerum, toti dem verborum: [horum enim] De his locis, & his rebus quæ in his videntur, in hoc libro summam ponam. Sed quæ cognatio eius erit verbi, quas radices egit extra fines suas persequemur. Sepe enim ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetes. Quare non cum de locis dicam, si ab agro ad agrorum hominem & agricolam peruenero, aberraro. Multa societas verborum: nec vimalis sine vino expediri, nec curia calabra sine calatione potest aperiri.

2 **I**NCIPIAM de locis sub ipsius loci origine. Locus est, vbi quid locatum esse potest: ut nunc dicunt, conlocatum. veteres id dicere solitos apparet apud Plautum, Filiam habeo grandem, cassam dote, atque inlocabile, neque eam queo locare cuiquam. Apud Ennium, O terra trita, vbi Liberi fanum in cuius muro locaui. Vbi quidquam consistit, locus. Ab eo præco dicitur Locare, quoad vsque id emitur, quoad in aliquo consistit pretium. Inde Locarium, quod datur in stabulo, & taberna, vbi consistant. Sic loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt.

3 **L**OCA natura, secundum antiquam diu-

sionem, prima duo, cælum & terra: deinde particulatim vtriusque multa. Cæli dicuntur loca supera, & ea deorum: terra, loca infera, & ea hominum. Vt Asia, sic cælum dicitur modis duobus. Nam & Asia, quæ non Europa, in qua est Syria; & Asia dicitur prioris pars Asiæ, in qua est Ionia, & prouincia nostra Cilicia. Sic cælum dicitur duobus modis: & pars eius summum, vbi stellæ; & id quod Pacuuius demonstrat, cum dicit, Hoc vide circum supraque quod complexu continet terram. Cui subiungit, Id quod nostri cælum memorant. A qua bipartita diuisione Lucretius suorum vnus & viginti librorum initium fecit hoc. Ætheris & terræ genitabile querere tempus. Cælum dictum scribit Ælius Gallus, quod est cælatum: aut à contrario nomine, quod apertum est: non malè, quod posterior Ælius, multo potius cælare à cælo, quam cælum à cælando. Sed non minus illud alterum de cælando, ab eo potuit dici quod interdiu cælatur, quam quod noctu non cælatur omnino. Ego magis puro à chao cauum: & hinc cælum: quoniam, ut dixi, Hoc circum supraque, quod complexu continet terram, cauum cælum. Itaque dicit Andromacha, Noctique caua cæli signitinentibus conficis bigeis. Et Agamemnon, In altifono cæli clypeo. Cauum enim clypeum. Et Ennius item ad cauationem, Cæli ingentes fornices. Quare ut à chao cauea, & caule, & conuallis, cauata vallis, & caure cautione: ut cauum sit ortum, vnde omnia apud Hesiodum, à chao cauum cælum.

4 **T**ERRA dicta ab eo, ut Ælius scribit, quod teritur. Itaque tera in augurum libris scripta cum R vno. Ab eo coloneis locus communis, qui prope oppidum relinquitur, Territorium, quod maxime teritur. Hinc linteum, quod teritur corpore, Termentarium: hinc in messe Tritura, quod tum frumentum teritur: & Triuolum, quo teritur. Hinc fines agrorum, Terminus, quod hæc partes propter limitare iter maxime teruntur. Itaque terminus cum in Latio aliquot locis dicitur, ut apud Actium, non terminus, sed Termè. hoc Græci τριπυ. Euander enim qui venit in Palatiã è Græcia, Arcas fuit. Via quidè iter, quod ea vehendo teritur: Aclius iter in agreis, quod agendo teritur: etiam Ambitus iter, quod circumuendo teritur. nã ambitus circumiens: ab eo que duodecim tabularum interpretes, ambitum pariteris, circumitum esse describunt. Igitur tera terra, & ab eo poete appellatur summa terra, que sola teri possunt, Sola terra. Terra, ut putant, cadè & Humus. ideo Ennius, In terrã cadentis, dicit, cubiteis pinsibant humum. Et quod terra sit humus, ideo Humatus, mortuus, qui terra sit obrutus: ab eo qui Romanus cõbustus est, aut in sepulcrum eius abiecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui ad familiam expurgadams, donec in purgando, humo non est opertus, ut pontifices dicunt, quoad inhumatus sit, familia

funesta manet, & dicitur humilior. Quae ad
humū sunt, aut à re, vt Sabini, & Lucania; aut de-
clinata ab hominibus, vt Appulia & Latium: vt
trunque, vt Etruria, & Tuscia. Qua regnum fuit
Latini, vniuersus ager dictus *Latium* particula-
tim oppideis cognominatus: vt à Præneste *Præ-
nestinus*, ab Aricia *Aricinus*. Vt nostri augures
publicè dixerunt: agrorum sunt genera quin-
que: *Romanus*, *Gabinus*, *Peregrinus*, *Hosti-
cius*, *Incertus*. *Romanus* dictus, vnde Roma, ab Ro-
mulo. *Gabinus*, ab oppido Gabiis. *Peregrinus*, a-
ger pacatus, qui extra Romanum & Gabinū,
quod vno modo in heis ferantur auspicia. di-
ctus *peregrinus* à pergendo, id est progredien-
do. eo enim ex agro Romano primum pro-
gredebatur. quocirca *Gabinus*, siue peregrin-
us, secundum hos auspicia habent singularia.
Ab reliquo discretus. *Hosticus*, dictus ab hosti-
bus. *Incertus* is ager, qui de heis quatuor qui sit
ignoratur. *Ager* dictus est, in quam terram
quid agebāt, & vnde quid agebāt fructus caus-
sa. id Græci dicunt *ἀγροί*. Vt ager, quod agi po-
terat, sic qua agi, *Actus*. Eius finis minimus cō-
stitutus in latitudinem pedes quatuor: fortas-
se ab eo quatuor, quod ea quadrupes agitur:
in longitudinem pedes centum & viginti. in
quadratum actus, & in lauum, & in longum, vt
esset centum & viginti. Multa antiqui duode-
nario numero finiebant: vt duodecim decuriis
actum. *Iugerum* dictum iuncteis duobus acti-
bus quadratis. *Centuria* primò à centum iuge-
ribus dicta: post duplicata retinuit nomen: vt
tribus multiplicata idem tenent nomen. Vt
quod agebāt, *Aluis*: sic qua vehebant *Vie* di-
ctæ. quod fructus conuehebant *Ville*. qua ibant,
ab itu *Iter* appellarunt: qua angustè, *Semita*: vt
semiter dictum. *Ager cultus* ab eo quod ibi
cum terra semina coalescebant: ab eo inconsi-
tus, *incultus*. Quod primum ex agro plano fru-
ctus capiebāt. *Campus* dictus. postea quam pro-
xima superiora loca colere cœperunt, à colen-
do *Colles* appellarunt. Quos agros non colebāt
propter siluas, aut id genus, vbi pecus possit pa-
sci, & possidebant: ab vsu suo *Saltus* nominarūt.
Hæc etiam Græci *τὰ ἀλωα ἢ ἰσμοί*, nostri *Ne-
mora*. Ager, quod videbatur pecudum ac pecu-
niæ esse fundamentum, *Fundus* dictus: aut quod
fundat quotquot annis multa. *Vineta*, ac *Vi-
nea*, à vite multa. *Vitis* à vino, idque [vini] à vi.
hinc *Vindemia*, quod est vini demia, aut vitis
demia. *Seges* ab satu, id est semine. *Semen*, quod
non planè id quod inde. hinc *feminaria*, *semen-
tes*. item alia quæ *segetes* ferunt. *Frugēs* à fruēdo,
fructūsque ab spe *Spica*, vt & *Culmi*, quod in
summo campo nascuntur, & summum culmen.
Vbi frumenta lecta terātur, & arefcant, *Area*.
Propter horum similitudinem loca in vrbe pu-
ra, *area*, à quo potest etiā *Ara* desm esse, quod
pura. Nisi potius ab ardore, ad quem vt sit, sit
ara. à quo ipsa *area* non abest: quod, qui a-

refacit, ardor est solis. *Ager Restibilis*, qui re-
stituitur ac referitur quotquot annis: contra
qui intermittitur, à nouando *Noualis ager*. *Ar-
uum* & *arationes* ab arando: & ab eo quod ara-
tri vomer sustollit, *Sulcus*: quod ea terra iacta,
id est proiecta. *Porca*, *Prata* dicta ab eo quod
sine opere parata. Quod in agreis quotquot
annis rursus facienda eadem, vt rursus cap-
ias fructus: appellata *Rura*. (Diuidit in eos a-
gros, cum scribit Sulpicius, Plebei rura largitur
ad aream.) *Predia* dicta, item vt *prædes*, à præ-
stando: quod ea pignori data publicè mancu-
pes fidem præstant.

* * *

5 Vbi nunc est Roma, septem montium
demissior infimus locus. Infimus, *humilissimus*,
quod in mundo infima humus. *Humor* hinc ita-
que. Ideo Lucilius, Terra abiit in nimbos,
himbresque. *Pacuuus*, Terra exhalat auram,
atque auroram humidam humectam. Hinc
ager *Viginosus*, humidissimus: hinc *Vidus*,
vidus. Hinc *sudor* quiuis deorsum in terra him-
ber. Vnde sumi potest, *Puteus*. nisi potius quod
Æoles dicebant *τὸν πύθρον ὑπὸ ποταμῶν*. Sic *Por-
tura* à potu, non vt nunc à *πόρος*. A puteis oppi-
dum *Puteoli*, quod sint circa eum locum a-
que frigida & calida multa. Nisi à putore
potius; quod putidus sit odoribus sæpe ex sul-
fure & alumine. Extra oppida à puteis *Puti-
cule*: quod ibi in puteis obruebantur homi-
nes. Nisi potius, vt *Ælius* scribit, *puticula*,
pudè putescabant ibi cadauera proiecta: qui
locus publicus vltra *Esquilias*. itaque eum *A-
franius* *Puticulos* in togata appellat, quod in-
de suspiciunt perpetuo lumen. *Lacus*, lacuna
magna, vbi aqua contineri potest. *Palus*, paulu-
lum aque in altitudinem, & palam latius dif-
fusa. *Stagnum*, quod Græcè *σταγνόν*, quod nomē
habet primum. Hinc ad villas rotunda stagna:
quod rotundum facillimè continet; [nec] an-
guli maximè laborant. *Fluuus*, quod fluit, item
40 *flumen*: à quo lege prædiorum vrbanozum scri-
bitur: *Stillicidia*, *fluminæque*, vt ita fluant, *cadant*,
que. Inter hæc hoc interest, quod *stillicidium*, eo
quod stillatim cadat: *flumen*, quod fluit con-
tinuè. *Amnis*, id flumen est quod circuit a-
liquid: nam ab ambitu amnis. Ab hoc qui cir-
cum Aternum habitant amnem, *Amiterni-
ni* appellati. Ab eo qui populum candidatus
circumit, *ambis*: qui aliter facit, *ex ambitu caus-
sam* dicit. Itaque *Tiberis amnis*, qui ambit Mar-
tium campum, & urbem. Oppidum *Interamna*
dictum, quod inter amneis est constitutum.
item *Antenne*, quod ante amne qui influit in
Tiberim; quod in bello malè acceptum con-
sensuit. *Tiberis*, quod caput extra Latiū, si in-
de nomen quoque effluit in linguam nostram,
nihil Latinum: vt quod oritur è Sannio. *Vol-
turnus*, nihil ad Latiam linguam. *lat* quod
proximum oppidum ab eo secundum mare
Volturnum,

Volturnum, ad nos iam Latinum vocabulum, vt *Tiberinus*: nam & colonia noitra *Volturnum*, & *deus Tiberinus*. Sed de *Tiberis* nomine anceps est historia. nam & suum *Etruria* & *Latium* esse credit. Fuerunt qui à vicino regulo *Veientum* *Dehebrim* dixerint appellatum primò *Dehebrim*. sunt qui *Tiberis* priscaum nomen *Latinum* *Albulam* vocitarum littereis tradunt: posterius propter *Tiberinum* regem *Latinorum* mutatum, quòd ibi interierit: nam hoc eius, vt tradunt, sepulcrum.

6 ¶ VT omnis natura in cælum & terrà diuisa est, sic cælum in regiones, terra in *Asiam* & *Europam*. *Asia* enim iacet ad meridiem, & austrum: *Europa* ad septentriones, & Aquilonem. *Asia* dicta ab nymphâ, ex qua & *Iapeto* trahitur *Prometheus*. *Europa* ab *Europa* *Agenoris* filia, quam ex *Phoenicia* *Manlius* scribit *taurum* exportasse: quorum egregiam imaginem ex arce *Pythagoras* *Tarenti* fecit. *Europa* loca multæ incolunt nationes. ea ferè nominata aut translaticio nomine, aut ab hominibus.

7 ¶ SVNT & nomina ab tor montibus, quos postea vrbs *mureis* comprehendit: è queis *Capitolium* dictum, quòd heic, cum fundamenta foderentur *ædis Iouis*, caput humanum inuentum dicitur. Hic *mons* ante *Tarpeius* dictus, à *Virgine Vestali* *Tarpeia*, quæ ibi ab *Sabineis* necata *arceis*, & sepultæ: eius nominis monumentum relictum, quòd etiam nunc eius *rupes Tarpeium* appellatur saxum. Hunc antea *montem Saturnium* appellatum prodiderunt, & ab eo late *Saturniam* terram, vt etiam *Ennius* appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse *Saturniam* scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria: quòd *Saturni fanum* in faucibus: quòd *Saturnia porta*, quam *Iunius* scribit, quæ nunc vocat *Pandanam*: quòd post eadem *Saturni*, in ædificiorum legibus *parietes* *postici muri* sunt scripti. ¶ *Auentinum* aliquot de causis dicunt. *Næuius* ab *anibus*, quòd eò se ab *Tiberi* ferrent *aves*: alij ab rege *Auentino Albano*, quòd ibi sit sepultus: alij ab *aduentu hominũ*, quòd commune *Latinorum* ibi *Dianæ* templum sit cõstitutum. Ego maximè puto ab *aduectum*: nam olim *paludibus* *mons* erat ab reliqueis *disclusus*. Itaque eò ex vrbe qui *aduehebantur* *ratibus*, *quadrantem* *soluebant*. cuius vestigia, quòd ea, qua tum *itur*, *velabrum*: & vnde *ascendebant* ad *rumam* *noua via* *lucus* est, & *facellum larum*, *Velabrum* dicitur à *vehendo*. *Velatram* *facere* etiam nunc dicuntur qui id *mercede* faciunt. *Merces* dicitur à *merendo* & *arce*. Hinc *vecturæ*, quas *soluebant* hi qui *ratibus* *transibant*, *Quadrans*. ab eo *Lucilius* scripsit *quadrantis ratiũ*.

8 ¶ RELIQA vrbs loca olim *discreta* (vt *Argeorum* *sacraria* in *septem* & *viginti* *parteis* *vrbs* sunt *disposita*. *Argeos* dictos putant à *principibus* qui cum *Hercule* *Argiuo* venerunt

Romam, & in *Saturnia* *subfederunt*) è queis prima est scripta regio *Suburana*: secunda, *Esquilina*: tertia, *Collina*: quarta, *Palatina*. ¶ In *Suburana* regionis parte princeps est *Cælius mons*, à *Cælio Vibenna* *Tusco*, duce nobili, qui cum sua manu dicitur *Romulo* *venisse* *auxilio* contra *Sabinum* *regem*. Hi, post *Cælij* *obitum*, quòd nimis *munita* *loca* *tenerent*, neque sine *suspensione* *essent*, *deducti* *dicuntur* *in planum*. Ab eis dictus *vicus Tusus*: & ideo ibi *Vortumnum* stare, quòd is *deus Etruriæ*. *Principes* de *Cælianeis*, qui à *suspensione* *liberi* *erant*, *tractos* *volunt* *in eum locum* qui vocatur *Cæliotus*. Cum *Cælio* *coniunctæ* *Carina*: sed inter eas quem locum *Ceroliensem* appellatum apparet, quòd *primæ* *regionis* *quartum* *sacrarium* *scriptum* sic est, *Ceroliensis quarticeps circa Minervium*: qua in *Cælium* *montem* *itur*, in *tabernola* *est*. *Ceroliensis* à *Carinarum* *iunctu* *dictus* *Carina*: postea *Ceronia*, quòd hinc *oritur* *caput* *sacræ* *viæ* ab *Strenæ* *facello*, quæ *pertinet* *in arcem*, qua *sacra* *quotquot* *mensibus* *feruntur* *in arcem*, & *perquam* *angures* *ex arce* *profecti* *solent* *in augurare*. Huius *sacræ* *viæ* *pars* *hæc* *sola* *volgo* *nota* *quæ* *est* à *foro* *eũti* *proximo* *cliuo*. Eisdẽ *regioni* *attributa* *Subura*, quòd *sub* *muro* *terreo* *Carinarum*: in ea est *Argeorum* *facellum* *sex-tum*. *Subura*, *Iunius* *scribit* *ab eo* *quod* *fuert* *sub* *antiqua* *vrbe*. cui *testimonium* *potest* *esse*, quòd *subest* *ei* *loco* *qui* *terreus* *murus* *vocatur*. Sed ego à *pago* *potius* *Sucufano* *dictam* *puto* *Sucufam*. Nunc *scribitur* *litera* *B*, non *C*. *Pagus* *Sucufanus*, quòd *succurrit* *Carineis*. ¶ *Secũde* *regionis* *Esquilina* ab *Esquileis*: alij *has* *scripserunt* *ab excubiis* *regis* *dictas*: alij *ab eo* *quòd* *exculta* *est* à *rege* *Tullio* *essent*. Huius *origini* *magis* *concinunt* *luci* *vicini*: quòd *ibi* *lucus* *fagutalis* & *lucus* *Mephitis*, & *lucus* *Iunonis* *Lucina*: quorum *angusti* *fines*: non *mirum*. iam *diu* *enim* *late* *auaritia* *vna* *est*. Item *lucus* *Larum*, *Querquetulanum* *facellum*. *Esquilina* *duo* *montes* *habiti*, quòd *pars* *Cispius* *mons* *suo* *antiquo* *nomine* *etiam* *nunc* *in* *sacris* *appellatur*. In *sacris* *Argeorum* *scriptum* *est* *sic*, *Oppius* *mons* *princeps* *lucum* *Esquilinum*, *lucum* *fagutalem* *sinistra*, *quæ* *sub* *merum* *est*. *Oppius* *mons* *biceps* *simplex*. *Oppius* *mons* *terciceps* *lucum* *Esquilinum*, *dexter* *via* *in* *tabernola* *est*. *Oppius* *mons* *quadriceps* *lucum* *Esquilinum*, *via* *dexter* *in* *stilineis* *est*. *Septimius* *mons* *quinticeps* *lucum* *Pætilium*. *Esquilinus* *sexticeps*. *Cispius* *mons* *septiceps* *apud* *adem* *Iunonis* *Lucina*, *vbi* *aditum* *habere* *solet*. ¶ *Tertia* *regionis* *colles* *ab* *quinque* *deorum* *faneis* *appellati*: è queis *nobiles* *duo* *colles*. *Viminalis* à *Ioue* *Viminio*, quòd *ibi* *aræ* *sunt* *eius*, *aut* *quòd* *ibi* *vimineta* *fuert*. *Collis* *Quirinalis*, *vbi* *Quirini* *fanum*: qui à *Curetibus*, qui cum *T. Tatio* *Curibus* *venerunt* *Romam*, quòd *ibi* *habuerunt* *castra*. quod *vocabulum* *coniunctarum* *regionum* *nomina* *obliterauit*.

Dictos enim colles plureis apparet ex Argeorum sacrificiis: in quibus sic scriptum est, *Collis Salutaris quarticeps adem Quirino: collis Salutaris quarticeps aduersum est pila Naris, adem Salutis: collis Marialis quinticeps apud adem Dei fidij in delubro, ubi editum habere solet: collis Latiarius sexticeps in vico Mustellario summo apud Turaculum edificium solum est.* Horum deorum aera, à quibus cognomina habent, in eius regionis partibus sunt. ¶ Quarta regionis *Palatium*, quod Palantes cum Euandro veniunt: aut quod Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur *Palatium*, ibi confederunt. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, itaque *Nævius* *Balantium* appellat. Huic *Germalum* & *Velias* coniunxerunt. & in hac regione sacriportus est, & in ea sic scriptum, *Germalensis quinticeps apud adem Romuli. Velienensis sexticeps in Velsa apud adem deum penatium.* *Germalum* à germaneis *Romulo* & *Remo*, quod ad ficum ruminalem & hi inuenti, quod aqua hiberna *Tiberis* eos detulerat in alveolo expositos. *Velie* vnde essent, plures accepti causas: in quibus, quod ibi pastores *Palatini* ex ouibus ante tonstram inuentam vellere lanam sicut soliti: ex quo *Vellera* dicuntur.

9 ¶ *AGER* Romanus primū diuisus in partibus treis, à quo tribus appellatae *Tatiensium*, *Ramnium*, *Lucerum*. nominatae, vt ait *Ennius*, *Tatiens* à *Tatio*, *Rammens* à *Romulo*: *Luceres*, vt ait *Iunius*, à *Lucumone*. Sed omnia hac vocabula *Tusca*, vt *Volumnius*, qui tragœdias *Tuscas* scripsit, dicebat. Ab hoc quoque quatuor partibus vrbis tribus dictæ: & ab locis *Suburana*, *Esquilina*, *Collina*, *Palatina*, *Quinta*, quod sub *Roma Romilia*. Sic reliquæ tribus ab iis rebus, de quibus in tribuum libris scripti.

10 ¶ *QVOD* ad loca, quæque iis adiuncta fuerunt, diximus: nunc de iis quæ in locis esse solent. *Immortalia* & *mortalia* expediā, ita vt prius quod ad deos pertinet, dicam. *Principes Dei, cælum & terra*: hi dei iidem qui in *Agypto Serapis* & *Isis*, & sic *Harpocrates* digito significat. qui sunt *Taantes* & *Astarte* apud *Phœnicas*, vt idem principes in *Latio Saturnus* & *Ops*. *Terra* enim & *cælum*, vt *Sarmothracum* initia docent, sunt *Dei magni*, & hi, quos dixi multis nominibus. Nam neque, quas *Ambrocia* ante portas statuit duas virileis species *Athenas*, dei magni: neque, vt vulgus putat, hi *Sarmothracæ dii*, qui *Castor* & *Pollux*: sed hi mas & foemina: & hi quos augurum libri scriptos habent sic, *Diui potes*: & sunt pro illeis qui in *Sarmothrace dii d'vato*. Hæc duo, *cælum* & *terra*: quod *anima*, & *corpus*: *humidum*, & *frigidum*. *Oua* parere solet genus *penneis* cōdecoratum: non *animas*, vt ait *Ennius*. & post, *Inde* venit diuinitus pulleis insinuans se ipsa *anima*, siue, vt *Zenon* *Citius*, animalium semen ignis, qui

anima & *mēs*: qui calor è cælo, quod heic innu merabiles & immortales ignes. Itaq; *Epiharinus* *Enni* de mēte humana dicit. *Istic* est de sole sumptus ignis. Idē solem adserit, *Isq;* actus mētis est, vt *humores* frigidae sunt *humij*, vt supra ostēdi, quibus iūcti *cælū* & *terra* omnia ex se generūt: quod per hos natura frigori immiscet calorē, atq; *humori* aritudinē. Rectē igitur *Pacuius* ait, *Animam* æther adiungat. Et *Ennius*, *Esse* igitur *corpus* *terram*, quæ deperit ipsam, *Et capit*, & neque iam dispēdei conficit *hilum*. *Animæ* & *corporis* discessus, quod nateis sit exitus, inde *Exitium*; vt cum in vinum ineunt, *Initia*. *Inde* omne corpus, vbi nimius ardor aut humor viget, aut interit, aut manet sterile, cui testis æstas & hiemps: quod in altero aer ardet, & spica areret: & in altero natura ad nascendum cum hembre & frigore vitare non volt, & potius ver expectat. Igitur causa nascendi duplex: ignis & aqua. Ideo ea in nuptiis in limine adhibentur, quod coniungit hic, & mas ignis, quod ibi semen aqua femina, quod fetus ab eius humore, & eorum iunctione sumit *Venus*. Hinc comicus, *Vixit Venus* vidēne hæc? non quod vincere velit *Venus*, sed quod vincire, & vinciri ipsa. *Victoria* ab eo quod superati vincuntur. Vtrique testis poesis, quod & *Victoria* & *Venus* dicitur cæligena. *Tellus* enim, quod prima vincita cælo, *Victoria* ex eo. & ideo hæc cum corona, & palma; quod corona vinculum capitis, & ipsa à vincitura dicitur. *Viere*; *Vincire*: à quo est in *Afoto* *Ennij*, *Ibant* malam viere *Veneriam* corollam. *Palam* dicit quod ex vtraque parte natura vincita habeat paria folia. *Poeta* de cælo semen ignem cecidisse dicunt in mare; ac natam è spumeis *Venerem* coniunctione ignis & humoris: quam haberet vim significantes. à qua vi nateis dicta *Vita*; vt illud à *Lucilio*, *Vis* est *vita* *vides*; quæ nos facere omnia cogit. Quare quod cælum principium, ab saturo est dictus *Saturnus*; & quod ignis *Saturnalibus*, hoc est cerei superioribus mittuntur. *Terra*, *Ops*, quod heic omne opus, & hac opus ad viuendum: & ideo dicitur *Ops* mater, quod terra nutriat. Hæc enim terreis gentibus omnes peperit, & resumat denuo. quæ dat cibaria, vt ait *Ennius*: quæ quod gerit fruges, *Ceres*. Antiquis enim, quod nunc & hi dei cælum & terra, *Iuppiter* & *Iuno*. quod, vt ait *Ennius*, *Istic* est is *Iuppiter*, quem dico, quem *Græci* vocant *acra*: qui ventus est, & nubes, humber postea, atque ex hembre frigus: ventus post fit, aer denuo. Hæc propter *Iuppiter* sunt ista, quæ dico tibi: qui mortaleis atque vrbis belluæque omneis iuuat. quod hic omneis & sub hoc. Eundemque appellans dicit *Ennius*, *Diuumque* hominumque pater rex. *Pater*, quod patefaciat omnia, & ipsum semen. nam tum est conceptum, & inde cum exit, quod oritur. Hoc idem

idem magis ostendit antiquum Iouis nomen. Nam olim *Dionis* & *Dispiter* dictus, hoc est aer, & dies pater. à quo *dei* dicti, qui inde: & *dies*, & *dius*, & *dinus*. Vnde *Süb Dio*, & *Dius Fidius*. Itaque inde eius perforatum tectum, vt videatur *dimum*, id est caelum. Quidam negant sub tecto. per hunc deierare oportere. Alius Gallus *Dinus Fidius* dicebat *Dionis* filius, vt Græci *Διόνυσος* Castorem: & putabant hunc esse Sanctum ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca. Idem hic *Dispiter* dicitur, infimus aer, qui est coniunctus terræ, vbi omnia oriuntur, vbi aboriuntur: quorum quoddam finis ortus, *Orcus* dictus. Quoddam Iouis Iuno coniux, & hic caelum, hæc terra, quæ eadem tellus: & ea dicta: quoddam vna cum Ioue iunat *Iuno*: & *regina*, quoddam hæc omnia terrestria regit. *Sol*, vel quoddam ita Sabini, vel quoddam solum ita lucet vt ex eo dies fit. *Luna*, quoddam sola lucet noctu. itaque ea dicta, *Noctiluca* in Palatio: nam ibi noctu lucet templum. hanc, vt Solem Apollinem, quidam Dianam vocant Apollinis: vocabulum Græcum alterum, Latinum alterum. & hinc quoddam in altitudinem & latitudinem simul, *Diuiana* appellata. Hinc Epicharmus Enni Proserpinam quoque appellat, quoddam solet esse sub terreis. *Proserpina* dicta, quoddam hæc vt serpens modò in dextram, modò in sinistram partem latè mouetur. Serpere & Proserpere idem dicebant: vt Plautus, qui scribit, Quasi proserpens bestia. Quæ ideo videtur à Latineis *Iuno Lucina* dicta, vel quoddam terra (vt physici dicunt) iuuat & lucet, vel quoddam ab luce eius, qua quis conceptus est, vnà iuuat, donec mensibus aëtheis produxit in lucem. Facta igitur à iuuando & luce *Iuno Lucina*: à quo parientes eam inuocant. Luna enim, nascentium dux, quoddam mensis huius. Hoc vidisse antiquos apparet, quoddam mulieres potissimum supercilia sua attribuerunt ei dex. Hæc enim maxime debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab dieis lux datur oculis. *Ignis* à nascendo, quoddam hic nascitur; & omne quoddam nascitur, ignis scindit. Ideo calet, vt qui denascitur, ignem amittit ac frigescit. Ab ignis iam maiore vi, ac violentia *Volcanus* dictus. Ab eo quoddam ignis per splendorem fulget, *Fulgur*, *Fulmenque* & *Fulgur*: quoddam fulmine ictus Phæthon contrariis diis. Ab aquæ lapsu lubrico *Lympha*, *Nympha Iuturna*, quæ iuuaret. Itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere solent. A fontibus, & fluminibus, ac ceteris aqueis, dei: vt *Tiberinus* à Tiberi: & ab lacu Velino, *Velinia*: & *nympha Conmotia* ad lacum Cutilensem, à commotu; quoddam ibi insula in aqua commouetur. *Neptunus*, quoddam mare terras obnubit, vt nubes caelum: à huptu, id est, operatione, vt antiqui. à quo *Nuptia*, *Nuptisque* dictus. *Salacia* Neptuni

ab *falo*. *Ventilia* à veniendo, ac vento illo quem Plautus dicit, Quod ille dixit qui secundo vento vectus est tranquillo mari, *Ventum gaudeo*. *Bellona* à bello nunc, quæ *Duellona* à duello. *Mars* ab eo quoddam maribus in bello præest; aut quoddam à Sabineis acceptus, ibi *Marmers*. *Quirinus* à *Quiritibus*. *Virtus*, vt viri vis, à virilitate. *Honos* ab honesto honore. Itaque *Honestus* dicitur, quoddam honoratus; & dictum *Honus* est honos, qui fuffinet rempublicam. *Castora* nomen Græcum, & *Pollucis* à Græceis in Latineis littereis veteribus nomen, quoddam est, inferibitur, vt *Πολυδένους*, *Polluces*, non, vt nunc, *Pollux*. *Concordia* à corde congruente. *Feronia*, *Minerva*, *Nonensiles* à Sabineis. paulò aliter ab eisdem dicitur *Laram*, *Vestam*, *Salutem*, *Fortem*, *Fortunam*, *Fidem*. Ea re Sabinorum linguam olent, quæ Tatij regis voto sunt Romæ dedicata. Nam vt annales dicunt, vouit Opi, Floræque; Dionis, Saturnoque; Soli, Lunæque; Volcano, Summanoque: itemque Larunda, Terminis, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cloacinaeque. E queis nonnulla nomina in vtraque lingua habent radices; vt arbores quæ in cõfinio natae, in vtroque agro serpunt. Potest enim esse Saturnus hæc alia de causa dictus atque in Sabineis, & sic Diana, de quibus supra.

11 ¶ **DICTVM** est quo ad dimortaleis attingit: deinceps quod ad mortaleis attingit, videam. & de his animalia in tribus locis, quoddam sunt in aere, in aqua, in terra: à summa parte ad infimam descendam. ¶ Primum nomen *Alites* ab aëtheis: *Volueres* alij à volatu. deinde generatim. De his pleraque à suis vocibus, vt hæc: *Vpupa*, *Cuculus*, *Coruus*, *Hirundo*, *Vlula*, *Bubo*; item hæc, *Pauo*, *Anser*, *Galina*, *Columba*. Sunt quæ aëtheis de causis appellatae; vt *Noctua*, quoddam noctu canit ac vigilat: *Lusciola*, quoddam luctuose canere existimatur, atque esse ex Attica Progne in luctu facta auis. Sic *Galeritis*, & *Moracilla*; alter, quod in capite habet plumam elatam; altera, quoddam semper mouet caudam. *Merula*, quoddam mera, id est sola, volitat: cõtra ab eo *Graculus*, quoddam gregatim; vt quiddam Græci *ἄγρυξ*. *Ficedula*, & *Miliaria*, à cibo: quoddam altere fico, altere milio fiant pingues.

12 ¶ **AQVATILIVM** vocabula animalium partim sunt vernacula, partim peregrina. ¶ *Fois*, *Muræna* quod *μύρα*: *Cybius*, *Thymus*, cuius ite partes Græceis vocabuleis omnes, vt *Melantria*, atque *Vreon*. ¶ Vocabula piscium, pleraque; translata à terrestribus: ex aliqua parte similibus rebus: vt *Anguilla*, *Lingula*, *Sudina*; alia à coloribus, vt hæc: *Asellus*, *Vmbra*, *Turdus*; alia à vi quadam, vt hæc: *Lupus*, *Canicula*, *Turpedo*. ¶ Item in conchyliis aliqua ex Græceis: vt *Peloris*, *Ostreca*, *Echinus*. Vernacula ad similitudinem: vt *Surena*, *Pellunculi*, *Vngues*.

13 ¶ **SUNT** etiã animalia, in aqua quæ inter-

dum in terram exeunt: alia Græcis vocabulis: vt *Polypus*, *Hippopotamus*, *Crocodilus*: alia Latineis, vt *Rana*, *Anas*, *Mergus*. à quo Græci ea quæ in aqua & terra possunt viuere, vocant *ἀναψίλια*. E queis *Rana* ab sua dicta voce: *Anas*, à nando: *Mergus*, quòd mergendo in aquam capter escam. Item alia in hoc genere à Græcis: vt *Querquedula*, *Cerceris*, *Halcedo*, quòd ea *Halcyon*. Latina, vt *Testudo*, quòd testa rectum hoc animal: *Loligo*, quòd subuolar, littera commutata, primò *Voligo*. Vt *Ægypti* in flumine quadrupes, sic in Latio nominati *Lytra* & *Fiber*. *Lytra*, quòd succidere dicitur arborum radices in ripa, atque eas dissoluere: vnde *Lytra*. *Fiber*, ab extrema ora fluminis dextra & sinistra maximè quòd solet videri: & antiqui *Fibrum* dicebant extremum, vnde in sagæis extrema *Fimbria*, & in iecore extremum *Fibra*. hinc *Fiber* dictus.

14 ¶ **QVAE** sunt hominū propria primū, deinde de pecore, tertio de fereis scribam: incipiam ab honore publico. *Consul* nominatus, quòd consulere populum & senatum debet. nisi illinc potius vnde *Actius* ait in *Bruto*, *Qui* rectè cōsulat, cōsul fiat. *Prætor* dictus, qui præret iure & exercitu. A quo *Lucilius*, Ergo prætorum est ante præire. *Censor*, ad cuius censionē, id est arbitrium, censeretur populus. *Ædilis*, qui aedes sacras & priuatas procuraret. *Quæstores*, à quaerendo, qui conquirent publicas pecunias, & maleficia, quæ triumuiui capitales nunc conquirunt: ab heis postea qui questionum iudicia exercent, *quæstores* dicti. *Tribuni militum*, quòd terni tribus tribubus *Ramnium*, *Lucerum*, *Tatiensium* olim ad exercitum mittebantur. *Tribuni plebei*, qui ex tribuneis militum primū tribuni plebei facti, qui plebem defenderent in secessione *Cruenturina*. *Dictator*, quòd à consule dicebatur, cui dicto audientes omnes essēt. *Magister equitum*, quòd summa potestas huius in equites, & ad cælos: vt est summa populi *Romani* dictator, à quo is quoque *magister populi* appellatus. Reliqui, quòd minores quàm hi magistri, dicti *Magistratus*: vt ab albo. *Albatus*.

15 ¶ **SACERDOTES** vniuersi à sacreis dicti. *Pontifices* (vt *Q. Scauola* *Pontifex Maximus* dicebat) à posse & facere. pontifices ego à ponte arbitror. nam ab iis sublicius est factus primū, & restitutus saepe, cum ideo sacra & vls & cis *Tiberim* non mediocri ritu fiant. *Curiones* dicti à curieis: qui fiunt vt in heis sacra faciant. *Flamines*, quòd in Latio capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, *Flamines* dicti. Horum singuli cognomina habent ab eo deo cui sacra faciūt: sed partim sunt aperta, partim obscura. Aperta, vt *Martialis*, *Volcanalis*, obscura, *Dialis*, & *Furinalis*. cum *Dialis* à *Ioue* sit, qui *Diouis* est: *Furinalis* à *Furina*, cuius etiam in fasteis *Furinales* feriae sunt. Sic *Flamen Falacer* à diuo patre *Falacre*. *Salij* à saltando, quod fa-

10 cere in comitio in sacreis quotannis & solent & debent. *Luperci*, quòd lupercalibus in lupercali sacra faciunt. *Fratres Aruales* dicti sunt qui sacra publica faciunt propterea vt fruges ferāt arua: à ferēdo & arueis *fratres aruales* dicti sunt quia fratria dixerunt. *Fratria* est Græcum vocabulum partis hominum; vt *Apollini* etiam nunc. *Sodales Titij* dicti ab *Titio* auius, quas in auguriis certeis obseruare solent. *Feciales*, quòd fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat vt iustum conciperetur bellum, (& inde desitum,) & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex heis mittebant, antequam conciperetur, qui res repererent: & per hos etiā nunc fit *fœdus*, quod *fidus* scribit *Ennius* dictum.

16 ¶ **IN** re militari *Prætor* dictus, qui præret exercitui. *Imperator* ab imperio populi, qui eos qui id adtēssent, oppressit hosteis. *Legati*, qui lecti publicè, quorum opera consilioque vteretur peregrè magistratus; qui vnt nuntij senatus aut populi essent. *Exercitus*, quòd exercitando fit melior. *Legio*, quòd leguntur milites in delectu. *Cohors*, quòd vt in villa ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddam fit vnum; sic hæc ex manipuleis copulatur cohors: quæ in villa dicta, quòd circa eum locum pecus coerceretur. Tametsi cohortem in villa *Isocrates* dicit esse Græcè *κοῦρην* apud poetas dictam. *Manipulos exercitus* minimas manus, quæ vnum sequuntur signum. *Centurie*, quæ sub vno *Centurione* sunt: quorum centenarius iustus numerus. *Milites*, quòd trium millium primò legio fiebat, ac singulae tribus, *Tatiensium*, *Ramnium*, *Lucerum*, millia singula militum mittebant. *Hastati* dicti qui primi hasteis pugnabant; *Pilani*, qui pileis; *Principes*, qui à principio gladiis, & post commutata re militari minus illustres sumuntur. *Pilani*, *Triarii* quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremeis subsidio deponēbantur. Quòd hi subsidebant, ab eo *Subsidium* dictum, à quo *Plautus*, *Agite* nunc, subsidite omnes, quasi solent *triarj*. *Auxilium* appellatur ab auctu, cum accesserant, qui adiumento essent, alienigenæ. *Præsidium* est dictum, quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quòd tutior regio esset. *Obsidium* dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset inde. item ab absidendo; cum id ideo facerent quo facilius diminuerent hosteis. *Duplicarij* dicti, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, institutum. *Turma* terma est; E in *V* abiit: quòd terdeni equites ex tribus tribubus, *Tatiensium*, *Ramnium*, & *Lucerum*, fiebant. Itaque primi singularum *decuriarum*, *Decuriones* dicti, qui ab eo in singulis turmeis sunt etiam nunc terni. Quos hi primò administratos ipsi sibi adoptabant, *Optiones* vocari cepti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. *Tubicines* à tuba & canendo, similiter *Liticines*, & *Classicos* à classe: qui item cornu canunt, vt

tum cum classes, comitiis ad comitatum vocant.

17 ¶ **QVARE** à fortuna vocabula, in heis quæ dâ minus aperta: vt pauper, diues, miser, beatus: sic alia. *Pauper* à paulola re. *Miser*, à minus, cui cû opus est, min⁹ nullo est. *Diues*, à diuo, qui, vt deus, nihil indigere videtur. *Beatus*, qui multa bona possidet: & is *Opulentus* ab ope, cui eâ opimæ. Ab eadem *Inops*, qui eius indiget. Ab eodem fonte *Copia*, & *Copiosus*. *Pecuniosus*, à pecunia magna: *Pecunia* à pecu. à pastoribus enim horum vocabulorum origo.

18 ¶ **ARTIFICIIBVS** maxima causa ab arte: ab arte medicina vt sit *Medicus*, à sutrina *Sutor*: nō à medēdo, ac suēdo, quæ omnino vltima. Huic rei earum rerū radices, vt in proximo libro aperitur. *Quare*, quod ab arte *Artifex* dicitur, nec multa in eo obscura, relinquam. Similis causa, quæ ab scientia vocatur aliqua, vt *prestigiator*, *monitor*, *nomenclator*. Sic etiā à spatio quodam dicuntur, *cursor*, *natator*, *pugil*. & in hoc genere, quæ sunt vocabula, pleraque aperta: vt *Legulus*, & *Vindemiator*: alter ab oleis, alter ab vneis. Hæc etiā minus aperta; *vindemiator*, vt *vestigator*, & *venator*: tamen id est quod *Vindemiator*, vel quod vinum legere dicitur, vel quod de vite id demit; *Vestigator* à vestigiis ferarū, quas indagatur: *Venator* à venatu. [Quod sequitur verbum aduentum & inuentum.] Hæc de hominibus.

19 ¶ **HINC** quod sequitur, de pecore. *Pecus* ab eo quod perpascat, à quo pecora vniuersa; quod in pecore pecunia tum cōsistebat pastoribus: & standi fundamentum *Pes* (à quo dicitur in ædificiis area *pes magnus*; & qui fundamentū instituit, *pedem ponit*.) A pede *Pecudes* appellatur, vt ab eodem *Pedicam*, *Pedisequum*, & *Peculatoria oues*, aliūde quid. id enim *peculium primum*. Hinc *Peculatum* publicum, primo vt cum pecore diceretur multa, & id esset coactum in publicum, si erat auersum, ex qua fructus maior. Hinc est quod Græcis *Bos*, *βοῦς*; & *Taurus*, *ταῦρος*: item *ovis*, *ovis*. ita enim antiqui dicebant, non vt nunc, *ovis*. Possunt in Latio quoque vt in Græcia, à fuceis vocibus hæc eadem ficta. *Armenta*, quod boues ideo maximè parabantur vt inde eligerent ad arandum; inde Aramēta dicta, postea tertia littera extrita. *Vitulus* quod Græcè antiquitus, *βούλος*: aut quod plerique vegeteis, vegetulus. *Iuuenis*, iuuare qui iam ad agrum colendum possit. *Capra*, *capra*, à quo scriptum omniscarpe capra. *Hircus* quod Sabini hircus: & quod illece fedus in Latio rure *hædus*: quod in vrbe, vt in multeis, A addito hædus. *Porcus*, quod Sabini dicunt de aprino porco poridus, inde porcus, nisi à Græcis, quod Athenicis in libris sacrorum scriptum est, *κέρκω και πόρκα*. *Aries*, quod eum dicebant ares veteres, nostri *arviga*: hinc *Arvignus*. Hæc sunt quarum in sacrificiis exta in olla, non in veru co-

quantur. quas & Actius scribit, & in pontificibus libreis videmus in hostiis eam aruigem, quæ cornua habet. quoniam is cui oui mari testiculi dempti; & ideo vt natura versa *Vernex* declinatus. *Pecori* ouilo quod agnatus, *Agnus*. *Catulus* à sagaci sensu, & acuto. Hinc *Canis*; nisi quod tuba, & cornu, signum cum dant, canere dicuntur. quod hic item, & nocticulus in custodia, & venando signum voce dat, canis dicitur.

20 ¶ **FERARVM** vocabula itē partim peregrina, vt *Panthera*, *Leo*: vtraque; Græca à quo etiā & rete quoddam *Panther*, & *Leana*, & muliercula *Fantheris*. *Tigris*, qui est vt leo varius, qui viuus capi adhuc non poruit; vocabulum è lingua Armenia. nam ibi & sagitta, & quod vehementissimum flumen, dicitur *Tigris*. *Vrsi* *Lucana* origo, vel vnde illi, nostri ab ipsius voce. *Camelus* suo nomine Syriaco in Latio venit vt *Alexandria Camelopardalis* nuper adducta, quod erat figura vt camelus, maculeis vt panthera. *Apri* ab eo quod in locis asperis. nisi à Græcis, quod hi *ἀπρος*. *Caprea* à similitudine quadam capra. *Cerui*, quod magna cornua gerunt, mutato G in C, vt in multeis; quasi gerui. *Lepus*, quod è Siculeis quidam Græci dicunt *λίπος*. à Roma quod orti Siculi, vt annales nostri veteres dicunt, fortasse hinc illuc tulerunt, & heic reliquerunt id nomen. *Volpes*, vt *Ælius* dicebat, quod volat pedibus.

21 ¶ **PROXIMA** animalibus sunt ea quæ viuere dicuntur, neque habere animā, vt virgulta. *Virgultum* dicitur à viridi, idque à vi quadam humoris: quæ si exaruit, moritur. *Vitis*, quod ea vini origo. *Malum*, quod *Æoles* dicunt *μάλον*. *Pinus* *iuglans*; quod hæc nux antequam purgetur, similis glandi. Hæc glans optima & maxima, ab Ioue & glade iuglans est appellata. Eadē, *Nux*, quod vt nox aerem, ita huius succus facit corpus atrū. ¶ **Quæ** in ortis nascuntur, alia peregrineis vocabuleis, vt Græcis *Ocyimum*, *Menta*, *Ruta*, quam nunc *πρόζανον* appellat. Item *Caulis*, *Lapathium*, *Radix*. Sic enim antiqui Græci quam nunc *Raphanum*. Item ex Græcis vocabuleis, *ἔριων*, *ῥόδον*; addita & commutata vna littera, *Serpillum*, *Rosa*. Item Græca, *καριώδρον*, *μαλάχην*, *κίμνον*. Item Latina, *Lilium*, *δοπόλειου*, & *Malua* à *μαλάχην*, & *Susimbrium* *δοπόσιμου*. Vernacula *Lactuca* à lacte, quod olus id habet lac. *Brassica*, vt præfeca: quod ex huius scapo minutatim præfecat. *Asparagi*, quod ex asperis virgultis nascuntur, & ipsi scapi asperi sunt, non leues. Nisi Græcum: illic enim quoque dicitur *ἀσπάργος*. *Cucumeres* dicuntur à curuore, vt curuimeres dicti. *Fructus* à ferēdo res: & hæc, quas fundus; & hæc quæ in fundo feruntur, vt fruamur. Hinc declinate *Fruges*, & *Fruentum*. Sed hæc è terra, etiam *Fruentum*, quod extra loco quo solent addi ex mola, id est ex fale, & fatte molito. *Vne* ab vuore.

22 **QVAE** manu facta sunt dicā, de victu, de vestitu, de instrumento: & siquid aliud videbitur heis aptū. **De victu antiquissima Puls;** appellata, vel quod ita Græci, vel ab eo (vt scribit Apollodorus) quod ita sonet, cum aqua feruenti insipitur. **Panis,** quod primò figuras faciebant mulieres in panificio Panis: posteaque figuras facere instituerunt alias. A pane & faciendo **Panificium** cœptum dici. Hinc **Panarium,** vbi id seruabant: sicut **Granarium,** vbi granum frumenti condebant, vnde id dictum. Nisi ab eo quod Græci **κάρκον:** à quo Græcis quæque granum dictum. & in quo eadem conduntur, **Horreum** ab horrendo. **Triticum,** quod tritum est spiceis. **Far,** à faciendo, quod in pristino fit. **Milium** à Græco. nam id prius **μύλον,** post **μύδον.** **Libum,** quod libaretur priusquam esset, vt erat coctum. **Testuatum,** quod in testu caldo coquebatur; vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronæ. **Circuli,** quod mixta farina caseo & aqua circuitum æquabiliter fundebant. Hoc quidā, qui magis inconditè faciebant, vocabāt **Lixulas** & **Semilixulas,** vocabulo Sabino: idque frequentius Sabini à globo farinae dilatato. Item in oleo cocti, dicti à globo **Globuli.** **Crustulum** à crusta pultis, quouis ea quæ vt corium exuritur, **Crusta** dicta. Cetera ferè opera à vocabuleis Græcis sumpta, vt **σπύδιον,** **ἄσπερον,** & **πλακέντα,** quod edebant cum pulte. Ab eo **Pulmentum,** vt Plautus: hinc **Pulmentarium** dictum. Hoc primum debuit pastoribus **Caseus:** à coacto lacte, vt coaxeus dictus. Dein posteaquam desierunt esse contenti heis quæ suapte natura ferebat sine igne: in quo erant poma, quæ nimis cruda esse poterant, decoquebant in olla. Ab olla **Olera** dicta: quorum à genere cruda olera, è queis ad coquendum, quod rueret è rure, Ruapa: vnde **Rapa.** **Olea** ab elea: olea grandis, **Orchitis:** quod ea antiquitus **Orchemora.** **Hinc** ad pecudis carnē peruentum est. **Suilla** sic ab illeis generibus cognominata. Hanc primò assam, secundò elixam, tertio è iure vti cœpisse natura docet. Dictum **Assum,** quod ab igne assudescit. **Vnidum** est quod humidum, & ideo vbi id non est, succus abest: & ideo sudando assum distillat calore: vt crudum nimium habet humoris; sic excoctum parum habet succi. **Elixum,** est è liquore aquæ deductum; & ex iure, quod iucundum magis conditione est. **Succidia,** ab suis concidendis: nam id pecus primum occidere cœperunt dōmini, & vt seruarent, salere. **Tergus** suis, ab eo, quod eo regitur. **Ferna** à pede suis, à nomine eius. **Offula** dicta, vt offa minima in sue. **Insicia,** ab eo quod insecta caro, vt in carmine Saliorum est: quod in exteis dicitur nunc **Profectum.** **Murtatum** à myrto, quod eo largè fartum intestinum crasum. **Lucanicam** dicunt, quod milites à Lucaneis didicerunt, qui & Faleriis **Faliscum ventrè,** **indulum,** à fundo: quod non vt reliquæ par-

tes, sed ex vna parte sola apertum. ab hoc Græcos puto **τυρόν ἰστῆρον** appellasse. Ab eadem sartura **Farcimina** in exteis appellata: à quo, quod in eo tenuissimum intestinum fartum, **Hila,** ab hilo dicta, id est minimo; quod ait Ennius, Neque dispenci facit hilum. Quod in hoc farcimine summo quiddam eminet; ab eo quod vt in capite apex, **Apexabo** dicta. Tertium fartum est **Lōgabo,** quod longius quàm duo hila. **Agumentum,** quod ex immolata hostia defectum in iecore imponendo agendi causa. **Magmetum,** à magis; quod ad religionem magis pertinet. Itaque propter hoc montana fana constituta laeas certeis, quo id imponeretur matæ; ab eo quod Græci **μαμάς ἢ μαμάς.** Item Græci sigillatim, vt ouum, bulbum.

23 **LANA** Græcū, vt Polybius & Callimachus scribunt. **Purpura,** à purpura maritima colore. **Pœnicium,** quod à Poeneis primū dicitur adlatum. **Stamen,** à stando, quod eo stat omne in tela velamentum. **Subtremen,** quod subit stamini. **Trama,** quod tranat frigus id genus vestimenti. **Densum,** à dentibus pectinis, quibus feritur. **Filum,** quod minimum est hilum. id enim minimum est in vestimento. **Pannus,** Græcum: **Pannulum** dictum à panno, & voluendo filo. **Tunica,** ab tuendo corpore: tunica vt induca. **Toga,** à tegendo. **Cinctus** & **Cingulum,** à cingendo: alterum vireis, alterum mulieribus attributum.

24 **ARMA,** ab arcendo, quod heis arcemus hostem. **Parma,** quod è medio in omneis parteis par. **Conum,** quod cogitur in cacumen versus. **Hasta,** quod stans solè ferri. **Iaculum,** quod vt iaciatur, fit. **Tragula,** à traiciendo. **Scutu** à sectura, vt securū; quod minutè confectū fit tabelleis. **Vmbones,** aut à Græco, vel quod ambones. **Gladius,** C in G commutato, à clade; quod fit ad hostium cladem gladius. similiter ab omne **Pilum,** quod hostis feriret, vt periculum. **Lorica,** à loreis; quod de corio crudo pectoralia faciebant: postea succederunt Galli è ferro sub id vocabulum ex anuleis ferream tunicam. **Balteum,** quod cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum. **Ocrea,** quod opponeretur ob crus. **Galea** ab galero, quo multi vsi antiqui. **Tuba** à tubeis, quos etiam nunc ita appellant rubicines sacrorum. **Cornua,** quod ea quæ nūc sunt ex ære, tunc fiebat ex bulo cornu. **Vallum,** vel quod ea varicare nemo possit; vel quod singula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram literæ v. **Cerui** à similitudine cornuum cerui. Item reliqua ferè ab similitudine, vt **vinca,** **testudo,** **aries.**

25 **MENSAM** escariā **cibilla** appellabāt: ea erat quadrata, vt etiā nūc in castreis est. A cibo **Cibilla** dicta; postea rotūda facta. & quod à nobis media, à Græcis **μῆσα,** **Mensa** dici potest. nisi etiā quod ponebant pleraque in cibo mensa. **Trulla** à similitudine trux, quæ quod magna, & hac

hæc pusilla, vt trulla. Hinc Græci *πευκλιον*, nos trullâ. *Trua*, quæ à culina in lauatinam aquam fundunt. *Trua*, quod trauiolat ea aqua; ab eodẽ est appellatum *Trulleum*. simile enim figura, nisi quod latius cõcipit aqua, & quod manubrium capũ non est, nisi vinaria trulla accessit. *Matellio* à matula dictus; & dictus posteaquã lãgius à figura matulæ discessit. & ab aqua *Aqualis* dictus. *Vas* aquariũ vocat̃ *Futum*, quo in triclinio allatam aquã infundebant: quo postea accessit *κρηνο*: cum Græco nomine; & cũ Latino nomine Græca figura *barbatus*. *Peluis*, à pedũ lauatio ne, vt pedeluis. *Candelabrum* à cãdela. ex heis enim funiculi ardẽtes figebãtur. *Luocerna* post inuẽta, quæ dicta à luce, aut quod id vocat̃ Græci *λυχνια*. *Vasa* in mēsa efcaria; vbi pulcẽ aut iurulẽti quid ponebãt: à capiẽdo *Catinum* nominauerũt, nisi quod Siculi dicũt *κρηνο*, vbi asla ponebãt. *Magidã* aut *Lãgulã*, alterũ à magnitudine, alterũ ab latitudine finxerũt. *Patinas* à patulo dixerũt; vt pusillas, quod heis libarent cãnas *patellas*. *Tryblia*, & *Cassitra*, quæ putat̃ esse Latina, sunt Græca. *πευκλιον* & *κρηνο*, Græca sunt. Reliqua, quod aperta sunt; vnde sunt, relinquo.

26 ¶ *MENSA* M vinariã rotundã nominabãt *Cylibathum*, vt etiã nũc in castris id videtur declinatũ à Græco, *κρηνο* & *κύβητος*. qui illa capit, & minores *Capite* à capiẽdo; quod anata; vt prehendi possint, id est capi. Harũ figuras in vaseis sacreis ligneas & fictiles antiquas etiã nunc videmus. Præterea in poculeis erant *Patera*, eo quod pateat, Latine ita dicta. Heic etia nunc in publico cõuiuio, antiquitatis retinẽde causa, cũ magistri sunt, poculo circifertur; & in sacrificãdo deis, hoc poculo magistratus dat deo vinum. *Pocula* à portione; vnde *Potatio*; & etiam *Poma*, quod hæc poscunt potũ. *κρηνο* & *πότος* Græca origo portionis. *Aqua* quod æqua summa. *Fons*, vnde funditur è terra aqua viua, vt *fistula aque*, sulus aquæ. *Vas* vinariũ grandius, *Simum*, ab sinu; quod sinũ maiorẽ cauationẽ quã pocula habebat. Itẽ dicta *Depespa* etiã nunc in diebus sacreis, Sabineis vasa vinaria in mēsa deorũ sunt posita. Apud antiquos scriptores Græcos inueni appellari poculi genus *δενικον*. Quare vel inde radices in agrũ Sabinũ & Romanum sunt profectæ. Quo vinũ dabãt, vt minutatim funderẽt, à gutteis *Guttum* appellarunt: & quo sumebãt minutatim, à sumẽdo, *Simpulum* nominauerẽt. In huiusce locum in cõuiuio è Græcia successit *Epichysis*, & *Cyathus*; in sacrificiis remã sit guttũ & simpulũ. ¶ Altera vinaria mēsa erat lapidea quadrata oblonga vna columella; vocabatur *Cartibulum*. Hæc in ædibus ad compluuium apud multos me puero ponebatur; & in ea, & cum ea ænea vasa: à gerendo *Gertibulum*, vnde cartibulum post dictum.

27 ¶ *PRÆTEREA* erat tertiuũ genus mēsa, & quadrata vasorũ: vocatũr; *Vrnarium*; quod vrnas cum aqua positas ibi potissimum habe-

bant in culina. Ab eo etiam nunc ante balinẽ locus vbi poni solebant vrnæ, *Vrnarium* vocatur. *Vrno* dicta quod vrinant in aqua haurienda, vt *Vrinator*. *Vrinare* est mergi in aquam. *Imbirum* fictum ab vrbo, quod ita flexum vt redeat sursum versus: vt in aratro, quod est vrbum. *Calix* à caldo; quod in eo calda puls apponebatur; & calidum eo bibeabant. *Vas*, vbi cibum coquebant, ab eo *Cacabum* appellarunt. *Veru* à verlando.

28 ¶ *AB* sedendo appellantur *Sedes*, *Sedile*, *Sedum*, *Sella*, *Seliquastrum*. Deinde ab heis *Subsellium*. vt *Subspere*; quod non planẽ sapit: sic quod non planẽ erat sella, *subsellium* dictum. vbi in eiusmodi duo, *Bissellium* dictum. *Arca*, quod arcentur fures ab ea clausa. *Armarium* & *Armentarium* ab eadem origine, sed declinata aliter.

29 ¶ *MUNDVS* muliebris dictus à munditia. *Ornatus*, quasi ab ore natus. hinc enim maximẽ sumitur quod eam deceat. Itaque ob id paratur speculum. *Calamistri*, quod heis calefacteis in cinere capillus ornatur. Qui ea ministrabat, à cinere *Cinerarius* est appellatus. *Discriminũ*, quo discernitur capillus. *Pecten*, quod per eum explatur capillas. *Speculum*, à speciẽdo: quod ibi spectant: *Vestis* à veleis: vel ab eo quod vellus lana tonsa vniuersa ouis. id dictum quod vellebant lanam: ex lana facta vestis. Et quod capillum contineret, dictum à rete *Reticulum*. *Rete* ab raritudine. Item *Texta*, fasciola qua capillum in capite colligarent. Dictum *Capital* à capite, quod sacerdotula in capite etiam nunc solent habere. Sic *Rica* à ritu; quod Romano ritu sacrificium feminae cum faciunt, capita velant. *Mira*, & reliqua ferẽ in capite, postea addita cũ vocabuleis Græceis.

30 ¶ *PRIVS* de indutu aut amictu quæ sunt, tangã. *Capitium* ab eo quod capit pectus, id est, vt antiqui dicebant, indutu comprehendit: alterum quod subtus, à quo *Subucula*: alterũ quod supra, à quo *Supparus*. nisi quod id dicunt *Osce*. Alterius generis item duo; vnum quod foris, ac palam, *Palla*: alterum quod intus, à quo *Intusium*. id quod Plautus dicit, *Intusiatam*, patagiatam calculam, ac crocorulã. Multa post luxuria adtulit: quorum vocabula apparent esse Græca, vt *δενικον*. Amictus est dictum *Amictum*; id est circumiectum; à quo etiam quod vestes se inuoluunt, *Circumiectum* appellant: & quod amictui habent purpuram circum, vocant *Circumtextum*. Antiquissimi amictui *Recinium*, id quod eo utebatur duplici, ab eo quod dimidiam partem retrosum iaciebant, ab reiciendo *Reciniũ* dictum. Hinc quod facta duo simplicia paria, *Parilia* primò dicta: *reclusum* propter leuitatem *αεγπλινια*, *χλαμύς*; sic multa Græca. *Lana*, quod de lana multa: duarum enim togarum instar. vt antiquissimum mulierum, *recinium*; sic hoc duplex, virorum.

31 ¶ INSTRUMENTA rustica, quæ serendi aut colendi fructus causa facta. *Sarculū* à serendo ac farriendo. *Ligo*, quòd eo, propter latitudinē, quòd sub terra facilius legitur. *Pala* à pangendo, *G* in *L* mutatum quòd fuit. *Rutrum* vt ruitum, à ruendo. *Aratrum*, quòd arauit terram. Eius ferrum *Vomer*, quòd vomit eo plus terrā. *Dens*, quòd eo mordetur terra. Supra id regula quæ stat, *Stina*, à stando: & in ea transuersa regula, *Manicula*, quòd manu bubulci tenetur: 10 qui quasi est temo inter boues. *Bura* à bubus. alij hoc à curuo *Curuum* appellant. Sub iugo medio *Couum*, quòd bura extrema addita appellatur, vocatur couum à cauo. *Iugum* & *Iumē* tum à iunctu. *Irpices*, regula cum pluribus dentibus, quam item vt plaustrum boues trahunt, vt eruant quæ in terra sunt: *Sirpices* postea, *S* de trita, à quibusdam dicti. *Rastelli*, vt *Irpices*, seruæ leues; itaque homo in pratis per fenescia eo festucas abradit; quò ab rasū *Rastelli* dicti. 20 *Rastri*, quibus dentalibus penitus eradunt terrā atque eruunt, à quo & *Rutabri* dicti. ¶ *Falces* à farre, littera commutata *Hē* in Campania *Secula*, à secando. à quadam similitudine harum, alia: & quòd apertum, vnde *falces Fenaria*, & *Adorea*: & quòd non apertum, vnde *Lumaria falces*, & *sirpicula*. *Lumaria* sunt, quibus secant lumēcta, cum in agreis serpūt spinæ. quas quòd à terra agricolæ soluunt, id est luunt, *Lumēcta*. *Sirpicula* vocatæ à sirpando, id est ab alligando. sic *Sirpata dolia* quassa cum alligata dicta. heis 30 vtuntur in vinea alligando falces, incisos fustes, faculas. has *phascillas* Chersonesicè dicunt falces. *Pilum*, quòd eo far pinfunt, id vbi fit, *Pistrinum*. *L* & *S* inter se saepe commutant. Inde post in vrbe *Lucili pistrina*, & *pistris*. *Trapetes* mola oleariae vocantur. *Trapetes* à terendo, nisi Græcum. *Mola* à molendo: harum enim motu eo cōiecta moluntur. *Vallum* à volatu, quòd cum id iactant, volant inde leuia. *Ventilabrum*, 40 quo ventilatur in aere frumentū. ¶ Quibus cōportantur fructus ac necessariae res, de iis *Fiscina* à ferendo dicta. *Corbes* ab eo quòd spicas aliquidve quid conuebant. Hinc minores *corbule* dictæ. ¶ De heis quæ iumēta ducūt. *Tragula* ab eo quòd trahitur per terram. *Sirpea*, quæ virgeis supatur, id est colligando implicatur, in qua sterus aliudve quid euehitur. *Vehiculū*, in quo faba aliudve quid vehitur, quò ex viminibus verentur, & quòd eo vehitur; breuis veba *Vehiculum* dictum est. Ab aliis etiam dictum *Arceera*, quæ etiā in *x* i. tabuleis appellatur. quòd ex tabuleis vehiculum erat factum vt area, *Arceera* dictum. *Plaustrum* ab eo quòd non, vt in heis quæ supra dixi, sed ex omni parte palam est. quæ in eo vehuntur, quòd perlucet, lapides, alie res, tignum.

32 ¶ AEDIFICIA nominata à parte, vt multa: ab aedibus, & faciendo. Maximū aedificium est *Oppidum* ab ope dictum; quòd munitur opis 60

caussa, vbi sint; & quòd opus est ad vitam gerendam, vbi habitent tutos; vel oppida, quòd opere munibant mœnia, quo munitius essent. Quòd exaggerabant, *Aggeres* dicti, & quòd aggerem contineret murus, quòd muniendi causa manu parabatur, quo sepebant oppidum; è quo munere *Murus*. Eius sūma, *Pinna*, ab heis quas insigniti milites habere in galeis solent, & in gladiatoribus Samnites. *Turres* à torceis, quòd hæ prospiciunt ante alios. Qua viam relinquēbant in muro, qua in oppidum portarent, *Portas*. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu multa; id est iuncteis bubus tauro, & vacca interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis causa die auspiciato, vt fossa, & muro essent munita. Terram vnde exalpserrant, *Fossam* vocabant; & introrsum factum murum. Postea quòd fiebat orbis, *Vrbs*. Principium quòd erat post murum, *Pomerium* dictum; cuiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Cippi pomerij stant, & circum *Ardolam Ardeam*, & circum *Romam*. Quare & oppida quæ prius erāt circumducta aratro, ab orbe & vrbo *Vrbes*: & ideo coloniarum nostrarum omnes in littereis antiquis scribuntur vrbes; quòd item conditæ, vt *Roma*: & ideo coloniarum vrbes cōduntur quòd intra pomerium ponuntur. ¶ Oppidū quòd primum cōditū in Latio stirpis *Romanæ Lauinij*. nam ibi dii penates nostri. Hoc à Latini filia; quæ coniuncta *Æneæ*, *Lauinia* appellata. Hinc post triginta annos oppidum alterum conditur *Alba*, id ab sue alba cognominatum. Hæc è nauis *Æneæ* cum fugisset *Lauinium*, triginta parit porcos. Ex hoc prodigio post *Lauinium* conditum aneis triginta, hæc vrbs facta; propter colorem suis, & loci naturam, *Alba Longa* dicta. Hinc mater *Romuli Rheas*, ex hac *Romulus*; hinc *Roma*. ¶ In oppido *vici* à via, quòd ex vtraque parte viæ sunt aedificia. *Fundule* à fundo, quòd exitum non habet, ac peruiū non est iter. *Angiportum*, & id angustum, ab angendo, & portu. Quòd conferrent suas cōtrouersias, & quæ vendere vellent, & quæ quæque ferrent, *Forum* appellarunt. Vbi quid generatim additum, ab eo cognomen; vt *boarium forum*, *forum olitorium*. hoc erat antiquum *Macellum*, vbi olerum copia. ea loca etiam nunc *Lacedæmonij* vocat *μακαλάτωρ*: sed *Iones* ostia ortorum & castelli *μακαλάτωρ*. Secundum *Tiberim* ad *Iunium forum piscarium* vocant. Ideo ait *Plautus*, *Apud piscarium*, vbi variæ res. Ad corneta *forum cupidinis*, à *Cupidio*: quòd multi *forum cupidinis*, à cupiditate. Hæc omnia postquam cōtracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant; & aedificatus locus; appellatum *Macellum*, vt quidam scribūt, quòd ibi fuerit ortus; alij, quòd ibi domus fuerit cui cognomen fuit *Macellus*, quæ ibi publicè diruta: è qua aedificatum hoc, quòd vocatur ab eo *macellum*. In foro *lacum Curtium* à *Curtio* dictum constat. de eo *triceps* historia. nam & *Proci-*

& Procius non idem prodidit quod Pifō; nec quod is, C. Ælius Stilo secutus. A Prociō relato, in eo loco dehisse terram, & ex senatuscōfulto ad haruspices relatū, esse respōsum *deum Manium Postulionem* postulare, id est, ciuem fortissimum eodem mitti. tum quendam Curtium, virum fortem, armatum ascendisse in equum, & à Concordiæ versum, cum equo in eū precipitatum. eo facto, locum coisse, atque eius corpus diuinitus humasse, & reliquisse gēti suæ monumentū. ¶ L. Calpurnius Pifō in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortissimum Metiū Curtium Sabinum, cum Romulus cum suis ex superiore parte impressionem fecisset, Curtium in locum palustrē, qui tum fuit in foro, ante quā cloacæ sint factæ, secessisse, atque suos in Capitoliū recepisse. Ab eo lacū inuenisse nomen. ¶ C. Ælius & Q. Lutatius scribunt eum locum esse fulguratam, & ex senatusconsulto septum esse; idque factum esse à Curtio consule, cui Marcus Genucius fuit collega, Curtium appellatum. ¶ *Arx* ab arcendo, quod is locus munitionis viribus; à quo facillimè possit hostis prohiberi. *Carcer* à coerendo, quod exire prohibentur. In hoc pars quæ sub terra, *Tullianum*; ideo quod ad ditum à Tullio rege: quod Syracuseis, vbi simili de causa custodiuntur, vocantur *Latomia*, & de latomia translatum, quod heic quoque lapidicinæ fuerunt. Inde *Lauretum*, ab eo quod ibi sepultus est T. Tatius rex, qui à Laurentibus interfectus est. ab silua laurea, quod ea ibi excisa, & ædificatus vicus. vt inter sacram viam & macellum editum. *Corneta* à corneis, quæ abscisse loco reliquerunt nomen. vt *Esculetum* ab esculo dictum, & *Fagutal* à fago: vnde etiam quod ibi sacellum, *Iouis Fagutalis*. *Armlustrum*, ab ambitu lustris locus. item *Circus maximus* dictus, quod circum spectaculis ædificatus, vbi ludi fiunt; & quod ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt. Itaque dictū in Cornicula milites aduentu, quem circumueit ludentes, Quid cessamus ludos facere? Circus noster ecce adest. In circo primo, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur *carceres*: Næuius *Oppidum* appellat. *Carceres* dicti quod coerentur equi, ne inde exeant ante quā magistratus misit: *Oppidum*, quod à muri parte pinneis turribusque carceres olim fuerunt. Scripsit poeta, Dictator vbi currum insidit, peruehitur vsque ad oppidum. Intimus *circus ad Murium* vocatus, vt Procius aiebat, ab vreceis: quod is locus esset inter figulos. alij esse dicunt à murteto declinatam, quod ibi id fuerit. cuius vestigium manet, quod ibi sacellum etiam nunc Murtiæ Veneris. Itē simili de causa *Circus Flaminius* dicitur, qui ædificatus est circum Flaminius campum; & quod ibi quoque ludeis Tauriceis circum metas currant. *Comitiū* ab eo, quod coibant eō comitiis curiatis, & litiū causa. ¶ *Curia* duorū generum. nam & v-

bi curarent sacerdotes res diuinas; vt *curia veteres*: & vbi senatus humanas; vt *curia Hostilia*, quod primus ædificauit Hostilius rex. Ante hanc *Rōstra*, cuius id vocabulum ex hostibus capta fixa sunt rostra. Sub dextra huius à comitio locus substructus, vbi nationum subsisterent legati, qui ad senatū essent missi. Is *Græcostasis* appellatur à parte, vt multa. *Senaculum* supra *Græcostasin*, vbi ædes Concordiæ, & basilica *Opimia*. *Senaculum* vocatum vbi senatus, aut vbi seniores consisterent, dictum vt *ægesia* apud Græcos. *Lautola* à lauando, quod ibi ad Ianum Geminum aqua calida fuerint. Ab heis palus fuit in minore Velabro, à quo, quod ibi vehabantur lintribus, *Velabrum*; vt illud maius, de quo supra dictum est. *Æquimelum*, quod æquata Melij domus publicæ; quod regnum occupare voluit is. *Locus ad busta Gallica*, quod Roma recuperata, Gallorum ossa, qui postederunt vrbem, ibi coaceruata ac cōsita. Est locus qui vocatur *Doliola* ad cloacam maximam, vbi non licet despuere, à doliolis sub terra. Eorum diuinitas tradita: historiæ: quod alij esse aiunt ossa cadaverum: alij Numæ Pompilij religioſa quedam post mortem eius infossa. *Argiletum* sunt qui scripserunt ab Argo, seu quod is huc venit, ibique sepultus sit: alij ab argilla, quod ibi id genus terræ. *Clius Publicius*, ab ædilibus plebei Publiciis, qui eum publicè ædificauerunt. Simili de causa *Publilius vicus*, & *Cosconius vicus*, quod ab heis vireis dicuntur ædificati. *Clius proximus* ad florales vsus versus. *Capitolium vetus*, quod ibi sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ: & id antiquius quā *Ædis* quæ in capitolio facta. *Æquilius vicus Africus*, quod ibi obsides ex Africa bello Punico dicuntur esse custoditi. *Vicus Ciprius* à cipro: quod ibi Sabini ciues additi conſederunt, qui à bono omine id appellarunt. Nam *ciprum* Sabine bonum. Prope hunc *vicus Sceleratus* dictus à Tullia Tarquinij Superbi vxore; quod, ibi cum iaceret pater occisus, supra eum vt mitteret carpentum mulio, iussit.

33 ¶ *ET* quoniam vicus constat ex domibus, nunc earum vocabula videamus. *Domus Græcum* est & ideo in ædibus sacris ante cellam, vbi sedes dei sunt, Græci dicunt *apódromos*: quod post, *émo dôromos*. *Sedes* ab aditu, quod plano pede adibant. Itaq; ex ædibus effertur indiciuo funere præco etiam eos dicit, qui è tabernis effertur; & omnis in censu villas inde dicimus *Ædes Canum adium* dictum, qui locus tectus intra parietes relinquebatur parulus, qui esset ad communem omnium vsum. In hoc locus si nullus relictus erat, sub diuo qui esset dicebatur *Testudo* à testudinis similitudine, vt est in prætorio in castris. Si relictus erat in medio, vt lucem caperet: deorsum, quod impluebat, *Impluuium* dictum: & sursum, qua compluebat, *Compluuium*; vtrumque à pluuia. *Inſcanicum* dictū à Tusceis, posteaquā illorū cauū

ædium simulare cœperunt. *Arrium* appellatum ab Atriatibus Tusceis. illinc enim exemplum sumptum. Circum cauum ædium erant vniuscuiusque rei vtilitatis causâ parietibus dissecta: vbi quid conditum esse volebant; à celando *Cellam* appellarunt, *Penariam*, vbi penus. Vbi cubabant, *Cubiculum*: vbi cœnabant, *Cœnaculum* vocitabant: vt etiam nunc Lanuuii apud ædem Iunonis, & in cetero Latio, ac Falerniis, & Cordubæ dicuntur. Posteaquam in superiore parte cœnitate cœperunt; superioris domus vniuersa, *Cœnacula* dicta. Posteaquam ibi cœnabant, plura facere cœperunt, vt in castris ab hieme hiberna, *hibernum* domus vocarunt; contra *æstium*.

* Desunt pagina tres. *

39 Religionem Porcius designat, cum de Ennio scribens dicit eum coluisse Tutilinæ loca. Sequitur *porta Næuia*, quod in nemoribus Næuiis. Næuius enim loca vbi ea sic dicta, coluit. Deinde *porta Rauduscula*, quod arata fuit. æs *Raudus* dictum: ex eo in veteribus mancipiis scriptum, *Raudusculo libram ferito*. Hinc *porta Lauernalis* ab ara Lauetnæ, quod ibi ara eius deæ. Præterea intra muros video portas dici: in Palatio *Mucionis*, à mugitu, quod ea pecus in Buciratum antiquum oppidum exigebant. Alteram, *Romanulam*, quæ est dicta ab Roma; quæ habet gradus in naualia ad Volupia facellum. Tertia est *Ianialis* dicta ab Iano; & id eod ibi positum Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt scribit in annalibus L. Piso, vt sit clausa semper, nisi cum bellum sit. Nusquam traditum est memoria Pompilio regem fuisse apertam: & post T. Manlio consule, bello Carthaginienſi primo confecto, & eodem anno apertam.

* Desunt quedam. *

35 SUPER lectuleis origines, quas aduertit, hæc. *Lectica*, quod legebant, vnde eam facerent, stramenta atque herbas, vt etiam nunc fit in castris. lectos, ne essent in terra sublimes in heis ponebant. Nisi ab eo quod Græci antiqui dicebant *λεκτρον*, lectum potius, quam lecticam quod inuoluebant, quod ferè stramenta erant è segete, *Segetriam* appellant, vt etiam nunc in castris. Nisi à Græcis. nam *λεκτρον*, vbi lectus mortui fertur, dicebant. *feretrum* nostri, Græci *λεκτρον* & *λεκτρον*. Posteaquam transierunt ad culcitas, quod in ea sagum, aut tomentum, aliudve quid calcabant, ab inculando *Culcita* dicta: ac quicquid inſternebant, à sterno, *Stragulum* appellabāt. *Puluinarvel* à plumeis, vel à pelluleis declinarunt. Quibus operiebantur, *Operimenta*, & *pallia*, *Opercula* dixerunt. In heis multa peregrina, vt *Sagum*, *Reno*

Galli quid gaunacumma eius sagum, & *Aphimalon*, Græca: contra Latinum *Torale*, quod ante tori & *Torus* à toruo, quod in is promptu. ab hac similitudine *Toruius* in mulieris capite ornatus. Quia simplici scansione scandebant in lectum non altum, *Scabellum*; in altiorum, *Scammum*. Duplicata scansio, *Gradus* dicitur, quod geritur ab inferiore in superiore. Græca sunt, *Peristromata* & *Peripetistromata*. sic aliud aliquid item conuiuij causa ibi.

36 MVLTa pecuniæ signatæ vocabula sunt æris & argenti hæc. *As* ab ære. *Dupondius* à duobus ponderibus, quod vnum pondus *Asspondium* dicebatur: id ideo quod *As* erat libræ pondus. deinde ab numero reliquum dictum vsque ad *Centusis*, vt *as* singulari numero. Ab tribus assibus *Tresis*, & sic proportione *Nonusis*. In denario numero hoc mutatur vsque ad quod primū est, ab decē assibus *Decussis*: secundum à duobus decussibus *Bicesis*, quod dixi solum à duobus decussibus *bicesis*. Reliqua conueniunt, vt *Tricesis* à tribus, sic proportione vsque ad *Centusis*; quo maius æris vocabulum non est. Nam ducenti in proportione cum dicuntur, non magis asses, quam denarij aliæ res significantur. *Æris* minima pars, *Sextula*, quod sexta pars vnciæ. *Semuncia*, quod dimidia pars vnciæ. *Se* valet dimidium, vt in *Selibra* & *Semodio*. *Vncia* ab vno. *Sextans* ab eo quod sexta pars assis: sicut *Quadrans*, quod quarta; & *Triens*, tertia pars. *Semis*, quod semi as, id est dimidium assis, vt supra dictum est. *Septunx* à septem & vncia conclusum: Reliqua obscuriora, quod à diminutione: & ea quæ deminuuntur, ita sunt vt extremas syllabas habeant. vt à duodecim vna dempta vncia, *Denx*. *Dextans* dempto sextante: *Dodrans*, dempto quadrante. *Bes*, vt olim des, dempto triente. In argento nummi id à Siculis. *Denarij*, quod denos æris valebant. *Quinarij*, quod quinos. *Sestertius*, quod semis tertius. *Dupondius* enim & semis antiquus sestertius est: & veteris consuetudinis vt retro æra dicerentur, ita vt semis tertius, semis quartus pronuntiant. *Sestertius* igitur ab semis tertius dictus. Nummi denarii decuma *libella*, quod libram pondo as valebat, & erat ex argento parua. *Sembella*, quod fit libellæ dimidium, quod semis assis. *Teruncius* à tribus vinciis, *sembellæ* quod valet dimidium: & est quarta pars, sic vt quadrans, assis. Eadem pecunia vocabulum mutat. nam potest idem dici dos, *arrabo*, *merces*, *corollarium*. *Dos* erit pecunia, si nuptiarum causa data: hæc Græcè *δωρον*, ita enim hoc Siculi: ab eodem *Donum*. Nam Græcè vt ipsi *δωρον*, vt alii *δωρον*, & vt Attici *δωρον*. *Arrabo* sic dicta, vt reliquum reddatur. hoc verbum à Græco *ἀρραβών*. Reliquum, ex eo quod debitum reliquit. *Dammum* à demptione, cum minus reſactum quam quanti constat.

Lucrum

Lucrum, ab luendo, si amplius, quàm exoluerit quãti esset ceptum. *Detrimentum*, à detritu, quòd ea quæ trita, minoris pretij. Ab eadem *Intertrimentum*, ab eo quòd duo, quæ inter se trita & de minuta, à quo etiam *Intrigo* dicta, & *Inertrigo*. *Multa*, à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum. quòd singulæ dicuntur appellatæ esse multa, quòd olim vnum dicebãt multa. Itaque cum in dolium aut culeum vnũ addunt rufici, prima vna addita, dicunt etiam nunc *Multa*. *Pœna*, à puniendo: vel à penitendo, quòd post peccatum sequitur. *Pretium*, quòd aestimationis, emptionisve causa constituitur, dictum à periteis, quòd hi solùm possunt facere rectè id. Si quid datum pro opera aut opere, *Mercēs*, à merendo. Quòd manu factum erat, & datum pro eo, *Manupretium*, à manibus & pretio. *Corollarium*, si additum præter quàm quòd debitum eius. vocabulũ fictũ à corolleis: quòd hæc, cum placuerant actores, in scena dari solitæ. *Preda* est ab hostibus capta, quòd manu parata, vt parida præda. *Præmium* à præda, quòd ob rectè quid factũ concessum. Si datur quòd reddatur, *Mutuum*; quòd Siculi *μῦτον*. Ita scribit Sophron, *μῦτον ἀνὰ τὴν ἴσιν*. Et *Mutuum*, quòd mutuo animo qui sunt, dant officij causa. Alterum mutuum, quòd muniendi causa imperatum; à quo etiam *Municipes*, qui vnà munus fungi debent, dicti. Ea pecunia quæ in iudicium venit in liti-
30 bus, *Sacramentum* à sacro. Qui petebat, & qui in ficiabatur de aliis rebus, vterque quingentos æris ad pontem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat, victi ad ærarium redibat. *Tributum* dictum à tribubus, quòd ea pecunia quæ à populo imperata erat, tributum à singuleis pro portione

census exigebatur. Ab hoc ea quæ assignata erat, *Adtributum* dictum. Ab eo quoque quibus adtributa erat pecunia, vt militi reddant, *Tribuni ærarij* dicti. Id quòd adtributum erat, *æs militare*: hoc est quòd ait Plaurus, Cedit miles, æs petit. Et hinc dicuntur *militēs ærarij*, ab ære, quòd stipendia facerent. Hoc ipsum *Stipendium* ab stipe dictum, quòd æs quoque Stipem dicebant. Nam quòd asses libræ pondo erant; qui acceperant maiorem numerum, nõ in arca ponebant, sed in aliqua cælla stipabant, id est, cõponebant, quo minus loci occuparet: à stipando *Stipem* dicere cœperunt. *Stipare* ab *εἶλεῖν* fortasse, Græco vocabulo. Id apparet, quòd vt alias, tum institutum etiam nunc, diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt: & qui pecuniam alligat, *Stipulari* & *Restipulari*. *Militēs stipendiarj* ideo quòd eam stipem pendebãt. Ab eo Ennius scribit, Pœni stipendia pendunt. Ab eodem ære impendendo, *Dispensator*, & in tabuleis scribinus *Expensum*, & inde *prima Pensio*, & sic aut secunda, aut quæ alia. Et *Dispensium*, ideo quòd in dispendendo solet minus fieri: *Compendium*, quòd cum compenditur, vna sit. A quo vsura, quòd in sortem accedebat, *Impendium* appellatum: quæ cum accederet ad sortem, ex vsu *Vsura* dicta, vt *Sors* quòd suum sit sorte. Per *trutinã* solui solitum, vestigium etiam nunc manet in æde Saturni, quòd ea etiam nunc propter pensuram, *Trutinã* habet positam. Ab ære *Ærarium* appellatum.

37 ¶ Ad vocabula, quæ pertinere sumus rati, ea quæ & loca, & ea quæ in locis sunt, satis arbitror dicta: quòd neque parum multa sunt aperta: neque, si amplius velimus, volumen patietur. Quare in proximo (vt in primo libro dixi) quòd sequitur de temporibus dicam.

EPITOME LIBRI QVINTI.

In quo de vocabulis temporis, & quæ in tempore: eorumque origine ex auctoribus qui soluta oratione scripserunt. ¶ Prefatio 1.

¶ De vocabulis temporum in genere 2. De vocabulis temporum in specie, dierum qui instituti deorum causa: ¶ Quorum alij statim alij annales. 3. Dierum qui instituti hominum causa: ubi inter cetera demensibus 4.

¶ De vocabulis eorum quæ in tempore, eorum obscuritate, ac multitudine 5. Eorum autem alia pertinent ad ea quæ debemus cogitare 6. Dicere 7. Facere: ubi inter cetera agitur de his quæ ad visum, auditum, olfactum, gustum, tactum 8.

¶ De iudicio ex censorijs tabuleis 9.

¶ De quibusdam vocabulis quæ Latini à Græcis mutuati 10. ¶ Conclusio 11.

M. TERENCEII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER QVINTVS AD M. TVLLIVM CICERONEM.

RIGINES verborũ, quæ sunt locorum, & quæ in his, in priore libro scripsi: in hoc dicam de vocabulis temporum, & earum rerum quæ in agendo fiunt aut dicuntur cũ tempore aliquo: vt sedetur, ambulatur, loquitur. Atque si qua erunt ex di-

uerso genere adiuncta, porius cognatio, si verborum quam auditori calumnianti gerentis morè. Huius rei auctor satis mihi Chrysippus, & Antipater; & illi in quibus etsi non tantum acuminis, at plus litterarum; in quo est Aristophanes, & Apollodorus, qui omnes verba ex verbeis ita declinati scribunt, vt verba litteras alia adsumant, alia amittant, alia commutent:

vt fit in *turdo*, in *turdario*, in *turdalico*. Sic declinātes Græci nostra nomina, dicunt Lucianū, *Αουκιανός*, & Quintium, *Κουίντιος*. *Αέρας* illi, nos Aristarchum, & *Δίωνα*, Dionem. sic inquam consuetudo nostra multa declinauit, vt à vetere *vestitū*, ab solo *solū*, ab libero *liberū*, ab lassibus *Lares*. quæ obruta vetustate, vt potero eruere conabor.

2 **D**ICEMVS primò de temporibus, & quæ per ea fiunt. Sed ita vt ante de natura eorum, ea enim dux fuit ad vocabula imponenda homini, ¶ Tempus esse dicunt interuallum mundi, & motus. Id diuisum in parteis aliquot maximè ab solis & lunæ cursu. Itaque ab eorum tenore temperato *Tempus* dictum: vnde *Tempestiua*; & à motu eorum, qui toto cælo cōiunctus mundus deo, motus casu venit. à quo tempus id ab hoc deo *dies* appellatur. *Meridies* ab eo quod medius dies. D antiqui non R in hoc loco dicebant, vt Præneste incisum in solario vidi, quod Cornelius in basilica Emilia & Fulvia innumbrauit. Diei principium *Mane*, quod tum manat dies ab Oriente. Nisi potius quod bonum antiqui dicebant *Manum*. ad cuiusmodi religionē Græci quoque, cum lumen adfertur, solent dicere, *ῥῶς ἀγὰδόν*. *Suprema*, summum diei, id à superirimo. hoc tempus duodecim tabulæ dicunt *Occasum esse solis*: sed postea Lex Prætoria id quoque *tempus* iubet esse *supremum*, quo prætor in comitio supremam pronuntiauit populo. Secundum hoc dicitur *crepusculum*, à crepero. id vocabulum sumpserunt à Sabineis: vnde veniunt *crepusci* nominati Amiterno, quod eo tempore erant nati, vt *Lucij* prima luce in creatione. *crepusculum* significat dubium; ab eo res dubiæ dictæ *crepera*, quod crepusculum, dies etiamnum sit, an iam nox, multis dubiū. *Nox* (vt Catulus ait) quod omnia, nisi interueniat sol, pruina obriguerint. quod nocet, nox, nisi quod Græcè *νύξ*, nox. Cum stella prima exorta, Græci vocant *ἑσπέρην*, nostri *Vesperuginē*. vt Plautus, Neque vesperugo, neque vergiliæ occidunt. Exorta stella tempus dictum à Græcis *ἑσπέρην*, Latine *Vesper*: vt ante solem ortum, quod eadē stella vocabatur *Iubar*, quod iubata. Pacuvius dicit, Pastor exorto iubare, noctis decurso itine re. Eanius, Aiax lumen iubarve in cælo cerno? Inter vesperuginem & iubar dicta nox. *Intempesta nox*, vt in Bruto Cassius, quod dicebat Lucretia, Nocte intempesta nostram deuenit domum. Intempesta *Ælius* dicebat, cum tempus agendi est nullum: quod alij *concupium* appellarunt, quod ferè omnes tunc cubarent: alij, ab eo quod fileretur, *Silentium* noctis. Quod idē Plautus tēpus *Conticinium*. scribit enim, Videbimus, factum volo: i, redito cōticio. ¶ Alter motus solis est, alter cæli, quod mouetur à bruma ad solstitium. Dicta *Bruma*, quod breuissimus dies est: *Solstitium*, quod sol eo die sistere videatur; aut quod sol ad nos versum, proximum est solstitium. Cum venit in medium spatium inter

brumam & solstitium, quod dies æquus sit ac nox, *Æquinoctium* dictum. Tempus à bruma ad brumam dum sol redit, vocatur *Annus*; quod vt paruuli circuli annuli, sic magni dicebantur circites anni: vnde Annus, huius temporis pars *Hemps*, quod tum multi himbres. hinc *Hibernacula*, *Hibernum*: vel quod tum anima, quæ flatur, omniū apparet, ab hiatu *hiemps*. ¶ Tempus secundum, *Ves*, quod tum virere incipiunt virgulta, ac vertere se tempus anni. nisi quod Iones dicunt *βῆρ*. ¶ Tertium, ab æstu, *Æstus*, hinc *Æstiuū*. Nisi forte à Græco *ἄστροδα*. ¶ Quartum, *Autumnus*.

* Multa desunt. *

ab sole: sic *mensis* à lunæ motu dictus, dum ab sole profecta, rursus redit ad eum luna, quod Græcè olim dicta *μην*: vnde illorum *μηνες*, ab eo nostri. A mensibus *Intermestris* dictus; quod putabant inter prioris mensis senescentis extremos dies, & nouam lunam, esse diem, quem diligentius Attici *ἑλω γῆρας* appellarunt; ab eo quod ea die potest videri extrema & prima luna. *Lustrum* nominatum tempus quinquennale, à luendo, hoc est soluendo: quod quinto quoque anno vectigalia & vltro tributa per censores persoluebantur. *Seculum*, spatium annorum centum vocarunt: dictum à sene, quod longissimum spatium senescendorum hominum id putarunt. *Æuūm* ab ætate omnium annorum: hinc *Æuitermū*, quod factum est *Æternum*. Id ait Chrysippus esse *ἀίωνα*. Ab eo Plautus, Non omnis atas ad perdiscendum est fatis. hinc poetæ, *Æterna templa cæli*.

3 ¶ Cæli naturali discrimine civilia vocabula dies accesserunt. Dicam prius, qui deorum causa, tum qui hominū, sint instituti. *Dies Agonales*, per quos rex in regia arietem immolat, dicti ab agoneseo quod interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur. *Carmentalia* nominantur quod sacratum & ferie Carmentis. *Lupercalia* dicta quod in lupercali luperci sacra faciunt. Rex cum ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem *Februatiū* appellat. *Februum* Sabini purgamentum, & id in sacris nostris verbum. Nam & Lupercalia Februatio, vt in antiquitatum libris demonstrati. *Quirinalia* à Quirino, quod ei deo ferie, & eorum hominum qui fornacalibus succis nō fuerunt ferati. *Feralia* ab infercis, & ferendo, quod ferunt tum epulas ad sepulchrum, quibus ius ibi parentare. *Terminalia*, quod is dies anni extremus constitutus. Duodecimus enim mensis fuit Februarius, & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense. *Equiria*, ab equorum cursu. Eo enim die currunt equi in campo Martio. *Liberalia* dicta quod per totum oppidū eo die sedent sacerdotes liberi, hedera coronatæ anus cū libeis & foculo pro emptore sacrifican-

sacrificantes. In libris Saliorum, quorum cognomen Agonenfium, forfitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. *Quinquatrus*: hic dies vnus à nominis errore obferuatur proinde vt fuit quinque, dictus vt ab Tufculaneis: poft diem sextum Eidus fimiliter vocatur *Sexatrus*; & poft diem feptimum, *Septimatrus*: fic hic quòd erat poft diem quintū Eidus, *Quinquatrus*. *Tubiluftrū* appellatur, quòd eo die in atrio futorio facrorum tubæ luftat. *Megalefia* dicta à Græceis, quod ex libris Sibyllineis accerfit ab Attalo rege Pergami prope murum Megalefion, vbi tēplum eius deæ, vnde aduecta Romā. *Fordicidia* à fordeis bubus. *bos Forda*, quæ fert in ventre; quòd ea die publicè immolantur boues prægnantes in curiis complureis. A fordeis cædendis *Fordicidia* dicta. *Palilia* dicta à Pale, quòd & ferriæ ei deæ fiunt, vt *Cerealia* à Cerere, *Vinalia* à vino. Hic dies Iouis, non Veneris. Huius rei cura nō leuis in Latio. nā aliquot locis vindemiæ primū à sacerdotibus publicè fiebāt, vt Romæ etiā nunc. nā flamē Dialis aufpicatur vindemiā: & vt iuffit vnū legere, agna Ioui facit: inter cuius extra cæfa & porrecta flamē profufus vinū legit. In Tufculaneis facreis eft, Vinum nouum ne vehatur in vrbe ante quā vinalia kalentur. *Robigalia* dicta à Robigo, fecundū fegeteshuic deo facrificatur, ne rubigo occupet legetes. *Dies Vefitalia*, vt virgines Veftales Vefte facrificent. *Quinquatrus Minufcula* dicta Iuniae Eidus ab fimilitudine Maiorū, quòd tibicines tū feriati perurbē vagantur, & cōueniunt ad ædē Mineræ. *Dies Fortis Fortune* appellatur ab Seruio Tullio rege, quòd is fanum Fortis Fortune fecundum Tiberim extra vrbe Romam dedicauit Iunio mēfe. *Dies populi Fugia* videtur nominatus, quòd eo die repente tumultu fugerit populus. non multo enim poft hic dies quā decessus Gallorum ex vrbe; & qui tum sub vrbe populi, vt Ficuleates ac Fidenates, & finitimi alij, contra nos coniurarunt. Aliquot huius diei veftigia fugæ in facreis apparent. de quibus rebus antiquitatum libri plura referunt. *None Caprotine*, quòd eo die in Latio Iunoni Caprotinæ mulieres facrificant, & sub caprifico faciunt, & è caprifico adhibent virgam. Ob hoc toga prætexta data eis:

Apollinaribus ludeis docui populum.

Neptunalia à Nepruno. eius enim dei ferriæ. *Furinalia* à Furina, quòd ei deæ ferriæ publicæ dies is, cuius deæ honos apud antiquos. Nam ei facra inftituta annua, & flamen attributus: nunc vix nomen norum pauceis. *Portunmalia* dicta à Portumno, cui eo die ædes in portu Tiberino facta, & ferriæ inftituta. *Vinalia Ruffica* dicuntur ante diem duodecimum kalen-

das Septembris; quòd tum Veneri de dicata ædis, & orti eius tutelæ adsignantur, ac tum fuit feriati olitores. *Confulalia* dicta à Confo, quòd tum ferriæ publicæ ei deo, & in circo ad aram eius ab facerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. *Volcanalia* à Volcano, quòd ei tum ferriæ, & quòd eo die populus pro fe in ignem animalia mittit. *Opeconfina* dies ab dea Opeconfina, cuius in regia facrarium; quòd ideo actum vt eo præter virgines Veftales, & sacerdotem publicum, introcat nemo: Is cum eat, fuffibulum haud habeat: fcriptum id dicitur, vt à fuffiendo fubligaculum. *Vortunmalia* à Vortumno, cuius ferriæ Octobri mēfe. *Meditrinalia* dies dictus à medendo; quòd, vt Flaccus flamen Martialis dicebat, hoc die folitum vinum nouum & verus libari & deguftari medicamenti cauffa. Quod facere folent etiam nunc multi, cum dicant; *Nouum vetus vinum bibo: nouo veteri morbo medeor*. *Fontinalia* à fonte, quòd is dies ferriæ eius. ab eo autem tum, & in fontes coronas iaciunt, & puteos coronant. *Armiluftrium*, ab eo quòd in armiluftrio armati facra faciunt. Nifi locus potius dictus ab heis, fed quod de heis prius. Id ab luendo, aut luftro, id eft, quòd circumibant ludentes ancilibus armati. *Saturnalia* dicta à Sarurno, quòd eo die ferriæ eius. vt poft diem tertium *Opalia*; Opis. *Angeronalia* ab Angerona, cui facrificium fit in curia. *Actalia* ferriæ publicæ Laurentinæ is dies, quem quidam in fcribendo *Laurentalia* appellant; ab Acca Laurentia nominatus, cui facerdoes noftri publicè parentant sexto die, qui atra dicitur, & dicunt hunc diem Tarentini *Accas Tarentinas*. Hoc facrificium fit in Velabro, quā in nouam viam exiit, vt aiunt quidam, ad fepulcrum Accæ: vt quod ibi prope faciunt diis manibus feruilibus facerdoes. qui vterque locus extra vrbe antiquam fuit, non longè à porta Romanula, de qua in priori libro dixi. *Dies Septimontium* nominatus, ab heis feptem montibus in queis fita vrbs eft. Ferriæ non populi, modo, fed montanorum vt *Paganalia*, eorum qui funt alicuius pagi. De ftatutis diebus dixi, nunc de annalibus dicam. *Compitalia*, dies adtributus laribus, vt alibi: ideo vbi viæ competunt, tum in compiteis facrificatur, quotannis is dies concipitur. Similiter *Latina ferriæ* dies conceptiuus dictus à Latineis populeis, quibus ex Albano monte ex facreis carnem petere fuit ius cum Romaneis: à quibus Latineis Latina dicta. *Sementina ferriæ*, dies is qui à pontificibus dictus, appellatus à femente, quòd fationis cauffa fufceptæ. *Paganica*, eiuſdem agriculturæ cauffa fufceptæ, vt haberet in agreis omnis pagus: vnde paganica dicta funt. Præterea *ferriæ Conceptiuæ*, quæ non funt annales, vt hæc quæ dicuntur fine proprio vo-

cabulo, aut cum perspicuo, ut *Nonendialis*.

4 ¶ De his diebus nunc iam, qui hominum causa constituti, videamus. Primi dies mensium nominati *Kalendæ*, ab eo quod his diebus kalentur eius mensis Nonæ à pontificibus. quintanane an septimanæ sunt futuræ, in Capitolio in curia kalabra sic dictæ, *Quinque kalo Iuno Nouella. Septem kalo Iuno Nonella. Nonæ* appellatæ, aut quod ante diem nonum *Eidus* semper, aut quod ut nonus annus *Kalendæ Ianuarie* ab nouo sole appellatæ, nouus mensis, noua luna *Noneis*. Eodem die enim in urbem ab agris ad regem conueniebat populus. Harum rerum vestigia apparent in sacris *Nonalibus* in arce; quod tunc ferias primas menses, quæ futuræ sunt eo mense, rex prædicit populo. *Eidus* ab eo quod *Tusci Itus*, vel potius quod *Sabini Eidus* dicunt. *Dies* postridie kalendas, *Nonas*, *Eidus* appellati *arris*, quod per eos dies noui incipient. *Dies Fasti*, per quos prætoribus omnia verba sine piaculo licet dari. *Comitiales* dicti, quod tum esset populus constitutus ad suffragium ferendum, nisi si quæ ferie conceptæ essent, propter quas non liceret: ut *Compitalia*, & *Latina*. Contrarij horum vocantur *dies Nefasti*, per quos dies nefas dari prætorem: *Do, dico, addico*. Itaque non potest agi. Necessè est aliquo eorum uti verbo, cum lege quid peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio: ut magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus. Prætor qui tum fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur: si prudens dixit, *Quintus Mucius* abnegabat eum expiari, & ut impium non posse dicebat. *Interfici dies* sunt, per quos mane & vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam & exta porrecta fas: à quo quod fas tum intercedit, interfici dies, aut quod tum intercisum, nefas. *Dies* qui vocatur sic, *Quando rex comitiavit fas*: dictus ab eo quod eo die rex sacrificulus dicat ad comitium, Ad quod tempus est nefas, ab eo fas. Itaque post id tempus lege actum sæpe. *Dies* qui vocatur, *Quando stercus delatum fas*: ab eo appellatus, quod eo die ex æde Vestæ stercus euertitur, & per Capitolinum cliuum in locum defertur certum. *Alliensis dies* ab *Allia* fluuio dictus. nam ibi exercitu nostro fugato, Galli obsederunt Romam. Quod ad singulorum dierum vocabula pertineat dixi. ¶ Mensium nomina sunt aperta ferè, si à *Martio*, ut antiqui instituerunt, numeres. Nam primus [id est *Martius*] à *Marte*. Secundus [id est *Aprilis*] (ut *Fuluius Flaccus* scribit, & *Iunius Gracchus*) à *Venere*, quod ea sit à *opod ven*, cuius nomen ego, antiquis littereis quod nusquam inueni, magis puto dictum, quod ver omnia aperit, *Aprilis*. Tertius, à maioribus, *Maius*. Quartus, à iunioribus, *Iunius*. Dehinc quintus

Quintilis, & sic deinceps vsque ad Decembræa numero. Ad hos qui additis prior à principe *Iano* *Ianuarius* appellatus. Posterior, ut iidem dicunt scriptores, ab diis inferis *Februarius* appellatus, quod tum his parentetur. Ego magis arbitror *Februarium* à die februato, quod tum *Februarur* populus, id est, *Iuperceis* nudeis illustratur antiquum oppidum *Palatium*, gregibus cinctum.

10 ¶ Quid ad temporum vocabula Latina attinet, hæcenus sit satis dictum. Nunc quod ad eas res attinet, quæ in tempore aliquo fieri animaduertim, dicam. ut hæc sunt, *Legisti* *currens*, *Iudès*. De quibus duo prædicere volo, quanta sit multitudo eorum, & quæ sint obscuriora quàm alia. ¶ Cuius verborum declinationum genera sint quattuor: vnum, quod tempora adsignificat, neque habet casus, ut ab *lego*, *legis*: alterum quod casus habet, neque tempora adsignificat, ut ab *lego*, *lectio*, & *lector*: tertium, quod habet utrumque, & tempora & casus, ut ab *lego*, *legens*, *lecturus*: quartum, quod neutrum habet, ut ab *lego*, *lectè*, *lectissimè*: horum verborum si primigenia sunt ad mille (ut *Cosconius* scribit) ex eorum declinationibus verborum discrimina quingenta millia esse possunt: idè quia singulis verbis primigeniis circiter quingentæ species declinationibus sunt. *Primigenia* dicuntur verba, ut *lego* *scribo*, *sto*, *sedeo*, & cetera, quæ non sunt ab aliquo verbo, sed suas habent radices. Contra, verba declinata sunt, quæ ab aliquo oriuntur, ut ab *lego*, *legis*, *legit*, *legam*, & sic iidem hinc permulta. Quare si quis primigeniorum verborum origines ostenderit, si ea mille sunt, quingentam millium simplicium verborum causas aperuit vna. In nullis tamen, qui ab his reliqua orta ostenderit, satis dixerit de origine verborum, cum vnde nata sint principia erant pauca, quæ inde nata sunt, innumerabilia. A quibus iisdem principiis, an repositis præuerbis paucis, immanis verborum accedit numerus, quod præuerbis additis, atque commutatis aliud atque aliud fit. Ut enim cessit atque recessit, sic accessit & abcessit: item incessit & excessit, sic successit, & decessit, & concessit, & præcessit. Quod si hæc decem solum præuerbia essent, quoniam ab vno verbo declinatione quingenta discrimina fierent, his decemplexateis coniuncto præuerbis, ex vno quinque millia numero efficerent: ex mille ad quinquagesimum centum millia discrimina fieri possunt. *Democritus*, secuti & item alij, qui infinita principia dixerunt, quæ vnde sint, non dicunt, sed cuiusmodi sint, faciunt tamen magni quod quæ ex his constant in mundo, ostendunt. Quare si etymologia principia verborum postulet mille, de quibus ratio ab se non potestur, & reliqua ostendat, quod non postulat: tamen immanè verbo-

verborū expedit numerū ¶ De multitudine quoniam, quod facis esset, admonui, de obscuritate pauca dicam. Verborum quæ tempora adsignificans: ideo locus difficillimus est *trina*, quod neque heis ferè societas cum Græca lingua, neque vernacula ea, quorum repertū memoria adfuerit nostra. de quibus, vt dixi, quæ poterimus. incipiam hinc. Primum quod dicitur *Agos*, *Actio* ab agitato facta. Hinc dicimus, *Agit* restum tragædus, & *Agitantur* 10 quadrigæ. Hinc *Agitur* pecus pastum, quæ vix agi potest. Hinc *Angiportum*, quia nihil in eo potest agi. Hinc *Angulus*, quod in eo locus angustissimus, cuius loci is angulus.

6 **ACTIONVM** trium, primus agitatus mentis; quod primum ea quæ sumus acturi, cogitare debemus; deinde tum dicere; ac postremò *facere*. De heis tribus minimè putat volgus esse actionem cogitationem; tertium, in quo quid facimus, id maximum. Sed & 20 cum hoc agitamus, quid & in eam rem cogitamus, in mente agimus; & cum pronuntiamus, agimus. Itaque ab eo orator dicitur *agere cassiam*; & augures *agere augurium* dicuntur, cum in eo plura dicant quam faciunt.

¶ *Cogitare* à cogendo dictum. mens plura in vnum cogit, vnde deligere possit. Sic è lacte coacto *Casus* nominatus. sic ex hominibus *Concio* dicta: sic *Coactio*, sic *Comptum* nominatum. A cogitatione *Concilium*; vnde *Cocilium*: quod vt vestimentum apud fullonem cum co- 30 gitur, *Cociliari* dicitur. ¶ *Sic Reminisci*, cum ea quæ tenuit mens ac memoria, cogitantur, & cogitando reperuntur. Hinc etiam *Communis* dictum, à con & mente; cum finguntur in mente quæ non sunt: & ab hoc illud quod dicitur *Reminiscor*, cum commentum pronuntiat. Ab eadem mente *Meminisse* dictum: & *Ames*, quod à mente sua discedit. Hinc etiam *Metuo*, mentem quodammodo motam amoueo. sic quod frigidus timor est, *Tremuisti*, id est, timuisti. *Tremo* dictum à similitudine vocis, quæ tunc cum valde timetur, apparet. tum etiam in corpore pili, vt arista in spica hordei *Horrent*. ¶ *Curare* à cura dictum. *Cura*, quod cor vrat. *Curiosus*, qui hæc præter modum vritur. *Recordari*, rursus in cor reuocare. *Curia* vbi senatus rempublicam curat: illa etiam *Curia* dicitur vbi cura sacrorum publicæ: ab heis *Curiones*. ¶ *Volo*, à voluntate dictum, & à volatu, quod animus ita est vt puncto temporis petuolet quod volt. ¶ *Libere* à labendo dictum quod vt lubrica mens prolabitur, vt dicebant olim. A libendo *Libido*, *Libidinosus*; sic alia, vt *Libentina*. ¶ *Metuere* à quodam motu animi, cum id quod malum calurum putat, refugit mens. Cum vehementius in mouendo, vt ab se abeat, & foras fertur, *Formido*. Cum pauet, ab eo *Pavor*. ¶ *Meminisse*, à memoria, cum id quod remansit in mète, in id rursus mouetur: 40

quæ à manando, vt *Manimoria* potest esse dicta. Itaque *Salij*, qui cantant *Mamurium Veturium*, significant veterem memoriam. *Monere* ab eadem, quod is qui monet, proinde sit ac memoria. sic *Monimenta* quæ in sepulcreis. Et ideo secundum viam, quo prætereunteis admoneant & se fuisse, & illos esse mortaleis. Ab eo cetera quæ scripta ac facta memoriae caussa, *Monimenta* dicta. ¶ *Marere* à marcere, quod marore corpus marcescere videatur. hinc etiã *Macri* dicti. ¶ *Latari* ab eo quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum. Itaque *Terentius* ait, *Gaudia* sua si omnes homines conferant vnum in locum, tamen mea exsuperet letitia. Sic cum se habent læta.

7 **NARRO** cum alterum facio narrum: à quo *Narratio*, per quam cognoscimus rem gestam, quæ pars agendi est.

* *Desunt quedam.* *

Adiicienda & hæc, quæ aut coniuncta cum temporibus, aut ab heis eorum hoc genus videntur etyma. ¶ *Fatur* is qui primum homo significabilem ore emittit vocem. Ab eo, ante quam ita faciant pueri, dicuntur *Infantes*, cum id faciunt, iam fari: cum hoc vocabulum à similitudine vocis pueri, ac *Fatus* fari id dictum. Ab hoc tempore quod tum pueris constituant *Parca* fando, dictum *Fatum*, & res *Fatales*. Ad hæc eadem vocem qui facile fantur, *Facundi* dicti: qui futura prædiuinando solent fari, *Fatidici* dicti. iidem *Vaticinari*, quod vesana mente faciunt. Sed de hoc postea erit vsurpandū, cum de poetis dicemus. Hinc *Fasti* dies, quibus certa verba legitima sine piaculo prætoribus licet fari. Ab hoc *Nefasti*, quibus diebus ea fari ius non est: & si fati sunt, piaculū faciunt. Hinc *Effata* dicuntur, quod augures finem auspicioꝝ celestium extra urbem agreis sunt effati. hinc *effari* templa dicuntur ab auguribus: *adfatus*, qui in heis fines sunt. Hinc *Fana* nominata, quod pontifices in sacrando fati sunt finem. hinc *Profanum* est, quod ante fanū, id est coniunctum fano: hinc *Profanati*, quod in sacrario pollutum. Atque inde *Herculi* decuma data ab eo est, quod sacrificio quodam *Fanatur*, id est, vt fani lege sit, id dicitur. *Pollutum*, quod à porriciendo est factū. Cum enim ex mercibus libamenta porrecta sunt *Herculi* in ara, tum pollutum est: vt cum *Profanum* dicitur, id est proinde vt sit fani factum. Itaque vbi olim fano consumebatur omne quod profanum erat, vt etiam fit: quod prætor vrbanus quotannis facit, cum *Herculi* immolat publicè iuuenecam. Ab eodem verbo fari, *Fabula*, vt tragædiæ & comædiæ, dictæ. Hinc *Fassi*, & *Cofessi*, qui fati id quod ab heis quæsitū. Hinc *Professi*, hinc *Fama*, & *Famosi*. Ab eodem *Falli*, *Falsum*, & *Fallicitia*: quæ propterea quod fando quæ decipit, 60

ac contra quam dixit, faciat. Itaque si quis re fallit, in hoc non proprio nomine fallacia, sed translatione. ut à pede nostro pes lecti, ac pes beta. Hinc etiam *Famiger*, *Affabile*, & sic cōposita alia item, ut declinata multa, in quo & *Fatus*, & *Fatuē*. ¶ *Loqui* ab loco dictum: quod qui primò dicitur fari & vocabula & reliqua verba dicit, ante quam suo quisque loco ea dicere potest. Hunc Chrysippus negat loqui, sed *ut loqui*: quare ut imago hominis nō sit homo: sic in corueis, cornicibus, puereis primitus incipientibus fari, verba non esse verba, quòd non loquantur. Igitur is loquitur qui suo loco quòdque verbum sciens ponit: & istū *Prolocutum* dicimus, cum animo quod habuit, extulit loquendo. Hinc etiā amplius dicuntur *Eloqui* ac *Reloqui* in fancis Sabineis è cælla dei, qui eloquuntur. hinc dictus *Loquax* qui nimium loquitur: hinc *Eloquens*, qui copiose loquitur; hinc *Colloquium*, cum conueniunt in vnū locum loquendi causa. Hinc *Adlocutum* mulieres ire aiunt, cum eunt ad aliquam locutum consulendi causa. hinc quidam *Loquelam* dixerunt, verbum quod in loquendo efferimus. *Concinne loqui* dictum à concinne, vbi inter se conueniunt partes, & inter se respondent aliud alij. ¶ *Pronuntiare* dictum & *Nuntiare*. Pro idem valet quod ante, ut in hoc Proludit. Ideo *actores pronuntiare dicuntur*, quod profceno pronuntiant poeta cogitate: quod maximè tum dicitur propriè, nouam fabulam cum agunt. *Nuntius* est enim ab eis rebus nominatus, quòd à Græco verbo *νῆς* videri potest declinatum: ab ea quidè Græca voce *Neapolis*, *νῆα πόλις*, ab antiquis nostris vocitata: à quo etiam extremū *Novissimum* quoque dicti coeptum volgo. quod mea memoria, ut *Elius Gallus*, sic senes aliquot, nimium nouum verbum quòd esset, vitabant. Cuius origo, ut à vetere vetustius, ac veterrimum; sic à nouo declinatum *nouus*, & *novissimum*: quod extremum. Sic ab eadem origine *Nouitas*, *Novicius*, & *Novalis*, & *sub noueis*, dicta pars in foro aedificiorum. quod vocabulum eius peruerstū, ut noua via, quæ via iadiu vetus. Ab eo quoque potest dictum *nominare*, quòd res noua in vsum quomodo additæ erant: quibus ea non uissent nomina ponebant. Ab eo *nuncupare*, & *nuncupate res*, quòd tum in ciuitate vota noua suscipiuntur. *Nuncupare*, nominare valere, apparet in legibus, vbi *nuncupate pecunie* sunt scriptæ. Item in choro in quo est, *Aneas* quis est qui meum nomen nuncupat? Item in Me dea, *Quis tu es mulier* quæ me in suo nuncupasti nomine? ¶ *Dico*, origenem habet Græcam, quod Græci *δίζω*. hinc Ennius, *Dico* qui hunc dicere cupit. hinc *Iudicare*, quòd tūc ius dicatur: hinc *Iudex*, quòd ius dicat accepta potestate, id est, quibusdam verbeis dicendo

finis. Sic enim *adis* sacra à magistratu pontifice præeunte dicendo dedicatur. Hinc ab indicando *Indicium*: hinc illa, *Indicit bellum*, *indixit funus*: *Produxit diem*: *Addixit iudicium*. Hinc appellatū *Dictum* in mimo, ac *Dictiosus*, hinc in manipuleis castrensibus *Dicta* ducibus. Hinc *Dictata* in ludo: hinc *Dictator* magister populi, quòd is à consule debet dici: hinc antiqua illa, *Dicis immo*, & *Dicis causa*, & *Addictus* (si dico quid scienti quod det, quod ignorauit trado) Hinc *Doceo* declinatum: vel quòd cum docemus, dicimus; vel quòd qui docentur, inducantur in id quod docentur: ab eo quod sit ducere, qui est *Dux*, aut *Ductor*, qui ita inducit, ut doceat. Ab docere *Disciplina*, & *Discere*, littereis commutateis paucis. Ab eodem principio *Documenta*, quæ exempla docendi causa dicuntur. ¶ *Disputatio*, & *Computatio*, cum præpositione, à *Putando*, quod valet purum facere. Ideo antiqui purum *Putum* appellauerunt. Ideo *Putator*, quòd arbores puras facit. Ideo *Ratio putari* dicitur, in qua summa fit pura. Sic is sermo, in quo pura disponuntur verba, ne sit confusus, atque ut diluceat, dicitur *Disputare*. ¶ Quod dicimus, *Differit partes*, item *areas*, translatione æquæ ex agreis verbo utitur. Nam ut olitor differit in areas sui cuiusque generis res, sic in oratione qui facit, *Disertus*. *Sermo*, opinor, est à serie: vnde *Serta*, & in vestimento *Sartum*, quod comprehensum. *Sermo* enim non potest in vno homine esse solo, sed vbi oratio cum altero cōiuncta. Sic *Conferere* manum dicimus cum hoste; sic *ex iure manu confertum* vocare. Hinc *Adferere manu* in libertatem, cum prehendemus. Sic autem dicunt, Si mihi auctor es verbi.

nam *manu adferere* dicit. Hinc etiam ipsi *Confortes*, ad quos eadem fors. hinc *Sortes*, quòd in heis iuncta tempora cum hominibus ac rebus. Ab heis *Sortilogi*. Ad hoc pecunia quæ in fenore, *Sors* est, impendium quod inter se iungat. ¶ *Legere* dictum quòd legantur ab oculis litteræ. Ideo etiam *Legati*, quòd ut publicè mittantur, leguntur. Item à legendo *Leguli*, qui oleam aut vvas legunt. Hinc *Legumina* in frugibus variis: *Leges* etiam, quæ lecta, & ad populum lata, quas obseruet. Hinc *Legitima*, & *Collega*, qui vnà lecti, & qui in eorū locum suppositi, *Sublecti*, addicti, *Adlecti*, & *Collecta*, quæ ex pluribus locis in vnum lecta. Ab legendo *Ligna* quoque, quòd ea cadauca legabantur in agro, quibus in focum uterentur. Itidè ab legendo *Legio*, & *Dilectus*, & *Dilectus*. ¶ *Murmuratur*, dictū à similitudine sonitus. Qui murmurat, ita leuiter loquitur, quòd magis id sono facere, quam ut intelligatur, videatur. Hinc etiam poetæ *murmuratiã litora*. Similiter *Fremere*, *Gemere*, *Clanare*, *Crepere*, ab vocis

similitudine & sonitus dicta. Hinc illa, arma
Sonant, *Fremor* oritur: nil me *increpitando*
 commoues. Vicinæque horum, *Quiritare*, *Tubi-*
lare. *Quiritare* dicitur is qui *Quiritium* fidem
 clamans implorat. *Quirites* à *Curenſibus*, &
 ab iis qui cum *Tatio* rege in ſocietate vene-
 runt, & donati ciuitate. Vt *Quiritare*, vrbano-
 norū, ſic *Tubilare*, ruſſicorū. Itaque hos imita-
 tus *Aprilius* ait in *Bacche*, Quis me iubilat?
 Vicinus tuus antiquus. Sic *Triumphare* appella-
 tum, quòd cum imperatore milites redeuntes
 clamitat per vrbe in *Capitolium* eunti, *Io triū-*
phæ, *io*. Idque à *Spīa* Græco *Liberi* patris
 cognomento poteſt dictū eſſe. ¶ *Spondeo* eſt
 dicere. *Spondeo*, à *ſponte*. nā id valet, & à volū-
 tate. Ideo *Lucilius* ſcribit de *Cretea*, Cūm ad
 ſe cubitū venerit ſua voluntate, ſponte ipſam
 ſuaute adductā, vt *tunicā* & cetera reuerſerit.
 Eandē voluntatem *Terentius* ſignificat, cum
 ait, *Sarius* eſſe ſua ſponte rectē facere, quā
 alieno metu. Ab eadem ſponte, à qua dictum
 ſpondere, declinatū ſpondet, & *Reſponder*, *De-*
ſponſor, & *ſponſa*, item ſic alia. *Spondet* enim, qui
 dicit ſua ſponte, ſpondeo. ſpondet etiam *ſpon-*
ſor, qui idem vt faciat obligatur. hinc *Sponſus*,
Conſponſus. hoc *Næuius* ſignificat cūm ait,
Conſponſi. *Spondebatur* pecunia, aut filia nu-
 ptiarum cauſa: appellabatur & pecunia, &
 quæ deſponſa erat, *Sponſa*. quæ pecunia in-
 ter ſe contra ſponſum rogata erat, dicta *Spon-*
ſio, cui deſponſa quòd erat, *Sponſus*. quo die
 ſponſum erat, *Sponſalis*. qui ſponſoderat fi-
 liam, *Deſponſiſſe* dicebatur: quòd de ſponte e-
 ius, id eſt voluntate, exierat. Non enim ſi vo-
 lebat, dabat, quòd ſponſu erat alligatus. Nam
 in comædiis vides dici, *Sponden* tuam gna-
 tam filio vxorem meo: quòd tum & præto-
 rium ius ad legem, & cenſorium iudicium ad
 æquum æſtimabatur. Sic *Deſponſiſſe* animum
 quoque dicitur, vt deſponſiſſe filiam; quòd
 ſuæ ſpontis ſtatuerat finem. à qua, *Sponde dice-*
re, cūm ſpondere quoque dixerūt, cūm à ſpō-
 40 te reſponderetur, id eſt, ad voluntatē rogātis.
 Itaque qui ad id, quòd rogatur, non dicit, non
 reſpondet: vt non reſpondet ille ſtatim, qui
 dixit ſpondeo, ſi iocandi cauſa dixit: neque
 agi poteſt cum eo ex ſponſu. Ita quiſquis di-
 cit in tragædia, *Meminiſtinet* deſpondere
 mihi gnatam tuā: quòd ſine ſponte ſua dixit,
 cum eo agi non poteſt ex ſponſu. Etiam *ſpes*
 à ſponte poteſt eſſe declinata, quòd tum *ſpe-*
 50 rat, tum quòd volt, ſic fieri putat. nam quòd
 non volt, ſi putat; meruit, non ſperat. Itaque
 hic quoque qui dicit in *Aſtraba* *Plauti*, *Se-*
quere, adſequere *Polyba*, diſce: meā ſpem cu-
 pio co nſequi. Sequor *Hercule* qui dē, namli-
 benter mea ſperata conſequor. Et quòd ſine
 ſponte dicunt: verē neque ille ſperat qui dicit
 adoleſcens, neque illa ſperata eſt. *Sponſor*. &
 60 *præſ*, & *vas*; neque idē, neque res à quibus ij,

ſed diſſimiles. Itaque *Præſ*, qui à magiſtratu
 interrogatus in publicum vt præſtet: à quo &
 cūm reſpondet, dicitur *Præſ*. *Vas* appellatus,
 qui pro altero vadimonium promittebat. Con-
 ſuetudo erat, cūm reus parum eſſet idoneus,
 inceptis rebus, vt pro ſe alterum daret: à quo
 cauerti poſtea lege ceptū eſt, ab heis, qui præ-
 dia venderent, *vades ne darent*. ab eo ſcri-
 bi ceptum in lege mancipiorum: *vadem ne*
 10 *poſceret, nec dabitur*. ¶ *Canere*, & *canit*, & *Suc-*
cinit, & *Cantus*, & *Cantio*, ex *canens*, permuta-
 to *N*: ab eo quòd ſemel canit; ſi ſapius, can-
 tat. hinc *Cantitas*, item alia. nec ſine canendo
ſibicines dicti. Omnium enim horum quid à
 canere. etiam *Buccinator* à *vcis* ſimilitudine
 & cantu dictus. ¶ *Oro* ab *ore*, & *Perorat*, &
Exorat, & *Oratio*, & *Orator*, & *Oſculum* dictum.
 Inde *Omen*, & *Ornamentum*. alterum quòd ex
 ore primum elatum eſt, *Oſmen* dictum; alter-
 20 rum cum præpoſitione dicitur nunc ornamē-
 tum, olim oſnamenta: vt ſcenici plerique di-
 cunt. Hinc *Oſcimes* dicuntur apud augures,
 quòd ore faciunt auſpiciū.

8 ¶ **TERTIVM** gradum agendi dicunt, vbi
 quid faciunt: in eo propter ſimilitudinem a-
 gendi, & faciendi, & gerendi. quidam error heis
 qui putant eſſe vnum. Poteſt enim aliquid fa-
 cere, & non agere: vt *poeta facit fabulam*, & nō
 agit: contra *actor agit*, & non facit. & ſic à *po-*
 30 *eta fabula fit*, & non agitur; ab *actore agitur*, &
 non fit. Contra *imperator qui dicitur res gerere*:
 in eo neque agit, neque facit, ſed gerit, id eſt
 ſuſtinet. traſlatum ab heis qui honera gerūt,
 quòd ſuſtinent. Proprio nomine dicitur *Face-*
 re à facie; quòd rei, quam facit, imponit fa-
 ciem. vt *ſictor* cūm dicit *Fingo*, figuram im-
 ponit: cūm dicit *Informo*, formam: ſic cūm di-
 cit *Facio*, faciem imponit: à qua facie diſcer-
 nitur, vt dici poſſit aliud eſſe veſtimentum,
 aliud vas. Sic enim quæ ſiunt apud fabros, fi-
 ctiores, item apud alios alia. Qui quid admi-
 niſtrat, cuius opus non exſtat, quòd ſub ſen-
 ſum veniat; ab agitato, vt dixi, magis agere,
 quā facere putatur. ſed quòd heis magis
 promiſcūe quā diligenter conſuetudo eſt
 uſa, traſlatiuis vtimur verbeis. Nam & qui-
 dem *Facere verba* dicimus, & qui aliquid a-
 git, non eſſe inſufficientem. ¶ *Qui adlucet*, dicitur
 40 *Lucere*, ab *luere*: & luce diſſoluuntur te-
 nebræ. ab luce *Noctiluca*. *Lucere* item à luce,
 quòd propter lucem cultus inſtitutus. *Ad-*
quirere eſt ab *ad* & *quære*: ipſum *Quære-*
re, ab eo quòd, quæ res vt recuperaretur, da-
 tur opera: à quærendo *Queſtio*: ab heis *Con-*
queſtor. ¶ *Vide*, à viſu: quinq; enim ſenſuum
 maximus eſt in oculis. Nā cum ſenſus vul-
 ſus, quòd ab eſt mille paſſus, ſentire poſſit; ocu-
 50 lorū ſenſus viſuſq; ad ſtellas peruenit. Hinc
Viſenda, *Vigilant*, *Peruigilium*, & *Imudent*. & *A-*
ctiacū illud, *Obluio* lauer, quòd incidit inui-

dum. à quo etiam *Violunt* virginem, pro vitiauit dicebant. Equè eadem modestia potius cum muliere fuisse, quam Cōcubuisse, dicebant *Cerno*, idem valet. Itaque pro video, vt ait Ennius, Lumē, iubarve in cælo cerno? C. Annius, Sensumq; inesse & motū in membris cerno. Dictū *Cerno*, à creoid est à creando: ab eo quod, cū quid creatū est, tunc denique videtur. Hinc *finis capillorum d. scripti*, quod finis videtur discrimen. & in testamento, id est, facito videant te esse heredem. Itaq; in cretione adhibere iubent testes. Ab eodem est quod ait Medea, Ter sub armis malim vitam cernere, quā semel modo parere. Quod vt decernunt de vita eo tempore multorum, videatur vitæ finis *Speclare* dictum ab *Specio* antiquo: quo etiam Ennius vsus, Vos epulo postquam spexit. Et quod in auspiciis distributum est: qui habeant *Speclionem*, qui nō habeant; & quod in auguriis augures dicunt, *auem specere*. Consuetudo autem communis, quæ cum præuerbiis coniuncta sunt, etiam nunc seruat: vt *Aspicio*, *Conspicio*, *Respicio*, *Suspicio*, *Despicio*: sic alia. In quo etiam *Especto*, quod spectare volo. Hinc *Specula*: hinc *Speculum*: quod in eo specimus imaginem. *Specula*, de qua prospicimus. *Speculator*, quem mittimus ante, vt respiciat quæ volumus. Hinc, quo oculos inungimus, quibus specimus, *Specillum*. ¶ Ab auribus videntur dicta *Audio*, & *Ausculto*. *audio*, ab aueo, quod auribus aueamus discere semper, quod Ennius videtur etymon ostendere velle in Alexandro, cum ait, Iamdudum ab Iudeis annimus atque aures auent, auidè expectantes nuntium. Propter hanc aurium aueritatem theatra replentur. Ab audiendo etiam *Auscultare* declinamus, quod hi auscultare dicuntur qui auditeis parent. à quo dictum poete, audio, aut ausculto. ¶ Litteræ commutatione dicitur *Odor*, olor. hinc *Olet*, & *Odorari*, & *odoratur*, & *Odora res*. ¶ Sic ab ore, *edo*, sorbeo, bibo, *poto*. *Edo* à Græco *ἔδω*. Hinc *Esculetum*, & *Esca*, *Educia*: & quod Græcè *ἔσθηται*, Latine *Gusto*. *Sorbere*, item *Bibere*, à vocis sono: vt *Feruere aquam* ab eius rei simili sonitu. Ab eadem lingua *πότος*, vnde *Potio*, vnde *Poculū*: *Potatio*, *Repotatio*: item *Potens*, quod sit Græcum antiquum non vt nunc *πότης* dictum. ¶ A manu *Manupretium*: *Mancipium*, quod manu capitur. Cū iungit plures manus, *Manipulus*. vnde *Manipularis miles*, vnde *Manica*, *Manubrium*, quod manu teneatur. *Mantelium* quasi manuterium, vbi manus tertuntur.

¶ Nunc primū ponam de censoriis tabuleis. Vbi noctu in templum censura aspiciatur, atque de cælo nuntium erit: præconi sic imperato, vt viros vocet, *Quid bonum, fortunatum, salūque salutarēque fiet populo Romano*

Quiritium, rei que publicæ populi Romani *Quiritium*, mihi que, collegæque meo, fidei, magistratūque nostro. Omnes *Quirites*, pedites, armatos, priuatisque, curatores omnium tribunum, siquis pro se sine altero dari rationem volet, voca inlicium huc ad me. Præco in templo primū vocat, postea de mæreis item vocat. Vbi lucet, censor, scribæ, magistratus murrha, vnguentis vnguntur. Vbi prætores, tribunique plebei, quique in consilium vocati sunt, venerunt: censores inter se sortiuntur, vt lustrum faciat, vbi templum factum est. Post autem conuentionem habet qui lustrum conditurus est. In commentariis consularibus scriptum sic inueni, Qui exercitum imperatoris erit, accensio dicit hoc, *Calpurni voca inlicium omnes Quirites huc ad me*. Accensus dicit sic, *Omnes Quirites inlicium visite huc ad iudices*. C. Calpurnius dicit, *Voca ad conuentionem omnes Quirites huc ad me*. Accensus dicit sic, *Omnes Quirites ite ad conuentionem huc ad iudices*. Deinde consul loquitur ad exercitum, *Impero qua conuenit ad comitia centuriata*. Quare hic accensio, illic præconi dicit, *hec est causa*. in aliquot rebus idem vt præco, accensus acciebat. à quo Accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere Beotia ostendit: quam comædiam alij esse dicunt: hoc versu, Vbi primū accensus clamarit meridiem. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit, prætorem accensum solitū esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiam, *inclamare horam esse tertiam, itemque meridiem, & horam nonam*. Circum aras mitti solitum, quom inliceret populum in eum locum vnde vocare posset ad conuentionem vocantis, non solum ad consulis & censoris, sed etiam quæstoris, vt commentarium indicat, vetus inquisitionis M. Sergii Mani filij quæstoris, qui capitis accusauit Trogum: in qua sic est, *Auspicio orando sede in templo aspicij, dum aut ad prætorem aut ad consulem mittas auspiciū petiitum conueniatum*. prætores vocet ad te, & eum de mæreis vocet: præconi id imperare oportet. cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittas, vbi canat collegas T. Trogi, & comitia edicte vestris, argentarij tabernas ocludant: patres censeant, exquiras & adesse iubeas. magistratus censeat ex ara consules, prætores, tribunosque plebei collegasque suos, & in templo iubeas adesse homines, ac, cum mittas concionem aduocet. In eodem commentario anquisitionis ad extremum scriptum caput edicti hoc est. *Item quod adtingat, qui de censoribus classicum ad comitia centuriata redemptum habent, vt curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat tum circumque mæros, & ante priuati huiusce T. Quiritij Trogi scelerosi hominis hosticum canat, & vt in campo cum prima luci adsit. Et inter id cum circum mæros mittitur, & cum concio aduocatur, interesse tempus, apparet ex his quæ*

interca

interea fieri inlicium scriptum est. Sed ad comitia tum vocatur populus: ideo quòd alia de causa hic magistratus non potest exercitum vrbatum conuocare: censor, consul, dictator, interrex potest. quòd censor exercitu centuriato constituit quinquennalem cum lustraret, & in vrbem ad vexillum ducere debet. dictator & còsul in singulos annos: quòd hic exercitui imperare potest quòd eat, id quòd propter centuriata comitia imperare solent. Quare non est dubium. cum hoc inlicium sit, cum circum muros iur, vt populus inliciat ad magistratus conspectum, quòd consul vocare potest in eum locum, vnde vox ad conuentionem vocantis exaudiri possit. Quare vna origine *Inlicio* & *Inlicius*, quòd in choro Proserpinæ est: & *Fellexit* quòd in Hermiona est, cum ait Pacuuius, Regni alieni cupiditas pellexit. Sic *Elicij* Ionis ara in Auentino, ab eliciendo. Hoc nunc aliter fit atque olim, quòd augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac præit quid eum oporteat dicere. Consul auguri imperare solet vt inlicium vocet, non accenso, aut præconi. Id inceptum credo, cum abesset accensus, & nihil intererat cui imperaret; & *dica causa* fiebant quædam, neque item fa-

cta, neque item dicta semper. Hoc ipsum Inlicium scriptum inueni in M. Iunij comenariis: quod tamen ibidem est quòd illicite illexit, Quæ cum E, & C, cum G, magnam habent communitatem.

10 ¶ Sed quoniam in hoc de paucis rebus verba feci multa: de pluribus rebus verba faciã pauca, & potissimũ, quæ in Græca lingua putat Latina. vt Scalperc, σκαλερην: Sternerc, στερην: Lingere, λινγεσθαι: Ferre, φερην: Prouidere προιδειν: Errare, ερην quæ omnia Græca sunt. Itẽ ab γιγνομαι, Gigno, & ab eo quòd dicit στραγγαλιζεν, Stragulare: Tingere, τινγην. Præterea ab eo quòd nos Malaxare, illi μαλακιζεν, Potare, ποτιζεν, Domare, δρμην, Mulgere ab ἀμυλγην. vt Runcinare à runcina, cuius origo Græca ῥυγχος.

11 ¶ Quod ad originem verborum huius libri pertinet, quoniam satis multas arbitror positas huius generis, desistam. Et quoniam de hisce rebus treis libros ad te mittere institui; de oratione soluta duos, de poetica vnum; & ex soluta oratione ad te misi duos, priorem de loccis, & quæ in loccis sunt, hunc de temporibus, & quæ cum heis sunt coniuncta: deinceps in proximo de poeticeis verborum originibus scribere institui.

EPITOME LIBRI SEXTI.

In qua de vocabulis locorum, Temporum & que in loco aut tempore; eorumque origine ex Poetis.
 ¶ Prefatio 1. De locis 2. De his qui in loco. 3. De Temporibus. 4. De his que tempus adsignificant, seu de verbis aduerbis, & verbalibus. 5. Prisca quedam vocabula ex Poetis 6. Conclusio. 7.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER SEXTVS

AD M. TVLLIVM CICERONEM.

TEMPORVM vocabula, & eorum quæ coniuncta sunt, aut in agendo fiunt, aut cum tempore aliquo enuntiantur, priore libro dixi. In hoc dicam de poeticeis vocabulis, & eorum originibus. In quæis multa difficilia. nam verbum, quòd cõditum est, & quibus littereis oportet scribi, 50 aperiã. Inde si post aliqua dempta sit, obscurior fit voluntas, in posteriores non reprehendenda. Igitur in illeis qui in scrutando verbo litteras adiiciunt aut demunt, facilius quid sub ea voce subsit, videre possunt. Etenim facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi videant, si extrinsecus admovent nigras fetas, cum hæc adminicula addas ad eruendam voluntatem impositoris: tamen latent multa. Quòd si poetice in car-

minibus seruaret multa prisca, quæ essent; sic etiã cur essent, posuisset; secũdius poemata ferrẽt fructũ. Sed vt in soluta oratione, sic in poemateis verba omnia quæ habet ἔτυμα, posunt dici nec multa. ab eo quòd nõ erũt in lucubratione litteræ profecuta; licet multũ legerẽt C. Aelij hominis in primo in littereis Latineis exercitati interpretationẽ carminũ saliorum: videbis & exili littera expeditã: & præterita obscura multa. Nec mirũ, cum nõ modò Epimenides post annos quinquaginta expeditus à multeis nõ cognoscatur, sed etiã Teucer Linij post annos duodecim ab suis qui sit ignoratur. At hoc quid ad verborum poeticoꝝ ætatem? quorũ si Pompilij regnũ fons in carminibus salioꝝ, neq; ea à superioribus accepta; tamen habet septingentos annos. Quare, cur scriptoris industriam reprehendas, qui herois tritauum atatumque non

potuerit reperire, cum ipse tui tritavi matrem non possis dicere: Quod interuallum multo tanto propius nobis, quam hinc ad initium Saliorum, quo Romanorum prima verba poetica dicuntur Latina. Igitur de originibus verborum qui multa dixerit commodè, potius homini consulendum, quam qui aliquid nequiuert, reprehendendum. præsertim cum dicat etymologice, non omnium verborum posse dici causas: ut quia quare ad medendum medicina. neque si non norim radices arboris, non possem dicere pirum esse ex ramo, ramum ex arbore, eam ex radicibus quas non video. Quare qui ostendit equitarum esse ab equitibus, equites ab equite, equitem ab equo; neque equus unde sit dicitur; tamè hic docet plura, & satisfacit gratè. Quem imitari possumus, ut ipse liber erit indicio.

2 § DICAM isto libro de uerbis quæ à poetis sunt posita. Primum de locis; deinde de his quæ in locis sunt; tertio de temporibus; tum quæ cum temporibus sunt coniuncta, ut quæ cum his sunt coniuncta, adiungam. & siquid excidit ex hac quadripartitione, tamè in ea ut comprehèdam, incipiam hinc. Vnus erit quem tu tolles in carula cæli tēpla. *Templum* tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine. Natura in cælo; ab auspicio, in terra; ab similitudine, sub terra. *In cælo templum dicitur*: ut in Hecuba, O magna *templum* cæli tum commixta stelleis splendideis. *In terra*, ut in Peribœa, Scrupea saxa Bacchi *templum* prope adgreditur. *Sub terra*, ut in Andromacha, Acherusia *templum* alta Orci saluete infera. quam, quia initium erat oculi, à tuendo primò *templum* dictum. quocirca cælum qua tuimur, dictum *templum*. Sic, Contrahitur *templum* magnum Iouis altitonantis id est (ut ait Næuius in Hemispherio) ubi terra cæculo septum stat. Eius *templum* partes quatuor: sinistra ab oriente, dextra ab occasu; antica ad meridiem, postica ad septentrionem. *In terreis* dictum *templum* locus augurij aut auspiciij causa quibusdã conceptis uerbis finitus. Concipitur uerbis non iisdem usquequaque. In arce ita, *Testa* que meta sunt, quæ ad ego eas relinquam, nuncupauero. Olla uer arbor, quicquid est, quam me sentio dixisse, *templum* testiumque ferto in sinistrum. Olla uer arbor, quicquid est quod me sentio dixisse, *templum* testiumque ferto in dextrum. Interea concretionem, conspiciunt, *contumionem*, utique ea relictissime sensi. In hoc templo faciundo arbores constitui fines apparet, & intra eas regiones qua oculi conspiciunt, id est tuimur: a quo *templum* dictum, & *Contemplare*, ut apud Ennium in Medea, Contempla, & *templum* Careris ad laeuam aspice. Contemplare & *Conspicere* idem esse apparet. ideo dicere cum *templum* faciant augures *Conspicere*, qua oculorum con-

spicere finiant: quod cum dicunt conspiciunt, addunt *Contumionem*, quæ dicitur à cordis visu. Cor enim, contumionis origo. Quod addit *templum* ut sint dextra; aut sancta esse, qui glossas scripserunt. Id est falsum. nam curia Hostilia *templum* est, & sanctum non est, sed hoc ut putarent eadem sacram esse *templum* & sanctum esse; quod in urbe Roma pleraque ædes sacrae sunt *templum*, eadem sancta. § Et quod loca quadam agrestia, quod alicuius dei sunt, dicuntur *Tesca*. Nam apud Actium in Philoctete, Lemnia quis tu es mortalis, qui in deserta & tesca te apportes loca? Loca enim, quæ sunt, designat cum dicit Lemnia. Præstolare, & celsa Cabirum delubra tenes, mysteriaque pristina castis concepta sacris. Deinde Volcania *templum* sub ipseis collibus: in quos delatus locus dicitur, alto ab limine cæli. Et Næuius, Expirante uapore uides unde ignes cluet mortilibus diuocis. Quare hec qui tesca, dixit, non errauit. neque ideo quod sancta, sed quod ibi mysteria fiunt, ac tuentur, *Tuesca* dicta, post tesca. *Tueri* duo significat, unum ab aspectu, ut dixi: unde est illud, *Tueor* te senex prohi Iuppiter? Et, Quis pater aut cognatus uolet nos contra tueri? Alterum à curando ac tutela: ut cum dicimus, *Bellum tueor*, & *tueri uillam*, à quo etiam quidam dicunt illum qui curat ædis sacras, *Aedituum*, non *Adituum*. Sed tamen hoc ipsum ab eadem profectum est origine, quod quem uolumus domum curare, dicimus. Tu domi uidebis, ut Plautus, cum ait, Intus para, cura, uide quod opus fiat. Sic dicta *Uestispica*, quæ uestem spiceret, id est, uideret uestem ac tueretur. Quare à tuendo & *templum* & *tesca* dicta, cum discrimine eo quod dixi. Etiam inde idem, illud enim extemplo acceptum me negato & filium. *Extemplo*, est continuè: quod omne *templum* debet circum septum, nec plus quam unum introitum habere. § Quod est apud Actium, Peruade polum, splendida mundi sidera bigeis continueis secepit spoliis. *Polum*, Græcè: id significat circuitum cæli. Quare quod est *Peruade polum*, uade per polum. *Signa* dicuntur eadem & sidera. *Signa*, quod aliquid significant, ut libra, æquinoctium. *Sidera*, quæ insidunt: atque ita significant aliquid in terreis perurendo, aliud uer. Quare & signum candens in Hectore. § Quod est terrarum amfracta reuisam. *Amfractum* est ab origine flexu duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. ab eo leges iubent in directo pedum octo esse, in amfracto sexdecim: id est, in flexu. § Ennius, Ut tibi Titanis Triuia dederit stirpem liberam. Titanis Triuia Diana est, ab eo dicta *Triuia* quod in triuio ponitur ferè in oppideis Græcis. uel quod luna dicitur esse, quæ in cælo tribus uis moue-

mouetur, in altitudinem & latitudinē & longi-
tudinē. *Titanis* dicta quod eam genuit
Titani filia Latona, vt scribit Manilius, Cre-
ta Titano. vt idem scribit, Latona parit casto
complexu Iouis Deli deos geminos. id est, A-
pollinē & Dianam. ¶ Idem de eodē, O san-
cte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum
obtines. *Vmbilicum* dictum aiunt ab vmbili-
co nostro; quod is medius locus sit terrarum,
vt vmbilicus in nobis. Quod vtrumque est
falsum. neque hic locus est terrarū medius;
neque noster vmbilicus, est hominis medius.
Itaque pingitur qui vocatur *ixodō*, à Pythago-
ra; vt media celi ac terræ linea ducatur infra
vmbilicū, per id quo discernitur homo, mas
an femina sit: vbi ortus humanus similis vt
in mundo. Vbi enim omnia nascitur in me-
dio, quod terra mūdi media. Præterea si quod
medium, id est vmbilicus, vt pila terræ: non
Delphis medium. & terræ medium non hoc;
sed quod vocant Delphis in æde foramen.
adlatum est quiddam, vt thesauri speciem,
quod Græci *ὀμφαλόν*, vmbilicum, dixerunt.
¶ Pacuius, *Calydonia* altrix terra exuberantiū
virum. Vt ager Tusculanus, sic Calydonius,
ager est, non terra; sed lege poetica, quod ter-
ra Ætolia, in qua Calydon, à parte totam acci-
pi *Ætoliā* voluit. ¶ Actius, *Mystica* ad dex-
tram per vada vecti, *Mystica* à mysteriis, que
ibi in propinqueis locis nobilia sunt. ¶ En-
nius, *Areopagite* quid dedere aliud quam pe-
dam? *Areopagite* ab *Areopago*, is locus A-
thenis. ¶ *Musa* quæ pedibus magnū pulsatis
olympum, Cælum dicit Græci *olympum*, mō-
tem eum in Macedonia omnes; à quo porius
puto dictas musas *Olympiadas*. Ita enim ab
terrestribus locis cognominata *Libethri-
des*, *Piploides*, *Pimpliades*, *Thespiades*, *Heli-
coniades*. ¶ Quasi Hellepontum, & claustra:
quod Xerxes quondam eum locum clausit.
Nam, vt ait Ennius, Isque Helleponto pon-
tem contendit in alto. Nisi ab eo quod Asia
& Europam ibi concludit mare, & inter an-
gustias facit Propōtidis fauces. ¶ Pacuius, Li-
qui in Ægeō freto. Dictum *Fretum* à similitu-
dine feructis aquæ: quod in fretum sæpe cō-
currat estus, atque effervescat. *Ægeum* dictū
ab insuleis, quod in eo mari sic scopuli vocā-
tur, à similitudine caprarū, *ἀγῆς*. ¶ Pacuius.
(Æges) ferme aderant æquore in alto rati-
bus repentibus. *Æquor* mare appellatum,
quod æquatam, commotum vento non est.
Ratis nauis longa dicitur: vt Ennius, cum ait,
Conferre aut ratem aratam qui perit, & qui
dum mare ludantes eunt, atque sedentes Ra-
tis dicta nauis longa propter remos, quod hi
cum per aquam sublati sunt dextra & sini-
stra, duas parteis efficere videntur. ratis enim,
vnde hoc trāslatum, illic vbi plures mali aut
asseret.

* Deest pagina. *

1; ¶ *AGRESTIS* ab agro. *Insulas* dictas ap-
paret in hosticis, quod velamenta è lana quæ
adduntur, *Insula*, intra hostiarum cotinua ve-
lamenta erant. itaque cum ad sepulcrum fe-
runt frondes atque flores, addunt nunc lanas,
sed velatas frondētis comas. *Cornuatam* vni-
bram iaci. Dicere apparet *cornuatam* à corni-
bus. *Cornua* à curuore dicta, quod pleraq; cur-
uamus. ¶ At quas memorat nosse vos esse *Cas-*
10 *menas*. *Casmenarum* prisicum vocabulum, ita
natum atque scriptum est; alibi *Carmenæ*. ab
eadem origine sunt declinata. vt in multeis
verbeis, in quo antiqui dicebant S; postea di-
cunt R. vt in carmine saliorū sunt hæc, Co-
sauli, Dolosi, Elo. Omina verò adpatula coe-
misse. Iam Cusiati, Musæ, Ruse, dumque Ia-
nus venet: post Melios, Melior: Fædesum, Fæ-
derum: Plufima, Plurima: Aſena, Arena: Iani-
20 tos, Ianitor. Quare *Casmena*, *Carmena*: inde
carmina. R postea extrito *camena* factum. Ab
eadem voce canite, pro quo in saliori carmi-
ne scriptum est *Cante*, hoc versu, *Diuum exta
cante, diuum deo supplice cante*. In carmine *Pria-
mi* apud Actium, quod est, *Veteres casmenas
cascas* res volo profari. Et primum *Casce* signi-
ficat vetus, eius origo Sabina, quæ vsque radi-
ces in Olcam linguā egit. *Casceum*, vetus esse
significat Ennius, cum ait, *Quam primū cas-
ci* populi genere Latini. Eo magis Manilius
quod ait, *Casceum* duxisse *casceum* non mira-
bile est, quoniam canoras conficiebant nu-
ptias. Item ostendit Papini epigrammation,
quod in adolescentem fecerat *Casceum*,

*Ridiculum est cum te Casceum tua dicis amica**Casca Philotoni, ipsa senex puerum.**Dic tu illum pusam: sic fiet mutua multi.**Nam vere pusus tu, tua amica senex est.*

Item ostendit quod oppidum vocatur *Casim*.
Hoc enim à Sabineis orti *Sânites* tenuerunt,
& nunc nostri; vnde & *Casim* forum vetus.
Item significant in Atellaneis aliquot pupū
senē, quod Olci *Casinar* appellat. ¶ Apud Lu-
ciliū, *Quid tibi ego ambages* Ambitiū scribe-
re coner? *Profectum* à verbo *Ambe*, quod est
in *ambitu* & *ambitioso*. Apud Valeriū Soranū,
Vetus adagio est, d̄ P. Scipio. Quod verbū vs-
que eō euauit, vt Græcum *προεγίμια*, pro eo
positum, magis sit apertum. nam idem quod
vocant Græci *προεγίμια*, vt, Auribus lupū te-
neō; Canis caninam non est. Adagio, & litte-
ra commutata *Abagio*, dicta ab eo quod am-
bit orationem; neque in aliqua vna re confi-
stit sola. *Ambagio* dicta vt *Ambustum*, quod
circum vstum est. vt *Ambiegnia* bos apud au-
gures, quam circum aliæ hostiæ constituun-
tur. ¶ Cum tria sint cōiuncta in origine ver-
borum, quæ sint animaduertenda, à quo sit
impositum, & in quo, & quid; sæpe non mi-
nus de tertio quàm de primo dubitatur, vt in
60

hoc: vtrū primūm *vna Canis*, an *Canes* sit appellata. dicta enim apud veteres, *vna canes*. Itaque Ennius scribit, Tādem quasi feta canes sine dentibus latrat. Lucilius, Nequam & magnus homo, laniorum immanis canes vt. Impositio vnus debuit esse canis, plurium canes. Sed neque Ennius consuetudinem illam sequens, est reprehendendus: neque is qui nūc dicit, Canis caninam non est. *Canes*, quod latratu signa dant, vt signa canant, canes appellata: & quod ea voce indicant quæ noctū latent, *Latratu* appellatus. Sic dictum à quibusdam vt *vna canes*, *vna trabes* remeis rostrata per altū. ¶ Ennius, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa adcidisset abiecta ad terram *trabes*. Cuius verbi singularis casus rectè correptus, ac facta *trabs*. ¶ In Medo Ennius, Cælitū *Camilla* expectata aduenis, salue hospita. *Camilla*: qui glossata interpretati, dixerūt administram; addi oportet, in heis quæ occultiora. Igitur dicitur in nuptiis *Casmillus*, qui cum merum fert, in quo quid sit in ministerio plerique extrinsecus nectunt. hinc *Casmillus* nominatur in Samothraceis mysteriis. Dius quidam administer diis magnæ. Verbum Græcum arbitror, quod apud Callimachū in poemateis eius inueni. ¶ Apud Enniū *Subulo* finitimas propter astabat aquas: *Subulo* dictus, quod ita dicitur tibicines Tusci quocirca radices eius in Etruria non Latio querendū est. Versus quos olim *Fauni* vatesque canebāt. *Fauni*, dei Latinorum, ita vt *Faunus* & *Fauna* sint in versibus quos vocant Saturnios; in siluestribus locis traditum est solitos fari. à quo fando *Faunos* dictos. Antiquos poetas *Vates* appellabāt à versibus vides, vt in poemateis cum scribam, ostēdam. Corpore *Tartarino* prognata paluda virago. *Tartarino*, à *Tartaro* dictum. Plato in quarto de fluminibus, apud inferos quæ sint, in heis vnum *Tartarum* appellat: quare *Tartari* origo Græca. *Paluda* à paludamenteis. Sunt hæc insignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit imperator, ac lictores mutant vestem, & signa incinuerunt; *Paludatus* dicitur proficisci: quæ, propterea quod conspicitur qui ea habent, ac fiunt palam, *Paludamenta* dicta. ¶ Plautus, *Epeum fumificum* cocū: ab Epeo illo qui dicitur ad Troiam fecisse equū Troianum Argiæ, & aptè cibum curasse. ideo ait Epeum fumificum qui legioni nostræ habet coctum cib. ¶ Apud Ennium, Atque prius pariet locusta *lucam bouem*. *Luca* bos, elephas. cur ita sit dicta, duobus modis inueni scriptum. Nam & in C. Ælij commentario erat, à Libyæis *Lucas*: & in Verginij commentario, ab Lucaneis *Lucas*: ab eo quod nostri cum maximam quadrupedē, quam ipsi haberent, vocarent bouem: & in Lucaneis Pythi bello primūm vidissent apud hosteis ele-

phātos, id est quadrupedes cornutas (nā quos dentes multi dicunt, sunt cornua) *lucā* bouē appellasse. Si à Libyā dictæ essent *lucæ*; pātheræ & leones, nō Africane bestie dicerētur, sed *lucæ*. Si ab Lucaneis dictæ; vtrū cur potius *Lucani* quā *Luci* dicti? Quare ego arbitror potius *Lucas* ab *luce*, quod longè relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tum ornatae erant turres. Ennius, *Orator* sine pace redit, regique refert rem. *Orator* ab oratione dictus, qui enim verba haberet orationū publicè aduersus eū quo legebatur ab oratione *Orator* dictus: cum res maiore ratione legebatur potissimū, qui causā cōmodissimè orare poterāt. Itaque Ennius ait, *Oratores* doctiloqui. Apud Enniū, *Olli* respōdet suavis sonus Egeriæ. *Olli* valet dictū illi, ab olla, & *ollus*. quod alterum comitiis cum recitatur, à præcone dicitur olla centuriā nō illa: alterum apparet in funeribus indiciuæ, quum dicitur, *Ollus leto datus est*. quod Græcus dicit *αὐτῷ*, id est obliuioni. Apud Enniū, *Mensis* constituit, idēque *ancilia*. *Ancilia* dicta ab ancisu, quod ea arma ab vtraque parte, vt pelta Thracū, incisa. ¶ Saturnio in carmine, *Libaque*, fictores, Argeos, & tutulatos. *Libaque*, quod libandi causa sunt: *Fictores* dicti à fingendis libeis: *Argei* ab Argis. *Argei* sunt è scirpeis virgultis, simulacra sunt hominū triginta: ea quotannis à ponte sublicio à sacerdotibus publicè iaci solēt in Tiberim. *Tutulati* dicti hī qui in sacris in capitibus habere solent, vt metam. id Tutulus appellatur, ab eo quod matres familias crines cōuolutos ad verticem capitis, quos habent vti velatos, dicunt Tutulos: siue ab eo quod tuerandi causa capilli fiebāt: siue ab eo quod altissimum in vrbe quod est, ea res tutissima, Tutulus vocatur. Eundē Pōpiliū Numā ait fecisse *flamines*, qui cum omnes sint à singulis deis cognominati; in quibusdā apparēt etyma. vt cur sit *Martialis*, *Quirinalis*. Sunt in quibus flaminū cognominibus latēt origines; vt qui sunt in versibus plerique, *Volturnalus*, *Palatualis*, *Furinalis*, *Floralis*, *Falacer*, *Pomonalis*: obscura est eorum origo. *Volturnus*, *Palatua*, *Furina*, *Flo-ra*, *Falacer*, *Pomona* pomorū patrona. Apud Enniū, iam *cata* signa feræ sonitū dare voce parabant. *Cata*, acuta. hoc enim verbo Sabini dicitur: quare *Catus* *Ælius* *Sextus*, nō (vt aiūt) sapiēs, sed acutus, & quod est, tunc cepit memorari. *Simul* *cata* dicta, accipiēda acuta dicta. Apud Luciliū, *Thyuno* capto cornū excludit foras; occiduntque; *lupos* aperdite, & iura *siluri*. *Sumerete* atque amia. *Piscium* nomina sunt, eorūque in Græcia origo. ¶ Apud Enniū, Quæque cæruleo freto orta nare cepta.

* Desunt quedam. *

60 *Caua cortina* dicta, quod est inter terrā & cælum ad

lum ad similitudinem cortinæ Apollinis: ea à corde, quòd inde sortes primùm æstimatæ.
 ¶ Apud Enniũ, *Quin* inde inuictis sumpturunt *perduellibus*. *Perduelles* sunt hostes. vt perfit, sic *Perduellum*, *Duellum*: id postea bellum. Ab eadem caussa facta *Duellona*, *Bellona*.
 ¶ Apud Plautum, Neque iugula, neque vesperugo, neque vergilia occidunt. *Iugula* signũ est quod Actius appellat *Oriona*, cum ait, *Citius Orion* patet. huius signi caput dicitur 10 stelleis quatuor quas infra duæ claræ, quas appellant humeros. inter quas quod videtur iugulum: vnde *Iugula* dicta. *Vesperugo*, stella quæ vespere oritur, à quo etiam *Opilius* scribit vesperum. itaque dicitur, *Alter vesper* ad est, quem dicunt Græci *δύσπερος*. *Næuius* patrem suum optimo, appellat *supremum*. *Supremum* à *superrimo* dictum. itaque in duodecim tabuleis. *Solis occasu diei suprema tempestas esto*. Libri augurum pro tempore *Tempestatem* dicunt, id est, *supremum* augurij tempus. ¶ In *Cornicula*, *Qui regi latrocinatus* decem annos *Demetrio*. *Latrones* dicti à *latere*, qui circum latera habebant ferrũ: quos postea à stipatione *Stipatores* appellarunt, & qui conducebantur mercede. Ea enim *Merces* dicitur Græcè *λατρον καὶ σάτρον*. Ab eo veteres poetæ nonnunquam milites appellant *latrones*, quod item vti milites cum ferro, aut quòd latent ad insidias faciendæ. ¶ Apud *Næuium*, *Risi* egomet *castabundum* ire ebrium. *Castabundum*, à *cadendo*. Item, *Diabathra* in pedibus habebat, & erat amictus epicoco. Vtrũque vocabulum Græcum. ¶ In *Menæmæis* Plauti, Inter ancillas sedere iubeas, *lanam carere*. Idem est hoc verbum in *Cosmotria* *Næuij*. *Carere* à *carendo*, quòd eam tum purgant ac deducunt, vt careat spurcicia. Ex quo *Carminari* dicitur tum *lana*, cum caret eo quod in ea est nequam. Est *lana quam* in *Romulo Næuius* appellat *Osam*, ab *Osceis*. In *Perfa*, iam polille hinc aderit credo congerro meus. *Congerro* à *gerro*, & Græcum est, & in *Latina* cratis. In *Menæmæis*, Idem istuc alieis adscriptiueis fieri ad legionem solet. *Adscriptiui* dicti, quòd olim adscribebantur inermes, qui succederent armatis militibus; id est, si quis eorum deperisset. In *Trinummo*, Nam illum tibi *ferentarium*, à *ferendo*, id est, *inanem*, ac sine fructu: aut quod *Ferentarij* equites hi dicti, qui ea modò habebat arma quæ ferrètur, vt iaculũ. Huiuscemodi equites pietos vidi in *Æsculapij* æde vetere, & *ferentarij* adscriptos. In *Friuiolaria*, Vbi *rorarij* estis: en sunt. vbi sunt accensi? ecce. *Rorarij* dicti à *rore*: qui bellũ cõmittebant ante. ideo quòd ante *rorat* quàm *pluit*. *Accensos*, ministratores *Cato* esse scribit. potest id ab *arbitrio*; nam inde ad *arbitriũ* eius, cuius *minister*. (*Pacuius* deũ *tripoxenta* in *Mercatore* ponit.) ¶ Idẽ in *Mer-*

catore, Nõ tibi istuc magis diuidia est quàm mihi hodie fuit. hæc eadẽ in *Corollaria* *Næuij*. *Diuidia* à *diuidendo* dicta, quòd *Diuisio* distractio est doloris. Itaq; in *Curculione* ait, Sed quid tibi est *lienes* necant, *renes* dolent, *pulmones* distrahiuntur. In *Phagone*, *Honos syncerasto* perit. *Syncerastum* est omne *eduliũ* antiquo vocabulo Græco. In *Parasito* *pigro*, *Domum* ire cœpi *tramite* *dextra* via. *Trames* à *transuerso* dictus. In *Fugitiuicis*, *Age*, *euge*, *specta*, vide *vibices* quantas. Iam inspexi quid essent. *Vibices*, alij *excitatum* *verberibus* corpus. In *Cistellaria*, nõ quasi vt hæc sunt *heic*, *limaces* *liuidæ*. *Limax*, à *limo*, quòd ibi *viuit*. *Diobolares*, *Diobolares*, *scæniculæ*, *miraculæ*: à *bineis* *oboleis*: *Scæniculæ*, ab *scæno* *nugario* vnguento. *Miraculæ*, à *miræis*, id est *montreis*. à quo *Actius* ait, *Personas* *distortas* *oribus* de *formeis*, *miriones*. ¶ Ibidẽ, *Scrantiæ*, *scrupedæ*, *stritabillæ*, *Tantalæ*. Ab *scærendo* *Scrantiæ* sic adsignificat. *Scrumpedæ* *Aurelius* scribit *Aulca* *ripedam*. *Inuentus* *comicus* dicebat à *vermiculo* *piloso*, qui solet esse in *frõde* cũ *multeis* *pedibus*. *Valerius*, à *pede* ac *scrupæa*. Ex eo ab *Actio* *positũ*, *incuriosa* itaque es *Menalippe*? *Reiicis* abs te *religionẽ* *scrupæa* imponas. *Stritabillas*, à *stritillando*. *Stritare* ab eo qui *sistit* *agrẽ*. In *Alstraba*, *Actiosa* *annonam* est *vili* *cõcinna* *vireis*. Ideo in *Sitelitergo* idem ait, *Mulieres* *vxorculauit*: ego noui scio *actiosas*. quas sic *Claudius* scribit *actiosas* *demonstrari* *suspiciatrices*, ab *agendo* *actiosas*. Vt ab *vna* *faciendo*, *Factiosa*; sic ab *vna* *agendo*, *Actiosæ* dicta. In *Cestione*, *Cerastibola*, vt de *lũbo* *obcænabis*. *Cerastibola* *Opilius* scribit *circũ* *coxendices* *sunt* *nobis*: id Græcum est ab *huius* *loci* *versura*. In *Neruolaria*, *Scobinã* *egio* *illam* *actutum* *adrasĩ*. *Scobinam*, à *scobe*. *lima* enim *materia* *fabrilis* est. In *Pœnulo*, *Vinceretis* *cerum* *curfũ*, vel *grallatorem* *gradu*. *Grallator* à *gradu* *magno* *dictus*. In *Truculẽto*, *Sine* *virtute* *argutũ* *ciue* *mihĩ* *habea* *pro* *præfica*. *Præfica*, vt *Aurelius* scribit, *mulier* *ab* *luctũ*, quæ *cõduceretur*, quæ *ante* *domũ* *mortui* *laudes* *eius* *caneret*. Hoc *factitatum* *Aristoteles* scribit in *libro* *qui* *inscribitur*, *Nomina* *Barbarica*, quibus *testimoniũ* est *quod* *Fretũ* est *Næuij*. Hæc *quidẽ* *hercle* *opinor* *præfica* est. nam *mortuos* *cõlaudat*. *Claudius* scribit, *dicta*, quæ *præficeretur* *ancilleis*, quæ *admodũ* *lamentarentur*, *præfica* est *dicta*. Vtrunque ostendit à *præfatione* *Præfica* *dictam*. ¶ Apud *Ennium*, *Decem* *coelites*, quos *montibus* *summeis* *ripeis* *federe*. Ab *oculo* *Cocles* quasi *ocles* *dictus*, qui *vnum* *haberet* *oculum*. quocirca in *Curculione* est, *De* *coclitum* *prospapia* *te* *esse* *arbitror*. nam *hi* *sunt* *vnoculi*.

4 ¶ N V N E de tẽporibus dicã. Quod est apud *Cassũ*, *Nocte* *intẽpẽsta* *nostram* *deuenit* *domum*. *Intẽpẽsta* *nox* *dicta* *ab* *tempestate*.

Tempestas ab tempore: *intempesta nos*, quo tempore nil agitur. Quid noctis videtur in altissimo caeli clypeo temo superat stellas sublimis eogens etiam atque etiam noctis iter. Hic multam noctem ostendere vult à temonis motu. Sed *temo* vnde & cur dicatur latet. Arbitror antiquos rusticos primum notasse quædam in cælo signa, quæ præter alia erant insignia, atque ad aliquem usum culturæ tempus designandum convenire advertentur. E quæ signa sunt, quod has septem stellas Græci, ut Homerus vocat ἀμύζων, & propinquum eius signum, βοώζων: nostri eas septem stellas, boues, & triones, & prope eas axem. Triones enim, & boues appellantur à bubulceis etiam nunc, maximè cum arant terram: è quæis ut dicti valentes, *Glebarij*, qui facillè profcindunt glebas; sic omnes qui terram arabant, à terra *Teriones*; vnde Triones, ut dicitur à detrutu. *Temo* dictus à tenendo: is enim continet iugum, & plaustrum appellatū, à parte totum, ut multa. Possunt *triones* dici septem, quod ita sitæ stellæ ut terna trigona faciant. Aliquod lumen iubarve in cælo cerno? *Iubar* dicitur stella lucifer, quæ in summo habet diffusum lumen, ut leo in capite iubam. Huius ortus significat circiter esse extremam noctem. Itaque ait Pacuvius, Exorto iubare, noctis decurso itinere. Apud Plautum in *Parasito* Pigno, Inde hic bene potus primo crepusculo. *Crepusculum* dictum à Sabineis, & id dubium tempus, noctis an diei sit. Itaque in *Condali* est, Tam crepusculo ferè ut ament lampadas accendere. Ideo dubiæ res, *Creperæ* dictæ. In *Trinummo*, *Concubium* sit noctis prius, quàm ad postremum peruenieris. *Concubium* à concubitu, dormiendi causâ dictū. In *Afinaria*, *Videbitur*, factum volo. at redito conticinio. *Conticinium* putò à conticescendo dictum, siue (ut *Opilius* scribit) ab eo quod conticuerunt homines.

¶ *Nvnc* de heis rebus quæ adsignificant aliquod tempus, cum dicuntur aut fiunt, dicam. ¶ Apud Actium, *Reciproca* tendens nervo equino concita tela. *Reciproca* est, cum vnde quid profectum, redit eò; quod ab recipere *Reciprocare* fictum; aut quod poscere *Procare* dictum. ¶ Apud Plautū, *Ut transuersus* nō prouersus cedit, quasi cancer solet. Dicitur ab eo qui in id quod est versus, & ideo qui exit in vestibulum, quod est ante domum, *Prodire*, & *Procedere* dicitur. quod cum leno non faceret, sed secundum parietem transuersus iret dixit: *Ut transuersus* cedit, quasi cancer, non prouersus, ut homo. ¶ Apud Enniū, *Andromachæ* nomen qui indidit, rectè indidit. Item, Quapropter Parim pastores nunc Alexandrū vocant. Imitari dum voluit Euripidem, & ponere etymon, est lapsus. Nam Euripides quod Græca posuit, etyma sunt aperta. Ille ait ideo

nomen additum *Andromachæ* quod ἀνδρὶ μάχης. hoc Ennij quis potest intelligere in versu significare, *Andromachæ* nomen qui indidit, rectè indidit? Aut *Alexandrum* ab eo appellatum in Græcia, qui Paris fuisset? A quo *Herculem* quoque cognominatū ἀλιξίνων, ab eo quod defensor esset hominū. ¶ Apud Actium, Iamque *auroram* rutilare procul cerno. *Aurora* dicitur ante solis ortū, ab eo quod ab igne solis tum aureo acrescit. Quod addit *Rutilare*, est ab eodē colore. Aurei enim *Rutili*: & inde etiam mulieres valde rufæ *Rutilæ* dictæ. ¶ Apud Terentiū, *Scortari*, potat, olet vnguentum de meo. *Scortari*, est læpius meretriculam ducere; quæ dicta à pelle. Id enim nō solum antiqui dicebant *Scortum*, sed etiam nūc dicimus *Scortea* ea quæ ex corio & pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacreis ac sacelleis scriptum habemus, *Nequid scortum adhibeat*, ideo ne morticinū quid adfit. In *Arellaneis* licet animaduertere rusticos dicere se adduxisse pro scorto pelli culā. ¶ Apud Actium, Multeis nomen vestrum numenque ciendo. Numen dicunt esse imperium dictum ab nutu, omnia sunt eius, cuius imperiū maximum esse videatur. Itaque in *Ioue* hoc, & *Homerus*, & aliquoties *Liuius*. ¶ Apud Plautum, Si vnum *epityrum* edam apud illum esuriens insanè bene. *Epityrum* vocabulum est cibi, quo frequētius Sicilia quàm Italia vsa. Idem vehementer cum vellet dicere, dicit *Insanè*: quod insanè faciunt omnia vehementer. ¶ Apud Pacuuium, *Flexanima* tanquam *lymphata*. Dicitur à *lympa* *Nympha*: ut apud Græcos *Thetis*. Apud Enniū, *Ea Thetis illi mater*. In Græcia commota mente, quos ἀμφολύπλου, appellant ab eo *Lymphatos* dixerunt nostri. *Bacchus* Liber, cuius comites *Bacchæ*: & vinū in Hispania *Baccha*. origo in heis omnibus Græca. ¶ Apud Pacuuiū, *Halcyonis* ritu litus peruolgans furor. Hæc enim auis nūc Græcè dicitur ἀλκυών, à nostris *Halcedo*: hæc hieme quod pullos dicitur tranquillo mari facere, eos *dies Halcyonios* appellant. Quod est in versu, *Halcyonis ritu*, id est, eius instituto. ut cum *Haruspex* præcipit, ut suo quisque ritu sacrificium faciat: & nos dicimus duodecim viros Græco ritu sacra, nō Romano, facere. Quod enim sit *rite*, id ratum ac rectum: ab eo *Actius* rectè perfectis sacreis vult accipi. ¶ Apud Enniū, Si voles aduertere animum, *comiter* mostabitur. *Comiter*, hilarè ac lubenter; cuius origo Græcè κομῶς: inde Latina *comissatio* dicta, & à Græcis (ut quidam dicunt) *Comædia*. ¶ Apud Atilium: *Capè*, ex de *Lyde*, come, conde. *Capè*, vnde *Accipe*. sed hoc in proximo libro retractandum. ¶ Apud Pacuuium, *Nulla res neque cicutare, neque mederi potis est, neque reficere. Cicutare*, mansuafacere. quod enim à fero disere-

tum, id dicitur *Cicur*: & ideo dictum, *Cicur ingenium* obtineo, mansuetum, à quo *Veturij* quoque nobiles cognominati *Cicurini*. Id natum à *cico*. *Cicum* dicebant membranam tenuem quæ est in malo Punico discrimen. à quo etiam *Plautus* dicit, Quod volet densum *cicum* non interduo. ¶ Apud *Nævium*, *Eccum* venire video *ferme* iniuria. *Ferme* dicitur quod nunc ferè. utrumque dictum à ferendo, quod id quod fertur, est in motu, atque aduentat. ¶ Apud *Plautum*, *Enax* iurgio vxorem tandem abegi ab *anua*. *Enax* verbum nihil significat, sed effutitium naturaliter est. ut apud *Ennium*, *Hehe* ipse *clypeus* cecidit. Apud *Nævium*, *Eheu* mea puella spe quidem is succensit tibi. Apud *Pompilium*, *Hen* quæ me causa fortuna infesta premis? Quod ait *Iurgio*, id est litibus. Itaque quibus res erat in controuersia, ea vocabatur *Lis*: ideo in actionibus videmus dici, *Quam rem sine litem dicere oportet*. Ex quo licet videre *Iurgare* ab iure dictum: cum quis iure litigaret. à quo *Obiurgat* is qui id facit iniuste. ¶ Apud *Lucretiū*, Atque aliquos ibi ab rebus *clepere* foro. Qui *clepere* dixit, unde etiam alij *Clepere*: id est corripere; quorum origo à clam, ut sic dictum *clapere*, & ex *E*, a comutato, ut multa, est factum *clepere*. Potest & à Græco dictum, *κλέπειν*. ¶ Apud *Matiū*, Corpora Graiorum me rebar *mandier* igni. Dictum *Mandier* à mandendo, unde manducari. à quo in *Atellaneis* obsonium vocant *Manducium*. Apud *Matiū*, *Obscenū* interpres, funestique omnis auctor. *Obscenum* dictum ab scæna, ea ut Græci. ut *Actius* scribit, scæna. In pluribus verbis A ante *E* alij ponunt, alij non. ut quod partim dicit *Sceptrum*, partim dicunt *Sceptrum*; alij *Fenus*, alij *Fenus*; sic *Feniscia*, & *Feniscia*. à quo rustici pappum *Mesum*, nō *mesum*. A quo *Lucilius* scribit, *Cæcilius* ne rusticus fiat. Quare turpe, id *obsœnum*; quod nisi in scæna palam dici nō debet. Potest vel ab eo quod puereis turpicula res in collo quædam suspenditur, nequid obsit bonæ scænae causa. inde *Scauola* appellatus. Ea dicta ab scæna, id est sinistra: quod quæ sinistra sunt, bona auspicia existimantur. A quo dicitur comitia, aliudve quid sit, dici aue sinistra, quæ nunc est. id à Græco est, quod hi sinistra vocant *οραία*. quare quod dixi scœnum, bonum omen est: *obsœnū* verò, turpe. quod inde dicitur *obsœne*, quod exotericū. ¶ Apud *Plautum*, Quia ego antehac te amauit & mihi amicam esse *creui*. valet, constitui. Itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur *Cernere*, & cum id fecit, *creuisse*. Apud eundem, Quo de sinu frequentem operam dedistis, valet adfiduam. Itaque qui adest, *adfidu*: ferre quem quæ oportet, is *frequentis* opponi solet. Itaque. Illud quod eadem muliercula dicunt, *Pol* istoc quidē nos

pretio tanti est frequentare: ita in prandio nos lepidè ac nitidè accepisti. Apparet dicere facile est, curare ut adsumus, cum tam bene nos accipias. ¶ Apud *Ennium*, Decretum est *fossare* corpora teleis. hoc verbum *Ennij*, dictum à fodiendo: à quo *Fossa*. Apud *Ennium*, Vocibus concide: fac sit obruius.

* Desunt quadam. *

Mussare dictum, quod muti non amplius quam *quō* dicunt. à quo idem dicit, Quod minimum est, neque ut aiunt, *quō* facere audet. ¶ Apud *Pacuiū*, *Dij* monerint meliora, atque amentiam auerruncasint. A vertèdo *Auerruncare*; ut deus, qui iis rebus præest, *Auerruncus*. Itaque ab eo precari solent ut pericula auertat. ¶ In *Aulularia*, *Pipulo* te differa ante redeis. id est conuicio, declinatū à pipatu pulorum. Multa ab animalium vocibus translata in homines: partim quæ sunt aperta, partim obscura. *Perispicua*, ut *Ennij*, Animus cum pectore latrat. *Plauti*, *Gamit* odiosus omni totæ familiæ *Cæcilij*, Tantam rem *dibalare*, ut pro nihilo habuerit. *Lucilij*, Hæc inquam *rudet* ex rostreis, atque *himmilitabat*. Eiusdem, Quantum *himmium* atque equitatū. Hæc minus aperta: *Porcij* ab lupo, volutare *ululantis*. *Ennij* à vitulo, *Tibicina* maximo labore *mygit*. Eiusdē à boue, Clamore *bouantes*: Eiusdē à leone, *Pausam* fecere *fremendi*. Eiusdē ab hædo, Clamor ad cælum voluēdus per æthera *vagit*. Et à frendice, *Frunde frutimi* suauiter. *M. Actius* in *Casina* à fringilla, *Quid fringit*? quid istuc tam cupidè cupis? sues auoluerat. Ita trude neque in re, neque in iudiciū *Æsopi*, nec *theatrales*. ¶ In *Colace*, *Nexū*. *Manilius* scribit, omne quod per librā & æs geritur, in quo sint mancipi: *Mucius* *Scaeuola*, quæ per æs & libram fiant, ut obligentur, præterquam quæ mancipio dentur. Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quæritur. Nam idem quod obligatur per libram, neque suum sit; inde *Nexum* dictum. *Liber*, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quæ debeat, dum solueret, *Nexus* vocatur, ut ab ære *Oberatus*. Hoc *C. Popilio* rogante *Sylla* dictatore sublatum ne fieret; & omnes qui bonā copiam iurarent, ne essent nexi, dissoluti. ¶ In *Casina*, *Sine amet, sine, quod lubet, id faciat*: quando tibi nil domi *deliquium* est. *Deliquium* dictum ab eo quod deliquatur: ut turbida quæ sunt, deliquantur, ut liquida fiāt. *Aurelius* scribit *deliquiū* esse à liquido: *Cladius*, ab eliquato. Si quis alterutrum sequi mallet, habebit auctorem *Cæciliū*. Per latitiam liquitur animus. Aliquando liquitur fietum.

¶ *Mvlta* apud poetas reliqua esse verba, quorum origines possunt dici, non dubito: ut apud *Nævium* in *Esiona*. Enimvero *glady lingua* à lingua. In *Clastidio*, *Vitalantes*, à vitula. In *Duloreste*, *Caperata fronte*, à capræ

fronte. In Demetrio, *Persibus* aperire. Itaque sub hoc glossema callidè subscribunt. In Lápatione, *Protinam* à protinus continuatam significans. In Agidone, *Caudacus* suavis: tameris, à magistreis accepimus mansuetum. In Romulo, *Sponsus*, contra sponsum rogatus. In Stigmatia, *Præbia* à præbendo, ut sit tutum: quod sint remedia in collo puereis. In Therimo, *Confiscitant*, à conficito conuenire dictū. ¶ In Tarētilla Pacuij, Ab luce *Inlustre*. In Tunicularia, *Exbalas quassant*, ciiciunt. à Græco verbo *ἐκβαλεῖν* dictum. In Bello Punico, Nec factis *resurrere*, ab serra dictū, id est aperire. Hinc etiam *Sera*, quibus remotis fores panduntur.

7 ¶ Sed veretur ne plures sint futuri qui de hoc genere me quod nimum multa scripserim, reprehendant; quàm quod reliquerim quædam, accusent. ideo potius iam reprimendum quàm producendum puto esse volumè. Nemo reprehensus qui è segete ad spicilegiū reliquit stipulā. Quare institutis sex libreis, quemadmodum rebus Latina nomina essent imposita ad vsum nostrum, è quibus treis scri-

psi P. Septimio, qui mihi fuit questor; treis tibi, quorum hic est tertius; anteriores de disciplina originis verborum; posteriores de verborum originibus: in illeis qui ante sunt, in primo volumine est, quæ dicantur, cur etymologicè neque sit neque ea utilis sit: in secundo, quæ sit, & cur ea sit, & in illeis sit: in tertio, quæ forma etymologia. In secundeis tribus quos ad te misi, item generatim discreteis; 10 primum, in quo sunt origine verborum locorum, & earum rerum quæ in locis esse solent: secundum, quibus vocabuleis tempora sint notata, & hæ res quæ in temporibus fiunt. Tertius hic, in quo à poetis item sumpta vitilia, quæ dixi in duobus libreis soluta oratione. Quocirca, quoniam omnis operis de lingua Latina treis feci partes; prima, quemadmodum vocabula imposita essent rebus; secunda, quemadmodum ea in casus declinantur; 20 tertia, quemadmodum coniungerentur: prima parte perpetrata, ut secundam ordini possimus, huic libro faciam finem.

EPITOME LIBRI SEPTIMI.

Pro anomalia, dissimilitudine, ac consuetudine vulgari loquendi, aduersus Analogiam, similitudinem & formam certa ratione loquendi.

¶ Prefatio 1. ¶ Declinationum ex quibus anomalia descendit, utilitas necessaria 2. ¶ Declinationum subiectum 3. ¶ Declinationes partibus orationis inesse 4. Nominibus 5. Casibus 6. Comparatiuis & Superlatiuis 7. Verbis 8. ¶ Declinationum species 9. ¶ Pro anomalia aduersus analogiam 10. Anomalia aperta, & breuis 11. Aque significat ac analogia 12. Anomalia in vestitu 13. Aedificijs 14. Supellectile 15. Elegans 16. Necessaria 17. 18. 19. 20. 21. 22. Analogiam usquam est in nominibus 23. (Sive spectemus ipsarum vocum formas ac terminaciones 24. Numeros 25. Casus 26.) Articulis seu pronocabulis 27. Pronomini- bus 28. Nominatiuis 29. (Sive deducta sint à vocabulo 30. Nominis 31. Verbo 32.) Compositis verbis 33. Casibus 34. (Propterea quod si esset Analogia omnes nominatiui & articuli haberent equaliter totidem casus non alij plus, alij minus 35. Litere declinantur 36. Nullus casus duobus modis efferretur 37. A similibus verbis & nominatiuis similiter declinatis, iidem casus obliqui fi- rent 38.) Superlatiuis 39. Deminutiuis 40. Nominibus infini- is 41.

M. TERENCEII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER SEPTIMVS.

VOM oratio natura tripartita esset, ut superioribus libreis ostēdi, cuius prima pars, quemadmodum vocabula rebus essent imposita; secunda, quo pacto de heis declinata in discrimina ierunt; tertia, ut ea inter se ratione cōiuncta sententiā efferant; prima parte exposita, de secūda incipiā hinc. Ut propago omnis natura secundā; quod prius illud rectū, vnde 50 ea sit declinata. Itaque declinatur in verbeis rectū Homo: obliquū *Hominis*, quod declinatū à recto. De huiusce multiplici natura discrimini oræ sunt hæ: cur, & in quo, & quæadmodum in loquēdo declinata sunt verba.

De quibus duo prima duabus causis percurram breuiter: quod & tum cum de copia verborum scribam, erit retractandū; & quod de tribus tertium quod est, habet suas per multas ac magnas partes.

2 ¶ DECLINATIO inducta in sermones nō solum Latinos, sed omnium hominū, vtili & necessaria de causa. Nisi enim ita esset factū, neq; dicere tantū numerū verborū possemus. infinitæ enim sunt naturæ, in quas ea declinantur: neque quæ didicissemus ex heis, quæ inter se rerū cognatio esset, appareret. At nūc ideo videmus, quod simile est, quod propagatum. legi, ut declinatum est à lego: duo simul apparent quodammodo; eadem dici, & non eodem tempore factum. Ut si verbi gratia

gratia alterum horum diceretur Priamus, alterum Hecuba: nullam vitiatem adsignificaret, quæ apparet in Lego & legi, & in Priamus Priami. Ut in hominibus quædam sunt cognationes, & gentilitates: sic in verbis. Ut enim ab Aimilio homines orti *Aimily*, ac gentiles, sic ab Aimilij nomine declinatae voces in gentilitate nominali. Ab eo enim quod est impositum recto casu Aimilius, orta, *Aimily*, *Aimilium*, *Aimilios*, *Aimilio-*rum: & sic reliqua, eiusdem quæ sunt stirpis. Duo igitur omnino verborum principia, impositiuorum & declinatorum: alterum, vt fons, alterum vt riuus. Impositiua nomina esse voluerunt quam paucissima, quo citius ediscere possent; declinata quamplurima, quæ istoc opere facilius omnes, quibus opus essent, discerent. Ad illud genus quod prius, historia opus est. nisi descendendo enim, aliter id non peruenit ad nos: ad reliquum genus, quod posterius, ars: ad quam opus est paucis præceptis, quæ sunt breuia. Quæ enim recte in vno vocabulo declinare didiceris: in infinito numero nominum vti possis. Itaque noueis nominibus adlateis in consuetudinem, sine dubitatione eorum declinatus statim omnis dicitur populus, etiam nouitij serui empti in magna familia, citò omnium conseruatorum nomina recto casu accepto in reliquos obliquos declinat. Qui si nonnumquam offendunt, non est mirum: etenim illi qui primi nomina imposuerunt rebus, forsitan in quibusdam sunt lapsi. Voluisse enim putant singulareis res notare, vt ex iis in multitudo declinaretur, vt est ab Homine *Hominis*, sic mares liberos voluisse notare, vt ex his feminae declinaretur: vt est à Terentio *Terentia*: sic in recto casu, quas imponerent voces, vt illino essent futurae quæ declinarentur: sed hæc in omnibus tenere nequissè, quòd & vna dicuntur *scopæ*, & mas & femina *aquila*: & recto & obliquo vocabulo *vis*. Cur hæc non tam sint in culpa, quam putant plerique: solvere non difficile, sed nunc non necesse. non enim quod non potuerunt adsequi, sed quod voluerunt, ad hoc quod propositum refert. Quod nihilo minus declinari potest ab eo quod imposuerunt *scopæ*, *scopa*: quæ si imposuisset *scopa*, ab eo *scopæ*. sic alia.

3. CAUSSAM quare ab impositiuis nominibus declinarent, ostendi. Sequitur, in quibus voluerint declinare aut noluerint generatim ac summam, item in formis. *Dua* enim genera verborum: vnum secundum, quod declinando multas ex se parit disparileis formas, vt est *lego*, *legis*, *legam*, sic alia: alterum genus *seruile*, quòd ex se parit nihil. vt est etiam, *vix*, *magis*, *cras*, *cur*. Ovarum rerum vsus erat simplex: ibi etiam vocabuli declinatus. vt in qua domo vnus seruus, vni seruo post nomen in qua multi, pluribus. Igi-

tur & in his rebus, quorum sunt nomina, quòd discrimina vocis plura propagines plures. In his rebus quæ copulæ sunt, ac his iunguntur verba, quòd non opus fuit declinari in plura, ferè singula sunt. Vno enim loco colligare possis vel hominem, vel equum, vel aliud quod, quicquid est cum altero potest colligari. Sic quod dicimus in loquendo, Consul fuit Tullius & Antonius: eodem illo & omneis binos còsules colligare possumus. Vel dicam amplius, omnia nomina, atque ideo etiam omnia verba: (cū sunt tunc ex vna syllaba, illud & maneat vnū.) Quare duce natura, si quæ imposita essent vocabula rebus:

* Multa desunt. *

Ne ab omnibus his declinatus putarent: quorum generum declinationes oriuntur.

4. PARTES orationis sunt duæ, si item vt Dion, in treis diuiserimus partes res quæ verbis adsignificantur, vna quæ adsignificat casus: altera, quæ tempora: tertia, quæ neutrū. De his Aristoteles duas partes orationis esse dicit: vocabula & verba: vt homo & equus, & legit & currit. Vtriusque generis & vocabuli & verbi, quædam priora, quædam posteriora: priora, vt homo scribit: posteriora, vt doctus & doctè: dicitur enim Homo doctus, & Scribit doctè. Hæc sequitur & locus & tempus: quòd neque homo, neque scribit, potest sine loco & tempore esse: ita vt magis sit locus homini coniunctus, tempus scriptioni, cū de his nomen sit primum. Prius enim nomen est quàm verbum temporale: & reliqua posterius quàm nomen & verbum. Prima igitur nomina. Quare de eorum declinatione quàm de verborum ante dicam.

5. Nomina declinantur, aut in earum rerum discrimina quarum nomina sunt, vt à Terentio *Terentia*: aut in eas res extrinsecas, quarum ea nomina non sunt, vt ab equo, *Equito*. In sua discrimina declinantur, aut propter ipsius rei naturam de quo dicuntur, aut propter illius qui dicit. Propter ipsius rei discrimina, aut à toto, aut à parte. A toto, vt ab homine *Homunculus*, à capite *Capitulum*: propter multitudinem, vt ab homine *Homines*: ab eo, quod alij dicunt *Ceruices*, & id Horatius in poemateis *cerviix*. Quæ à parte declinata, aut à corpore, vt à mamma *Mammofa*, à manu *Manubia*: alia ab animo, vt à prudentia *Prudens*, ab ingenio *Ingeniosus*. hæc sine agitationibus: aut vbi motus maiores. Itè ab animo, vt ab strenuitate & nobilitate, *Strenui* & *Nobiles*. Sic à pugnando, & currendo, *Pugiles* & *Cursores*. Vt alia declinationes ab animo, alia à corpore: sic alia quæ extra hominem: vt *Pecuniosi*, *Aggarij*, quòd foris pecunia & ager propter eorum, quàm dicuntur.

6. SYN T declinati casus, vt is qui de altero diceret, distinguere posset cū vocaret, cū daret, cū accularet: sic alia quidem di-

serimina, quæ nos & Græcos ad declinandū duxerunt. Sine controuersia sunt hi quinque. Quis vocetur, vt Hercules; Quemadmodum vocetur, vt Hercules; Quò vocetur, vt ad Herculem; Cui vocetur, vt Herculi; Cuius vocetur, vt Herculis.

7 ¶ PROPTER ea verba, quæ erant proinde ac cognominata, vt prudens, candidus, strenuus; quòd in his præterea sunt discrimina propter incrementum, quòd maius vel minus in his esse potest: adcessit declinationum genus, vt à candido, *candidus, candidissimus*: sic à longo, diuite, id genus aliis, vt fieret. Quæ in eas res quæ extrinsecus declinantur, sunt, ab e quo *Equile*, ab ouibus *Ouile*: sic alia. hæc contraria illeis quæ supra dicta, vt à pecunia *Pecuniosus*, ab vrbe *Urbanus*, ab atro *Atratus*. vt non quæ ab homine locus, ab eo loco homo: vt à Romulo Roma, à Roma Romanus. Aliquot modis declinata ea quæ foris. nam aliter qui à maioribus suis *Latomus & Priamides*: aliter quæ à facto, vt à prædido *Præda*, à merendo *Merces*. Sic alia sunt quæ circum ire non difficile: sed genus iam videtur, & alia virgunt: omitto.

8 ¶ IN verborum genere, quæ tempora adsignificant, quòd ea erant tria, præteritum, præsens, futurum: declinatio facienda fuit triplex, vt saluto, salutabam, salutabo. Cùm item personarum natura triplex esset, qui loqueretur, de quo, ad quem, hæc ab eodẽ verbo declinata, quæ in copia verborum explicabuntur.

9 ¶ QUONIAM dictū de duabus declinationibus, cur & in qua sit forma; tertium quòd relinquitur, quemadmodum, nunc dicitur. *Declinationum genera sunt duo*, Voluntarium, & Naturale: *voluntarium* est, quò, vt cuiusque tulit voluntas, declinauit. Sic tres cum emerunt Ephesi singulos seruos; nonnumquam alius declinat nomen ab eo qui vendit: Artemidorus, atque Artemam appellat: alius aut ab regione, quòd ibi emit, ab Ionia, Ionam; aut ab vrbe Epheso, Ephesium: sic alius ab aliqua alia re, vt visum est. Contra *naturalem declinationem* dico, quòd non à singulorum oritur voluntate, sed à communi consensu. Itaque omnes impositis nominibus, eorum item declinant casus: atque eodem modo dicunt huius Artemidori, & huius Ionæ, & huius Ephesij; sic in aliis casibus. Cùm vtrumque nonnumquam accidat: & vt in voluntaria declinatione animaduertatur natura, & in naturali voluntas: quæ cuiusmodi sint, aperitur infra. Quòd vtraque declinatione alia sunt similia, alia dissimilia, de eo Græci Latineque libros fecerunt multos; partim cùm alij putarent in loquendo ea verba sequi oportere quæ à similibus similiter essent declinata, quas appellarunt *ἀναλογίας*: alij cùm

id negligendum putarent, ac potius sequendam *συνηθείαν*, dissimilitudinẽque quæ in consuetudine est: quam etiam, vocant *ἀνομοίαν*: cùm, vt ego arbitror, vtrumque sit nobis sequendum, quòd in declinatione voluntaria sit *ἀνομοία*; in naturali magis analogia. De quibus vtriusque generis declinationibus libros faciam bis ternos: prioris tres de earum declinationum disciplina: posterioris, ex eius disciplina propaginibus. De prioribus primus erit hic: quæ contra similitudinem declinationum dicantur. Secundus quæ contra dissimilitudinem. Tertius de similitudinum forma. De quibus quæ experiero, singulis tribus; tum de altereis totidẽ scribere ac diuidere incipimus.

10 ¶ INCIPIAM, quòd huiusce libri est, dicere contra eos qui similitudinem sequuntur; quæ est, vt in ætate puer ad senem, puella ad animum in verbis, vt est scribo, scribam: dico, dicam. prius contra vniuersam analogiam; tum de singulis paribus à natura sermonis incipiam.

11 ¶ OMNIS oratio cùm debeat dirigi ad vtilitatem; ad quam tum denique peruenit, si est *aperta & breuis*; quæ pe ius, quòd obscurus & longus orator est: odio: & cùm efficiat *aperta*, vt intelligatur: *breuis*: vt citò intelligatur; & apertam consuetudo, breuiem temperantia loquentis: & vtrumque fieri potest sine analogia, nihil ea opus est. Neque enim vtrum Herculi an Herculis clauam dici oporteat, si doceat analogia, cùm vtrumque sit in consuetudine, non negligendum, quòd æquẽ sunt & breuia & aperta.

12 ¶ PRÆTEREA quòd is vtilitatis causa quæque res sit inuenta; si ex ea quis id sit consecutus, amplius eam scrutari non debet, cùm sit nimium otiosi. & cùm vtilitatis causa verba ideo sint imposita rebus, vt ea significent; si id consequimur vna consuetudine, nihil prodest analogia.

13 ¶ ACCEDIT, quòd quæcumque vsus causa ad vitam sint adsumpta, in his vtilitatem quærimus, non similitudinem. itaque in vestitu, cùm dissimilima sit virilis toga tunice muliebri, stola pallio; tamen in æqualitatem hanc sequimur nihilominus.

14 ¶ IN *edificiis*, quòd non videmus habere atrium *πρῆσιον*, similitudinem, & cubiculum ad æquales: cùm tamen propter vtilitatem in his dissimilitudines potius quàm similitudines sequamur. itaque & hiberna triclinia & æstiuam, non item valuata & fenestrata facimus.

15 ¶ QVARE cum in vestitu, edificiis, sic in suppellectile, cibo, ceteris omnibus quæ vsu ad vitam sunt absumpta, dominetur in æqualitas; in sermone quoque, qui est vsus causa constitutus, ea non repudianda.

16 ¶ QVOD

16 **Q**UOD si quis duplicē putat esse summam, ad quas metas naturæ sit perueniendū in vsu, vtilitatis & *elegantie*: quod nō solum vestiti esse volumus, vt vitemus frigus, sed etiam vt videamur vestiti esse honeste: nō domū habere, vt simus in tecto & tuto solūm, quod necessitas contraherit; sed etiam vbi voluptas retineri possit: non solum vasa ad victum habilia, sed & figura bella, atque ab artificie: quōd aliud homini, aliud humanitati satis est. Quoduis sitienti poculum homini idoneum; humanitati nisi bellum, parum. sed cum discendum est ab vtilitate ad voluptatē, tamen in eo ex dissimilitudine plus voluptatis quā ex similitudine sepe capitur. quo nomine & gemina cōclauia dissimiliter pollēt, & lectos non omnes pareis magnitudine ac figura faciunt. Quōd si esset analogia pēda in suppellectile; omnes lectos haberemus domi ad vnā formam, & aut cum fulcro aut sine eo, nec tum ad tricliniarum gradum, non item ad cubicularum: neque potius delectaremur suppellectile, distincta quæ esset ex e-bore, aliisque rebus disparibusque figureis, quā grabateis analogeis; cum ad similem formam plerunque eadē materia fiunt. Quare aut negandum nobis disparia esse iucūda: aut quonia esse necesse est considerari, dicendū, verborum dissimilitudinē, quæ sit in consuetudine, non esse vitandam.

17 **Q**UOD si analogia nobis sequenda est: aut ea nobis obseruanda est quæ est in consuetudine: aut quæ non est. si ea quæ est, sequenda est: præceptis nihil opus est: quōd cum cōsuetudinem sequemur, ea nos sequetur. si, quæ non est in cōsuetudine, sequemur: vt quisque duo verba in quattuor formeis finxerunt similiter, quamuis hæc nollemus, tamen erunt sequenda: vt, Iupiter, Mars piter: quas si quis seruet analogias, pro infāno sit reprehendendus. non ergo ea est sequenda.

18 **Q**UOD si oportet vt à similibus similiter omnia declinentur verba, sequitur vt ab heis similibus similia debeat fingi. quod non fit: nam & à similibus alia fiunt similia, alia dissimilia: & à dissimilibus partim similia, partim dissimilia. ¶ A similibus similia, vt à bono ac malo, bonum, malum. ¶ A similibus dissimilia, vt à lupus, lepus: lupo, lepori. ¶ Contrā à dissimilibus dissimilia, vt Priamus Paris, Priamo Pari. ¶ A dissimilibus similia, vt Iupiter Iouis, & Iouis Iouis. Eo etiam magis *αἰελοζωῆς*; dissimilia finguntur, sed etiam ab iisdem vocabuleis dissimilia: neque à dissimilibus similia, sed etiam eadē. Ab iisdē vocabuleis dissimilia fingi apparet, quōd cum duæ sint Albæ, ab vna dicuntur *Albanæ*, ab altera *Albenses*: cum trinæ fuerint Athenæ, ab vna dicti *Athenæ*, ab altera *Athenienses*, à tertia *Athenopolite*. Si ex di-

uerseis verbeis multa facta; in declinando inueniuntur eadem: vt cum dico à luo, luam, & abluo, abluam. Omnia ferè nostra liberalia & muliebria multitudinis, cum recto casu fiunt dissimilia, cum dandei casu, similia. vt mares Terentij, feminae Terentiæ: eadē in dandei, vireis Terentiis, & mulieribus Terentiis. Dissimilia, Plautus & Plautius: & communia, huius Plauti, & huius Plautij.

19 **D**ENIQUE si est analogia, quod in multis verbeis est similitudo verborum: sequitur quod in pluribus est dissimilitudo: vt non sit in sermone sequenda analogia.

20 **P**OSTRAMO, si est in oratione, aut in omnibus eius partibus est, aut in aliqua: & in omnibus non est: in aliqua esse parum est: vt album esse Æthiopem, nō satis est quōd habet candidos dentes. non est ergo analogia.

21 **C**VM à similibus verbeis quæ declinantur, similia fore pollicentur qui analogias esse dicunt, & cum simile tum denique dicentes se ostendere ex verbo verbum, quod ex eodem sit genere, eadem figura transitum de casu in casum similiter ostendi possit. Qui hæc dicunt, vtrumque ignorant, & in quo loco similitudo debeat esse, & quemadmodum spectari soleat, simile sit necne. quæ cum ignorant, sequitur, vt cum analogiam dicere non possint, sequi debeamus [*αἰελοζωῆς*].

30 **Q**UERO enim, *verbum* vtrum dicant vocem quæ ex syllabeis est ficta, eam quam audimus: an quod eam significat quam intellegimus: an vtrumque. si vox voci esse debet similis, nihil refert, quod significat, mas an femina sit: & vtrum nomen, an vocabulum sit. quod illi interesse dicunt. Sin illud quod significatur, debet esse simile, Diona & Theona, quos dicunt esse ipsi pene geminos, inueniuntur esse dissimiles: si alter erit puer, alter senex, aut vnus albus, alter Æthiops: item aliqua re alia dissimiles. Sin ex vtraque parte debeat verbum esse simile: non citò inuenietur quin in alterutra re claudicat. nec Perperna & Alphena erit simile: quod alterum nomen virum, alterum mulierem significat. Quare quoniam vbi similitudo esse debeat, neque vult ostendere: impudētes sunt qui dicunt esse analogias.

22 **A**LTERVM illud, quod dixi, quemadmodum simile expectari oporteret, ignorare apparet ex eorum præcepto, quōd dicunt, cum trāserit è nominādei casib⁹ in eos quos appellāt vocādei, tum denique posse dici rectos esse simileis aut dissimileis. esset enim, vt si quis Menæchmos geminos cum videat, dicat se non posse iudicare dissimileisne sint, nisi qui ex heis sint nati, cōsiderari: nūc diserepant inter se. nihil in quā quo magis minūse sit simile, quod cōferas cum altero, ad iudicādum extrinsecus oportet sumi. Quare

cum ignorēt quemadmodum similitudo debeat lumi, de analogia dicere non possunt. Hæc apertius dixissem, nisi breuius eo nunc malle: quæ infra sunt, planius vsurpanda. Quare quod ad vniuersam verborum naturā attinet, hæc attigisse modò satis est.

23 **Q**UOD ad parteis singulas orationis, deinceps dicam. quarum vis, quoniā sunt diuisiones plures, nunc ponam potissimum in quæ diuiditur. *Oratio secunda, vt natura, in quattuor parteis: vnā, quæ habet casus: alterā, quæ habet tempora: & terciā, quæ habet neutrum: & quartā, in qua est vtrumque.* Has vocant quidā, appellandei, dicendei, adminiculandei, iungendei. *Appellandei* dicitur, vt homo, & Nestor: *dicendei*, vt scribo, & lego: *iungendei*, vt atque: *adminiculandei*, vt doctus, & commodus. *Appellandei partes sunt quattuor: è quæ dicta à quibusdā prouocabula, quæ sunt vt quisque: vocabula, vt scutum, gladius: nomina, vt Romulus, Remus: pronomina, vt hic, hæc. Duo media dicuntur nomina; prima & extrema, articuli. Primum genus est infinitum: secundum, vt infinitum: tertium, vt effinitum: quartum, finitum.* Hæc sigillatim triplicia esse debent; quoad sexum, multitudinem, casum. *Sexum*, vtrum virile, an muliebre, an neutrum sit: vt doctus, docta, doctum. *Multitudinem*, vnum, an plura significet: vt hic, hi, hæ. *Casum*, vtrum recto sit, vt Marcus; an obliquo, vt Marco; an communi, vt Iouis.

24 **H**EIS dicteis partibus, singulas prospice, quo facilius nusquam esse analogias, quas sequi debeamus, videas. Nempe esse oportebat vocis formas ternas, vt in hoc, humanus, humana, humanum. sed habent quædam binas, vt ceruus, cerua: quædam singulas, vt aper, & sic multa. non ergo est in huiuscemodi generibus analogia.

25 **E**T in multitudine, vt vnū significat patet, plures partes: sic omnia debuerunt esse bina. Sed & singularia solū sunt multa, vt cicer, sifer (nemo enim dicit cicera, sifera) & multitudinis, vt salina. non enim ab heis singulari specie dicitur salina, & balnea. Neque ab eo quod dicuntur balneum, habet multitudinem consuetudo. nam quod est, vt prædiū, balneum: debuerunt esse plura, vt prædia, balnea: quod non est. non est ergo in heis quoque analogia.

26 **A**LIA casus habet, & rectos & obliquos: alia rectos solū, alia modò obliquos. Habet vtroque, vt Iuno, Iunonis: rectos modò, vt Iupiter, Marspiter: obliquos solū, vt Iouis, Iouem. non ergo in heis est analogia.

27 **N**ON videamus in illa quadripartita. Primum si esset analogia, vt in heis tribus articulis, vt est quis, quem, cuius: sic diceretur, quæ, quā, cuius. Et vt est quis, cui, sic diceretur quæ, quæ: nam est proportione simile.

vt dea bonæ, quæ sit: dea bona, quæ est. & vt est quem, quis: sic quos, quos. Quare quod nunc dicitur, qui homines, dici oportuit quos.

28 **P**RÆTEREA, vt est ab is, ei, sic ab ea, ea diceretur, quod nunc dicitur ei: & pronuntiaretur, vt in icis, vireis, sic ecis mulieribus. & vt est in recteis, is, ea: debuit esse ibus, ecis: sed id est in obliqueis icis. nunc non modò in virili, sicut in muliebre, dicitur eius: sed etiam in neutreis articulis, vt eius viri, eius mulieris, eius pabuli: cum discriminantur in recteis casibus, is, ea, id. De hoc genere parcius tetigi, quod librariorum hæc spinosiora indulgentius laturos putauit.

29 **D**E nominatiuicis, quæ accidunt proximè ad finitam naturam articulorum, atque appellantur vocabula, vt homo & equus: eorum declinationum genera sunt quattuor. vnū, *nominandei*, vt ab equo, equile: alterū, *casuale*, vt ab equo, equum: tertium, *augendei*, vt ab albo albus: quartū, *minuendei*, vt à cista cistula. Primum genus (vt dixi) id est, cum aliqua parte orationis declinata sunt recto casu vocabula: vt à balneis balnearor. hoc ferè triplices habet radices: quod & à vocabulo oritur, vt à venatore venabulum: & à nomine, vt à Tibure Tiburs: & à verbo, vt à currēdo cursor. In nullo horum analogiam seruare videbis.

30 **P**RIMUM cum dicatur, vt à boue & à sue, Ouile & Suile, sic à boue dicitur Bubile, non bouile. Et cum simile sit auis, & ouis: neque dicitur, vt ab aue Auiariū, ab oue ouile, ab aue auile non est, neque ab oue ouiarium. Et cum debuerit esse, vt à cubatione Cubiculū, sic à sessione *sediculum* non est. Quoniam taberna, vbi venit vinum, à vino Vinaria, à creta Cretaria, ab vnguento Vnguentaria dicitur: *αιαλογομη*: si essent vocabula, vbi caro venit, *caruaria*: vbi pelles, *pellaria*: vbi calcei, *calcearia* dicerentur: non laniena, pelle suina, su-trina. Et sic, vt est ab vno Vni, à tribus Trini, à quattuor Quatrini, sic à duobus duini, non Bini dicerentur. nec non vt quadrigæ, trigæ, sic potius *duigæ* quàm Bigæ. Per multa sunt huiusce generis: quæ, quoniam admonitus perspicere potest, omitto.

31 **V**OCABULA quæ à nominibus oriuntur, si à similibus nominibus similia esse debent, dicemus, quoniam gemina sunt, Parma, Alba, Roma: Parmenses: aut quoniam similis est Roma, Nola, Parma: dicemus, vt Romani, Nolani, sic *Parmani*. & à Pergamo, ab Ilio similiter, vt Pergamenus, sic *Ilionus*. aut vt Ilius mas & Ilia femina, sic *Pergamus*, & *Pergama*. Et quoniam similia nomina sunt Asia, Libya: dicemus vt Asiaticos, sic *Libyaticos* homines.

32 **Q**UAE vocabula dicuntur à verbis sunt, vt à scribendo Scriptor, à legendo Lector.

ctior. hæc quoque, non feruare similitudinem licet videre ex heis, cum similiter dicatur, vt ab amando Amator, à salutando Saluator, à cantando Cantator: & cum dicatur, Lassus sum metendo, ferendo: ex heis vocabula non reddunt proportionem: quòd non fit, vt Mesfor, Feror. Multa sunt item in hac specie, in quibus potius consuetudinè sequimur quàm rationem verborum. Præterea, cum sint ab eadem origine verborum vocabula dissimilia superiorum, quòd simul habeant casus & tempora, quæ vocantur participia: & multa sint contraria, vt amor amo, seror sero: ab amo & huiusmodi omnibus verbis oriuntur præsens & futurum, vt amans & amaturus: & ab heis verbis tertium, quod debet fingi præteriti, in lingua Latina reperiri non potest. non ergo est analogia. Sic amator, legor & huiusmodi verbi, est vocabulum eius generis præteriti temporis, fit, vt amatus eram, sum, ero: neque præsentis & futuri ab heis fit. non est ergo analogia: præsertim cum tantus numerus vocabulorum in eo genere interierit: quod dicimus in heis verbis, & in icis verbis quæ contraria non habent, loquor, venor: tamen dicimus loquens, venans: locuturus, venaturus. quod secundum analogias non est quoniam dicimus loquor & venor. Vnde illa quæ erant superiora, minus seruantur. quòd cum heis, quæ contraria verba habent, alia efficiunt terna, vt ea quæ dixi: alia, bina, vt ea quæ dicam, currens, ambulans: cursurus, ambulaturus. tertia enim præteriti non sunt: vt *cursus sim, ambulatus sim*. Neque in heis quidem quæ sapius quid fieri ostendunt, seruant analogiam: vt est à cantando cantitans, ab amando *amitans* non est, & sic multa. Vt in heis singularibus, sic in multitudinis: sicut enim cantitantes, *seditates* non dicuntur.

33 ¶ **QVONIAM** est vocabulorum genus quod appellant *compositum*, & negant conferri id oportere cum simplicibus, de quibus adhuc dixi: de compositis separatim dicam. Cum à tibiis & canendo tibiicen dicitur, quarant, si analogias sequi oporteat, cur non à cithara & psalterio, & pandura, dicamus *citharicen*, & sic alia. Si ab æde & tuendo *Æditus* est, cur ab atrio & tuendo non *atritus* sit potius quàm Atrienfis: Si ab auibus capiendis Aucups dicitur, debuisse aiunt ex piscibus capiendis: *pisciceps*, vt aucupem, sic *piscipem* dici, & vbi lauetur *es, erarius*. non *Ærelauinas* nominari & vbi fodiatur argentum, *Argentifodinas* dici: neque vbi fodiatur ferrum, *Ferrifodinas*. Qui lapides cædunt, *lapicidas*: qui ligna, *lignicidas* non dici. neque vt aurificem, sic *argentificem*. non doctum dici indoctum, non salsum insulsum. Sic & ab hoc quoque fonte quæ profuant, animaduertere est facile.

34 ¶ **RELINQUITVR** de casibus, in quo Aristarchei suos intendunt neruos,

35 ¶ **PRIMUM** si in heis esset analogia, dicunt debuisse omnes nominatiuos & articulos habere totidem casus: nunc alios habere vnum solum, vt litteras singulas omnes: alios tres, vt prædium, prædij, prædio: alios, quatuor, vt mel mellis, melli, melle: alios, quinque, vt quintus, quinti, quinto, quintum, quinque: alios, sex, vt vnus, vnus, vni, vnum, vne, vno. Non esse ergo in casibus analogias.

36 ¶ **SECUNDO**, quòd Crates dicebat, cur quæ singulos habent casus, vt litteræ Græcæ, non dicantur alpha, alphas? Si idem mihi respondebitur quod Crateti, non esse vocabula nostra, sed penitus barbara: quæram cur iidem nostra nomina, & Persarum & ceterorum quos vocant barbaros, cum casibus dicant, quare, si esset analogia, aut, vt Pœnicorum & Ægyptiorum vocabula, singulis casibus dicerentur: aut pluribus, vt Gallorū & ceterorum. Nam dicunt ab alaco *alacis*, & sic alias. In quod scribent, dicent, quod Pœnicū sit, singulis casibus: idè eas litteras Græcas nominari: sic Græci nostra senecis casibus non quineis dicere debebant. quod cum non faciunt, non est analogia.

37 ¶ **QVÆ** si esset, negant vllum casum duobus modis debuisse dici: quod fit contra. Nam sine reprehensione vulgò alij dicunt in singulari, hæc ouis & auis: alij, hæc oue & aue. In multitudinis, hæc puppes, restes, & hæc puppes, restes. Item, quod in patrico casu hoc genus dispariliter dicatur ciuitatum, parentium: in accusandei hos monteis, fonteis, hos montes, fontes.

38 ¶ **ITEM** cum si sit analogia, debent à similibus verbis similiter declinateis similia fieri & id non fieri ostendi possit: despiciendam esse eam rationem. Atqui ostenditur. nã quid potest similius esse quàm mens, dens, gens: cum horum casus patricus, & accusandei, in multitudine fiat dispariles. nam à primo fit gentium, & genteis, vtrobique vt fit I: à secundo mentium, & mentes, vt in priore solo fit I: à tertio dentium, & dentes, vt in neutro fit I. Sic item, quoniam simile est recto casu surus, lupus, lepus, rogant cur non dicant proportionè item: suro, lupo, lepo. Si respondent similia non esse, quòd ea vocemus dissimiliter, sure, lupe lepus: sic. n. respondere voluit Aristarchus Crateti. nam cum scripsisset similia esse, Philomedes, Heraclides, Melicertes, dixit non esse similia. in vocando. n. cū E breui dici *Philomede*, cū E longo *Heraclide*, & cū E breui *Melicerte*. In hoc dicit Aristarchū non intellexisse quod quæretur, cum sic soluerit. Sic enim, vt quidquid in obliquis casibus discrepauit, dicere po-

tuit, propterea rectos casus non esse simileis: cum quærat duo inter se similia sint necne, non debere extrinsecus adsumi, cur similia sunt. Item, si esset analogia, similiter aues, oues, sues dicerent: item vt ouium, auium, sic suum. ¶ Si analogia est, inquit, cur populus dicit dii Penates, dii Consentes? cum sit, vt hic reus, ferus, deus: sic hi rei, feri, dei? ¶ Itē quærun, si sit analogia, cur appellant omnes eadem deum Consentum; & non deorum Consentium? Item cur dicatur mille denarium, non mille denariorum? est enim hoc vocabulum ea figura, vt Vatinius, Manlius, denarius. debet igitur dici, vt Variniorum, Manliorum, sic denariorum. & non equum publicū mille assarium esse, sed mille assariorum. ab vno enim assario multi assarii, ab eo assariorū. ¶ Item secundum illorum rationem debemus secundum syllabas logeis dicere Hectorem, Nestorem. est enim vt quæstor, prætor, Nestor, Hæctor. Et non debuit dici, quibus das, sed queis das. est enim vt ceis, heis, queis. At si est quibuscum, non ibus & hibuscum dicatur? Da patrifamilias, dicere non debuerunt, si analogias sequi vellēt: quod est vt Atinæ, Scatinia, familia: sic vna Atinia, Scatinia, familia. Item plures patresfamilias dicere non debuerunt, sed, vt Silenna scribit, patresfamiliarum. Neque oportebat consuetudinem notare: alios dicere boum greges, alios bouerum: vt struum, sic Iouum, & Iouerum: cum esset vt Iouis, bouis, struis, Iouem, bouem, struem, Ioui, boui, strui. Nec cum hæc conuenirent in obliqueis casibus, dubitare debuerunt in recteis propinquioribus: nunc in consuetudine aliter dicere pro Iouis, Iuppiter: pro bouis & bus, bos: pro struis, struēs.

39 ¶ DEINCEPS dicam de altero genere vocabulorum, in quo contentiones sunt: vt album, albius, albissimum. in quo eam analogiam non seruari apparet. nam cum sit simile, falsum: caldum: & dicatur ab eis, falsus, falsissimum, caldus, caldissimum debuit dici. quoniam simile est bonum, malū: ab heis bonius & malius, bonissimum, & malissimum: nonne dicimus, bonum, melius, optimum: malum, peius, pessimum? In aliis verbeis nihil deest: vt dulcis, dulcior, dulcissimus. in aliis primum, vt peius, pessimum: in aliis medium, vt cæsius, cæsisissimus: in aliis bina sunt quæ fiat ab eadem voce declinata: & ea ita vt aliās desint secundum & tertium, vt in hoc, mane, manus, manifeste: aliās, vt duo prima absint, vt optimum: aliās, vt primū & tertium desint, vt melius. ¶ Præterea si dicerent similiter declinati, cum similia essent macer, sacer, tener: & macertimus, sacertimus, tenerrimus: non discrepant in heis, macrior, & magis sacer, & tenerior: neque alia trisyllaba fierent. & si in heis dominaretur similitudo, diceremus,

vt candidissimus, candidissima, pauperrimus, pauperrima, vt candidus, candida, pauper, paupera. & vt dicimus doctus, docta doctissimus, doctissima: sic diceremus, frugalissimus, frugalissima, frugus & fruga. Ea si proportione essent verba, vt vno vocabulo dicimus virū & mulierem sapientem, & diligentem, & sapientiore, & diligentiore: sic diceremus item cum perueniremus ad summum. quod facimus aliter: nam virum dicimus sapientissimum & diligentissimum. feminam, sapientissimā & diligentissimā. ¶ Quod ad vocabulorum huius generis exempla pertinet, multa sunt reliqua. sed eadem quæ dicta, ad iudicandum satis sunt, quod analogias in collatione verborum sequi non debemus.

40 ¶ MAGNITVDINIS vocabula cum possint esse terna, vt cista, cistula, cistella: in mediis non sunt: vt in heis, macer, macricolus, macellus: niger, nigricolus, nigellus. Item minima in quibusdam non sunt, vt auis, auicula, auicella: caput, capitulum, capitellum. In hoc genere vocabulorum quod multa desunt, dicendum est non esse in eo, sed potius sequenda consuetudinē quam rationē. Quod ad vocabulorum genera quattuor pertinet, vt in hoc potius consuetudinem quam analogiā dominari facile animaduertipossit, dictū est

41 ¶ SEQUITUR de nominibus, quæ differunt à vocabulis, idē quod sunt infinita, ac res communis designent: vt vir, mulier: cum nomina sint finita, ac significant res proprias vt Paris, Helena. ē quibus sunt alia nomina à nominibus, vt Ilium, ab Ilo, & Iliā, ab Ilio: alia à vocabulis, vt ab albo, albius, & ab atro, atrius: in neutreis seruata est analogia. Nam & cum sit à Romulo Roma, proportione nō est, quod debuit esse Perperni filia, non Perperna. Perperna mulieris nomen esse debuit, & nata à Perperno: quod est, vt Arbernus, Perpernus: Arberna, Perperna. Quod si Marcus Perperna virile est nomen, & analogia sequenda: Lucius Ælia, & Quintus Mucia, virilia nomina esse debebunt. Item quæ habent ab Rhodo, Andro, Cyzico, Rhodius, Andrius, Cyzicenus: similiter Cyzicius cuius diceretur vnusquisque. Nam vt ab Atheneis Atheneus dicitur rhetor nomine, etsi non sit Atheniensis: in hoc ipso analogia non est: quod alij nomina habent ab oppideis, alij aut non habent, aut non, vt debent, habent. habent plerique libertini à municipio manumissi. in quo, vt societatum & fanorum serui, non seruauerunt proportionem & rationem, & Romanorum liberti debuerunt dici, vt à Fauentia Fauentinus, à Reate Reatinus: sic à Roma Romanus. vt nominantur à libertineis orti publici serui, Romani, qui manumissi antequam sub magistratus nomina, qui eos libe-

liberant, succedere ceperunt. hinc quoque illa nomina Lefas, Vfenas, Carinas, Macenas: quæ cum essent à loco, vt Vrbinas, & tamen

Vrbinus, ab heis debuerit dici ad nostrorum nominum similitudinem.

* Deest pagina. *

EPITOME LIBRI OCTAVI.

Pro Analogia, similitudine ac ratione loquendi, aduersus Anomaliam, dissimilitudinem, & nudam ac solam consuetudinem loquendi.

¶ Prefatio 1.

¶ Pro vniuersa Analogia: seu causa vniuersales cur similitudo in oratione sit & obseruari debeat, & quem ad finem 2. Analogiam autem seu rationem in loquendo seruandam esse & ea constare iudicio est, quod qui eam reprehendunt, cum ratione nituntur eam reprehendere: qua in re satis demonstrant rationem, ut in omni re, ita quoque in loquendo seruari oportere 3. Spectari Analogiam in Tricliniis 4. Membris humanis 5. Pictura 6. Re militari 7. Republica 8. Scholis 9. ad quam paulatim 10. & lectioe poetarum, presertim comicorum redeundum est 11. ex eaque prauam consuetudinem loquendi corrigendam 12. ad Analogiam omnia reuocari in Pictura 13. Vestimentis, edificis, suspectis 14. Legibus 15. Vasis 16. Nominum impositione 17. Cælo 18. Mari 19. Terra 20. Aere 21. Brutis 22. Homine 23. Grecis 24. Omni oratione 25. Mitho 26. In voluntariis & naturalibus declinationibus 27.

¶ De Analogia speciales questiones. 28. A voce non à significatione verbi sumenda esse similitudinem 29. Cur diuersa nationis hominum vocabula plerumque sint eiusdem terminationis 30. Similitudines vocabulorum posse ostendi ex vocandi casibus 31. An similitudo sit in maiori parte orationis 32. An ut in suppellectile, ita in oratione dissimilitudine sequi oportet 33. Cur non ut perdidit & perdidit, dicimus percubuit & percubuit 34. Cur à Romulo, Roma dicta est potius quam Romula 35. Cur literarum vocabula non declinantur 36. An sit verum quaedam vocabula declinari quorum partes non declinantur 37.

¶ De Generibus & cur in quibusdam vocabulis, terne figure, generum ac terminationum 38.

¶ De Numeris cur alia vocabula singularia solum, alia pluralia tantum habent, nec omnia plu-

rale & singulare equaliter habent 39. Cur non ut vitia & vniuersa dicimus, non dicimus acetia, gara, olea, plumba, argenta 40. Cur dicimus publica balinea, non balinea 41.

¶ De casibus & cur omnes voces non habent rectos & obliquos casus 42.

¶ De comparatiuis & cur non omnium una declinatio 43.

¶ De superlatiuis & cur non omnium una declinatio 44.

¶ De Diminutiuis & cur non omnium una declinatio 45.

¶ Responso ad nonnulla que pro Anomalia dicta sunt, cur quedam nomina rectos casus habent, obliquos non habent 46. Cur dicatur hæc strues, hic Hercules, hic homonon hæc struis, hic Hercules, hic homon 47. An in plurali recto dici possit Cupressus & Cupressi, ficus, ficci: Platanus, platanæi 48. De Asse, Decusse, Tresse, Centussi, Dupondio, mille denarium, Triumuirum, Decemvirum 49. Cur eadem vel res diuersas nomen & verbum interdum significat 50. Cur cum Sapphus & Sappho: Alceus & Alceo dicatur, non dicimus Sapphonis, Alceonis, ut à Geryo Geryonis dicimus 51. Cur Melicertes facit in vocandi casu Melicerta: Philomedes facit Philomede. Cur in eodem vocandi casu lepus facit lepus: lupus facit lupo: Cur in gemitino macer facit macri, focer facit focer: Lepus facit lepores in plurali: Nemus facit nemora 52.

¶ Num Analogiam seruari oporteat in tempore 53, 54, 55, 56, 57. In personis 58. In generibus 59. In diuisionibus 60. & 61. (¶ cur Colo facit colui. Dolo facit dolui. Meo facit Meas, Neo facit Nes. Vho facio vehis 62.) In participiis 63.

¶ Quædam de Analogia 64.

¶ Conclusio 65.

M. TERENTII VARRONIS DE
LINGVA LATINA LIBER

OCTAVVS.

* *Desunt quedam.* *

tam nesciunt docere quàm dicere quæ igno-
rât. in quo fuit Crates nobilis grammaticus,
qui fretus Chryssippo homine acutissimo, qui
reliquit sex libros *de rebus analogis*: heis libris
contra analogiam atque Aristarchum est
nixus: sed ita ut scripta indicant eius, ut nu-
tritus videatur peruidisse voluntatem. quod
& Chryssippus, de inæqualitate cum scri-
bit sermones, propositum habet ostendere
similes res dissimilibus verbeis, & simili-
bus dissimiles esse vocabuleis notatis. id qui-
dem est verum: & cum Aristarchus de æqua-
litate conscribit, & de verborum similitudi-
ne; quorundam inclinationes sequi iubet, quo-
ad patiatur consuetudo. Sed hi qui in loquē-
do partim sequi iubent nos consuetudinem,
partim rationem, non tam discrepant: quod
consuetudo & analogia coniunctiores sunt
inter se quàm hi credunt. quod est nata ex
quadam consuetudine analogia: & ex hac
consuetudo ex dissimilibus & similibus ver-
beis eorum, quod declinationibus constat.
neque anomalia neque analogia est repudiā-
da. nisi si nō est homo ex anima, quod est ho-
mo ex corpore & anima. Sed ea quæ dicant,
quo facilius provideri possint, prius de tri-
neis copuleis differendum, nam confusim ex
vtraque parte pleraque dicuntur, quorum al-
ia ad aliam referri debet summam. Primum
de copuleis nature & suis. hæ enim duo sunt
quæ exigunt diuersa: quod aliud est, dicere
verborum analogias, aliud, dicere uti oportere
analogis. Secundum *de copuleis multitudinis*,
ac finis: vtrumque omnium verborum dicatur
esse analogia, an vsus, an maioris partis. Ter-
tium, *de copuleis personarum*, qui eis debet uti,
quæ sunt plures. Aliam enim populi vniuersi, al-
ia singulorum: & de his non eadem orato-
res & poeta: quod eorum non idem ius. Ita-
que populus vniuersus debet in omnibus ver-
beis uti analogia: & si perperam est consuetus,
corrigere se ipse; cum orator nō debeat in o-
mnibus uti: quod sine offensione non potest
facere, cum poeta transilire lineas impudē
possint. Populus enim in sua potestate, singu-
li in illius. Itaque ut suam quisque consuetu-
dinem, si mala est, corrigere debeat: sic popu-
lus suam. Ego populi consuetudinis nō sum,
ut dominus: at ille meæ est. Ut rationi obtem-
perare debet gubernator, gubernatori vnus-
quisque in nauis: sic populus rationi, nos sin-
guli populo. Quare ad quacunque summam
in dicendo referam, si animaduertes, intelli-

ges vtrum dicatur analogia esse, an, uti oportet,
redigere; dici id in populum aliter, ac in-
de omnibus dici in eum qui sit in populo.

2. **¶** **N** V N ciam primum dicam pro vni-
uersa analogia, cur non modò videatur esse
reprehendēda, sed etiam cur in vsu quodam-
modo sequenda. Secundò, de singuleis cri-
minibus; quibus rebus possint quæ dicta sunt
contra, solui. dicam ita ut generatim com-
prehēdū & ea quæ in priori libro sunt dicta,
& ea quæ possunt dici, atque illic præterij

3. **¶** **P** R I M V M quod aiunt, qui bene loqui
velit, consuetudinem non rationem similitu-
dinum sequi oportere: quod alterum si ne-
glegat, sine offensione facere non possit; al-
terum si sequatur, quod sine reprehensione
non sit futurum; errant: quod qui in loquen-
do consuetudinem, qua oportet uti, sequitur,
non sine ea ratione.

4. **¶** **N** A M vocabula ac verba quæ declina-
mus, similiter ea in consuetudine esse videri-
mus, & ad eam referimus: & si quid est erratū,
nō sine ea corrigimus. Nam ut qui *triclimum*
constarunt, si quem lectum de tribus vnum
imparem posuerunt, aut de paribus nimium,
aut parum produxerunt; vnà corrigimus, &
ad consuetudinem communem, & ad aliorū
triclimum analogias. Sic si quis in oratione
in pronūtiādo ita declinat verba ut dicat
disparia, quod peccat, redigere debemus ad
certorum similitum verborum rationem.

5. **¶** **C** V M duo peccati genera sint declina-
tionum, quod in consuetudine perperam re-
ceptum est alterum, quod nondum est, & per-
peram dicatur: vnum dant, non oportere di-
ci quod sit in consuetudine: alterum non
conceditur, quin ita dicatur, ut sit simile. cum
id faciat, ac si quis puerorum per delicias *pe-
des* malè poneret, atque imitari vacias corpe-
rit, hos corrigi oportere, si concedant: contra si
quis in consuetudine ambulandi iam factus
sit vacia, aut compennis, si eum corrigi non
concedant non sequitur ut stultè faciant qui
pueris in geniculis alligent serperastrā, ut
eorum deprauata corrigant crura. cum cul-
pandus non sit medicus qui è longinqua ma-
la consuetudine ægrum in meliorem traducit:
quare reprehendus sit, qui orationem
minus valentem propter malam consuetudi-
nem traducit in meliorem.

6. **¶** **P** I C T O R E S, Apelles, Protogenes, sic al-
lij artifices egregij non reprehendendi, quod
consuetudinem Myconis, Dioris, Arimnæ &
aliquum

aliorum superiorum non sunt secuti: Aristophanes improbandus, qui potius in quibusdam veritatem quam consuetudinē secutus?

7 ¶ Quid si viri sapientissimi, & in re militari & in aliis rebus multis contra veterem consuetudinem cum essent vsi, laudati, deficiendi sunt qui potiorē dicunt oportere esse consuetudinē ratione?

8 ¶ AN cum quis perperam consueverit quid facere in ciuitate, non modò non patiemur, sed etiam pœna adficiemus: item si quis perperam consueverit dicere verbum, nõ corrigemus, cum id fiat sine pœna?

9 ¶ Et hi qui pueros in ludum mittunt vt discant quæ nesciunt verba, quemadmodum scribant: itidem barbaros, qui ignorabunt verba quemadmodum oportuit dici, non docebimus, vt sciant qua ratione conueniat dici.

10 ¶ SED vt nutrix pueros à lacte non subito euellit à consuetudine, cum à cibo pristino in meliorem tradit: sic in maioribus loquendo, à minus commodeis verbis ad ea quæ sunt cum ratione, modicè traducere oportet. cum sint in consuetudine contra rationē alia verba, ita vt ea facile tolli possint: alia vt videantur esse fixa, quæ leuiter hæret ac sine offensione cõmutari possint. Si enim ad rationem corrigi oportet quæ non ad rationē sunt, ita vt in presentia corrigere nequeas: quin ita dicas, heis oportet, si possis, nõ

vti. sic enim obsolescent, ac postea iã obliterata facilius corrigi poterunt.

11 ¶ QVA s nouas verbi declinationes ratione introductas respuet fori, iis boni poetæ, maxime scænici, consuetudine subigere aureis populi debet, quod poetæ multum possint in hoc propter eos quadã verba in declinatione melius, quadã deterius dicitur. Consuetudo loquedi est in motu. itaque solet fieri ex meliore deterius, meliora verba perperam dicta apud antiquos aliquos, propter poetas non modò nunc dicuntur rectè, sed etiã quæ ratione dicta sunt tũ, nũc perperã dicuntur.

12 ¶ QVA RE qui ad consuetudinem nos vocat, si ad rectã, sequamur: in eo enim quoque est analogia, si ad eam inuitent quæ est deprauata, nihilo magis sequemur, nisi cum erit necesse, sequar in ceteris rebus mala exempla, nam ea quoque, cum aliqua vis viget, in uitii sequimur.

13 ¶ NE QVÆ enim *Lysippus* artificium priorum potius est vitiosa sequutus, quam artem: sic populus facere debet, etiã singuli sine offensione quod fiat populi, qui amissa modò querant, sed etiã quod in dicitur dicit: iidem ex sermone si quid deperit, non modò nihil impendunt vt requirant, sed etiã contra indices repugnat, ne restitatur verbum nouum & ratione introductum, quominus vt recipiamus vitare non debemus.

14 ¶ NAM ad vsum in vestimentis, adicijs, supellectilibus, nouitati non impedit vetus consuetudo. Quæ enim amor adfuerit potius in panneis possessorem retinet, quam ad noua vestimenta tradit?

15 ¶ ANNON sæpe veteres leges abrogatæ nouis cedunt?

16 ¶ NONNE inuitateis formeis veterum recentibus à Græcia adlatis obliteratæ antiquæ consuetudinis sinorũ & capidarũ species: Heis formeis vocabulorum contaminati vt nolent, quæ docuerit ratio propter consuetudinē veterem. Et tantum inter duos sensus interesse volunt, vt oculis semper aliquas figuras supellectilibus nouas conquirant, contra aureis expertes velint esse?

17 ¶ QVOTVS quisq; iã seruos habet prisceis nominibus quæ mulier suum instrumentum atq; va fa auri, veteribus vocabuleis appellat? Inducteis non tã irascendum, quam huiusce prauitatis patronis. Si enim vsquequaque nõ esset analogia, tũ sequebatur vt in verbis quoque non esset, non cum esset vsquequaque (vt est) non esse in verbis.

18 ¶ QVA E enim est pars mundi quæ non innumerabiles habeat analogias? Cælum, an mare, an terra, an aer, & cetera quæ sunt in heis: nõnne in cælo, vt ab æquinoctiali circulo ad solstitialē, & hinc ad septentrionalē diuisum: sic contra partibus ite à bruma versus contraria parte nõ, quantum polo superior, abest inferior ab eo quæ ad æquinoctium vocat astrologi, & is ad brumalē nõ, quæ admodum quodque signum exortum hoc anno, quototaneis eodẽ modo exoritur? Nũ aliter sola bruma venit ad æquinoctium: an contra cum ad solstitium, venit ad æquinoctialē circulum, & inde ad brumam? Nonne luna, vt à sole discedit ad aquilonē, & inde redit in eandẽ viam, sic inde fertur ad austrum & regreditur inde? Sed quid plura de astris, vbi difficilius reperitur quid sit, aut fiat in motibus dissimiliter?

19 ¶ AT in mari, credo, motus non habent dissimilitudines geminas, qui in viginti quatuor horeis lunariibus cotidie quater se mutant? At cum sex horeis æstus creuerunt, totidem decreuerunt sursum iudẽ. Item ab heis an hanc analogiam ad diem seruant, ad mensem non ite alios motus? Sic ite cum habeat alios inter se conuenientes, de quibus in libro, quem de æstuariis feci, scripsi.

20 ¶ NON in terra in stationibus seruata analogia: nec cuiusmodi in præterito tempore fructuum genera reddidit, similia in presenti reddat: & cuiusmodi à tritico iacto reddat segetes, sic ordeo sato proportionē reddit pariter: Nonne vt Europa habet flumina, lacus, montes, campos, sic habet Asia?

21 ¶ Non in volucribus generatim seruatur analogia? non ex aquileis aquila, atque ex

turdeis; qui procreantur, turdi: sic ex reliquis
sui cuiusque generis? *non*
22 § AN aliter hoc sit quam in aere, in a-
qua? non hic concha inter se generatim in-
numerabili numero similes: non pisces? sane
murena sit lupus, aut merula? Non bos ad bo-
uem conlatus, similis: & qui ex heis, proge-
nerantur inter se vituli? etiam ubi dissimilis
fetus, vt ex equa & asino mulus: tamen
ibi analogia, quod ex quocunque asino & e-
qua nascitur ite mulus, aut mula, vt ex equo
& asina hinnuli.

23 § NON sic ex viro & muliere omnis
similis partus: quid pueri & puella? non ho-
rum ita inter se non omnia similia membra,
vt separatim in suo vtroque genere similitu-
dines sint patiles? Non homines omnes cum
sint ex anima & corpore, partes quoque ho-
rum proportione similes? Quid ergo cum om-
nes animae hominum sint diuise in octonas
partes, inter se non proportione similes? quin
que, quibus sentimus: sexta, qua cogitamus;
septima, qua progeneramus; octaua, qua vo-
ces mittimus? Igitur, quonia qua loquimur
voce orationem, hanc quoque necesse est na-
tura habere analogias, itaque haber,annon.

24 § Vides vt Graeci habeant eam quadri-
partitam: vnam, in qua sit casus; alteram, in
qua tempora; tertiam, in qua neutrum: quart-
tam, in qua verumque: sic nos habere? Et quid
verba nescis, vt apud illos sint alia finita, a-
lia non: sic vtraque esse apud nos equide non
dubito. Qui animaduertunt item in eam
innumerabilem similitudinem numerum: vt
trium temporum verba, vt trium personaru.

25 § QVIS enim potest non animaduert-
tisse in omni oratione esse, vt legebam, lego,
legam: sic lego, legis, legit: cum haec eadem
dicantur alias vt singula, alias vt plura signi-
ficent? Quis est, n. ta tardus qui illas quoque
non animaduertit similitudines, quib. utimur
imperando, quibus in optando, quibus in inter-
rogando, quibus in infectis rebus, quibus
in perfectis, sic in aliis discriminibus?

26 § QVARE qui negat esse rationem a-
nalogia: non videt naturam non solum ora-
tionis, sed etiam mundi: qui autem vident &
sequi negant oportere, pugnant contra na-
turam, non contra analogia: & pugnant vol-
felleis, non gladio: cum pauca excepta verba
ex pelago sermonis puri, minus trita efferat;
cum dicant propterea analogias non esse, si-
militer vt si quis viderit mutilum bouem,
aut luscum hominem, claudicantem equum
neget in cornibus bouum, hominum & equo-
rum, naturam similitudinis proportione costare.

27 § QUI autem, cum duo genera esse di-
cunt analogia, vnum naturale, quod, vt ex len-
tibus natis nascuntur lentis, sic ex lupineis
lupinum, alterum voluntarium, vt in fabrica,

cum vident scenam, vt dexteriore parte sint
ostia, sic esse in sinistroe simili ratione fa-
cta: de heis duobus generibus naturalem esse
analogiam: vt sit in motibus calis: voluntarium
vero esse, quod vt cuique fabro libitum sit,
possit facere partem scenae; sic in hominum
partibus esse analogias: quod eas natura fe-
cit; in verbis non esse, quod & homines ad
suam quisque voluntate fingunt. itaque de
eisdem rebus alia verba habere Graecos, alia
Sytos, alia Latinos. Ego declinatus verboru
& voluntarios & naturales esse puto. *volun-*
tarios, quibus homines vocabula imposue-
runt rebus quaedam, vt à Romulo Roma, à Ti-
bure Tiburtes: *naturales*, vt ab impositis vo-
cabuleis, quae inclinantur in tempora aut in
casus: vt ab Romulus, Romuli, Romulo, Ro-
mulu, & à Dico, dicebam, dixeram. Itaque in
voluntariis declinationibus inconstantia est,
in naturalibus constantia: quas vtraque, quo-
nia id non debeant negare esse in oratione
quod in mundi partibus omnibus sit, & de-
clinationes verborum innumerabiles, dicen-
dum esse in iis analogiam. Neque ideo sta-
tim ea in omnibus verbis est sequenda, nam
si qua perpetam declinavit verba consuetu-
do, vt ea aliter efferri non possint sine offen-
sione multorum, hinc orationem verborum
non praetermittenda ostendit loquedi ratio.

28 § QVOD ad vniuersale pertinet caus-
sam, cur similitudo & sit in oratione & de-
beat obseruari, & quam ad finem quoque, satis
dictu. Quare, quod sequitur, de partibus sin-
guleis deinceps expediemus, ac singula crimina
quae dicuntur in analogias, soluemus. In quo a-
nimaduerto, natura: quadruplicem esse formam, ad
quam in declinando accommodari debeant verba: quod
debeat subesse res quae designetur; & vt sit ea
res in vsu: & vt vocis natura ea sit quae signi-
ficauit, vt declinari possit, & similitudo. Figu-
ra verbi, vt sit ea quae ex se declinata genus
proderet certu possunt, quo neq; à terra terrus
vt diceretur, postulandum est, quod natura non
subest, vt in hoc alteru maris, alteru feminae
debeat esse. Sic neque propter vsu, vt Ter-
tius significat vnu: Terentij plures, postulan-
du est vt sic dicamus faba & fabae, non enim
in similibus vtrūque, neque vt dicimus Te-
rentius Terentium, sic postulandum vt incline-
mus A & B: quod non omnis vox natura ha-
bet declinatus, neq; enim forma colata qua-
rendum solum quid habeat in figura simile,
sed etiam nonnunquam in eo, quae habeat effe-
ctu. Sic enim lana Gallicana & Appula vide-
tur imperito similis propter speciem, cum
peritus Appulam emat pluris, quod in vsu
firmior sit. Haec nunc strictim dicta, apertio-
ra sient infra incipiam hinc.

29 § QVOD rogat ex qua parte oporteat si-
mile esse verbu, ab voce an, à significatione?
respon-

respondeamus à voce, sed tamen nonnumquam quarimus, genere similiae sint, quae significantur; ac nomen virile cum virili conferimus, feminae cum muliebri, non quod id, quod significat voces, commoueat; sed quod nonnumquam in re dissimilis figura, formas vocum indissimiles ponunt dispariles. vt calcei, muliebres sint an viriles, dicimus ad similitudinem figurarum; cum tamen sciamus non numquam & mulierem habere calceos viriles, & virum muliebres. Sit dici virum Perpernam, & M. Laecam muliebri forma, & contrarietatem, vt abicem, esse forma similem cum alterum vocabulum dicatur virile, alterum muliebri; & vtrumque natura neutrum. Sic itaque ea virilia dicimus, non quae virum significant, sed quibus proponimus hic & hi, & sic muliebria, in quibus dicere possumus haec & haec.

30 ¶ QVAERE nihil est, quod dicitur Theona & Diona non esse simileis; si alter est Aethiops, alter Gallus; si analogia rerum dissimilitudines adsumat & ad discernendum vocis verbeis figuras.

31 ¶ QVOD dicunt, simile sit necne, nomen nomini, imprudenter Aristarchum praecipere, oportere spectare non solum ex recto, sed etiam ex eorum vocandei casu: esset enim ridiculum, si similes inter se parentes sint, de filiis iudicare. Qui errant, quod non ab obliquis casibus sit, vt recti simili facie ostendatur; sed propter eos facilius prospici similitudo potest eorum, quam vim habeat, vt lucerna in tenebris adlata non facit, quae ibi sunt posita, similia sint; sed vt videantur quae sint quae ve desint. Quid simili? videtur quam in his est extrema littera, crux, frux? quas qui audit voces, auribus discernere potest nemo: cum easdem non esse similes ex aliis verbeis intelligamus, quod cum sint cruceis, & fruges, & de his extremeis syllabeis exemptum sit C ex altero sic; vt ex C & S crux, ex G & S frux. quod item apparet cum est demprum S, nam sit vnum, cruci, alterum, frugi.

32 ¶ QVOD aiunt, cum in maiore parte orationis non sit similitudo, non esse analogiam: dupliciter stultè dicunt, quod & in maiore parte est, & in minore parte est: & si in minore non sit, tamen sit in maiore. Nisi etiam nos calceos negabunt habere, quod in maiore parte corporis calceos non habeamus.

33 ¶ QVOD dicunt, nos sequi dissimilitudinem: itaque in vestitu, in supellectile delectari varietate: non paribus subculeis vxoris: respondeo, si varietas est iucunda; magis varium esse, in quo alia sunt similia, alia non sunt. Itaque sic, vt abacum argento ornari videmus, vt alia paria sint, alia disparia: sic in oratione. Rogant, si similitudo sit sequenda, cur malimus habere lectos alios, ex chore, a-

lios ex testudine, sic item genere aliquo alio, ad quae dico non dissimilitudines quoque sequi. saepe itaque ex eadem supellectili licet videre, nam nemo facit triclinij lectos, nisi pareis & materia, & altitudine, & figura. Quis facit mappas triclinarias non similes inter se? quis puluinos? quis denique cetera quae vnius generis sint plura? ¶ Cū (inquit) vtilitatis causa introducta sit oratio, sequendum non quae habeat similitudinem, sed quae vtilitatem. Ego quidem vtilitatis causa orationem factam esse concedo, sed vt vestimenta, quare vt hic similitudines sequemur: vt virilis tunica sit virili similis, item toga togae: sic mulierum stola stola, proportione, & pallii pallio simile: sic cum sint nomina vtilitatis causa, tamen virilia inter se similia: item muliebria inter se sequi debemus.

34 ¶ QVOD aiunt, vt per se dicit, & perstitit, sic percubuit, & percubiuit: quoniam non sit non esse analogia, & in hoc errant: quod duo posteriora ex prioribus declinata non sunt; cum analogia polliceatur ex duobus similibus similiter declinareis similia fore.

35 ¶ QVI dicunt, quod sit à Romulo Roma, & non Romula; neque vt ab oue Ouilia, sic à boue Bouilia, esse analogias: errant, quod nemo pollicetur è vocabulo vocabulum declinari recto casu singulari in rectum singulare; sed ex duobus vocabuleis similibus casus similiter declinatos similes fieri.

36 ¶ QVOD dicunt, quod vocabula litterarum Latinarum non declinentur in casus, non esse analogias; hi ea quae natura declinari non possunt, eorum declinatus requirunt, proinde vt non ea dicatur esse analogia, quae à similibus verbeis similiter declinateis similia declinat. Quare non solum in vocabuleis litterarum non haec requirenda analogia, sed ne in syllaba quidem vlla, quod dicimus hoc ab, huius ab: sic alia. Quod si quis in hoc quoque velit dicere esse analogias rerum; tenere potest: vt enim dicunt ipsi alia nomina, quod quinque habent figuras, habere quinque casus, alia quattuor, sic minus alia; dicere poterunt esse litteras ac syllabas in voce, quae singulos habent casus. In rebus plurimeis, quae admodum inter se conferent ea; quae quaternos habebunt vocabuleis casus; item ea inter se quaternos, sic, quae singulos habebunt, vt conferant inter se: dicentes, vt sic hoc A, huius A, esse hoc E, huius E, huic E.

37 ¶ QVOD dicunt, esse quadam verba quae habeat declinatus, vt caput; quorum pars reperiri quod non possit, non esse analogias: respondendum sine dubio, si, quod est singulare verbum, id non habere analogias: minimum duo esse verba debent, in quibus sit similitudo, quare in hoc tollit esse analogias: sed initio vocabulum recto casu apparet in

hoc, Quod de dit ira caput, nec dispendi facit hilum, Quod valet, neque dispendij facit quidquam. Idē hoc obliquo apud Plautū, Video enim te nihili pendere præ Philolache omnes homines. Quod ex ne & hili; quare dictus est *Nihili*: qui non hili, habet casus tum, cum cōmutatur, de quo dicitur. De homine dicimus enim, hic homo nihili est, & huius hominis nihili, & hunc hominem nihili. Si in illocō mutarem; diceremus, vt hoc linū, & limū, sic nihilum, non hic nihili, & huic lino & limo: sic nihilo, non huic nihili. Potest dici patricius casus, vt ei præponuntur pronomina plura: vt hic casus Terentij, hunc casum Terentij; hic miles legionis, huius militis legionis, hunc militem legionis.

38 ¶ **NEGANT**, cum omnis natura sit aut mas, aut femina, aut neutrum; debuisse ex singuleis vocibus ternas figuras vocabulorum fieri, vt albus, alba, albū: nunc fieri in multis rebus binas, vt Metellus, Metella: nonnulla singulari, vt tragædia, comædia. sic esse Marcum, Numerium: at Marcam, & Numeriā non: dici coruum, turdum, non dici coruam, turdam. contra dici pantherā, merulā, non dici pātherū, merulū. Nullius nostrū filium, & filiā, non apte discerni marē ac feminā; vt Terentiū & Terentiam. contra deorum liberos, & seruorum non itidem: vt Iouis filium & filiam, nō Iouem & Iouam. item magnum numerū vocabulorū in hoc genere non seruari analogias. Ad hæc dicimus, omnis orationis, quamuis res natura subsit, tamen si ea in vsum nō peruenerit, eō nō peruenire verba: ideo equus dicitur & equa. in vsum enim horū discrimina: coruus & *corua* nō. quod sine vsum id, quod dissimilis natura. Itaque quædā aliter olim, & nunc: tum omnes mares & feminæ dicebatur columbæ, quod nō erant in eo vsum domestico quo nūc. cōtra propter domesticos vsus quod internouimus, appellatur mas, colūbus: femina, colūba. Nā cum in tria genera trāsit, & idem est in vsum discriminare, totūque denique apparet, vt est in doctus, docta, doctū. doctrina enim per hæc tria trāsit potest, & vsus docuit discriminare doctas res ab hominib⁹, & in heis marē ac feminā in mare, & femina, & neutro. Neque natura mas trāsit, neque femina, neque neutra: & ideo non dicitur *feminus*, *femina*, *feminum*: sic reliqua. Itaque singularibus & secreteis vocabuleis appellari sunt: quare in quibus rebus nō subest similis natura, aut vsus, in heis vocabuleis huiusmodi ratio quæri nō debet. Ergo dicitur, vt surdus vir, surda mulier, sic surdū theatrum; quod omnes tres ad auditum sunt cōparatæ. Contra nemo dicit cubiculum surdum, ad silētiū, nō ad auditū. at si fenestrā nō habet, dicitur cæcū, vt cæcus & cæca. quod omnia habet lumē, habere debet mas ac femina. Habet inter se

natura quandā societatem neutra cum heis, quod sunt diuersa non inter se; quodque de heis per pauca sunt quæ habeat quādā cōmunitatē. dei & serui nomina, quod nō itē vt libera nostra trāseunt, eadē ex causa, quod ad vsum attinet, institui opus fuit de libereis, de reliqueis nihil attinuit: quod in serueis gētilitia natura non subest in vsum: in nostris nominibus, qui sumus in Latio, & liberi, necessaria. Itaque ibi apparet analogia: ae dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentium genus: in prænominibus ideo non fit, itē, quod hæc instituta ad vsum singularia, quibus discernentur nomina gentilitia: vt a numero Prima, Secunda, Tertia, Quarta. In vireis, vt Quintus, Sextus, Decimus. sic ab aliis rebus, cum essent duo Terentij, aut plures, discernēde causa, vt aliquid singulare haberent, notabant. forsitan ab eo qui mane natus dicitur, vt is *Manius* esset; qui luci, *Lucius*; qui post patris mortem, *Postumus*. E quibus, quæ cum itē accidisset femineis, proportionē appellata. declarant prænomina mulierum antiqua, Mania, Lucia, Postuma. Videmus enim *Maniam*, matrem Iarum, & *Luciam* Volūniā, saliorum carminibus appellari. *Postumam* à multis post patris mortē etiam nunc appellari. Quare quocumque progressa est natura, cum vti vocabuli similis, proportionē propagata est analogia. Cum in quibus declinationibus voluntariis maris, & feminæ, & neutri, quæ voluntaria sunt, non debet similiter declinari: sed in quibus naturales sunt declinatus, hi qui esse reperiuntur. Quocirca in tribus generibus nominum iniquē tollunt analogias.

39 ¶ **QVI** autem eas reprehendunt quod alia vocabula singularia sunt solum, vt cicer: alia multitudinis solum, vt scalæ: cum debuerint esse omnia duplicia, vt equus equæ: analogiæ fundamentum esse obliuiscuntur naturam. nam & vsum singulare est quod natura vnum significat, vt equus: aut quod cōiuncta quodāmodo ad vnum vsum, vt bigæ. itaque dicimus vna mula, sic dicim⁹ vnę bigæ. Multitudinis vocabula sunt, vnum, infiniti, vt mula: alterum, finitum, vt duo, tres, quattuor. dicimus enim, vt hæc mula, sic vnę bigæ, & binæ, & trinæ bigæ: sic deinceps. Quare tā vni & vnę & vna quodāmodo singularia sunt, quā vnus, & vna, & vnū. hoc modo mutat, quod altera in singularib⁹, altera in cōiunctis rebus, & vt duo, tria, sunt multitudinis, sic binā, trinā. Est tertium quoque gen⁹ singulare, vt in multitudine, vter: in quo multitudinis, vt vter, vterci: vter poeta singularis, vterci poetæ multitudinis est. Quia explicata natura, apparet nō debere omnia vocabula multitudinis habere par singulare. omnes enim numeri à duobus sursum versus multitudinis sunt; neque eo-

que eorū quisquā habere potest singulare cō-
par. Iniuria igitur postulant, si qua sint singu-
laria, oportere habere multitudinē.

40 ¶ **ITEM** qui reprehendunt quod non
dicatur, ut vnguentum vnguenta, vinum vi-
na: sic acetum *aceta*, garum *gara*: faciunt im-
peritē, qui ibi desiderant multitudinis voca-
bulum, quæ sub mensuram ac pondera po-
tius quàm sub numerum succedant. nam in
plumbo, oleo, argento, cum incrementum
accessit, dicimus, multum oleum, multum
plumbum, argentum: non multa *olea*, *plumba*,
argenta: cum quæ ex hisce fiant, dicamus plū-
bea & argentea. aliud enim cum ex argento:
nam id tum cum iam vas argenteum, aut
pocillum, aut quid item; quod pocilla argen-
tea multa, non quod argentum multum. ea
natura, in quibus est mensura, non numerus,
si genera in se habent plura, & in vsum vene-
runt, & genere multo. sic vina, vnguenta di-
cta. alius enim generis vinum, quod Chio,
alius quod Lesbo. Sic ex regionibus, quæ ipsa
dicuntur, nunc melius vnguenta, cui nunc
genera aliquot. Si item discrimina magna
essent olei & aceti; & sic ceterarum rerum
huiuscemodi in vsum communi, dicerentur
sic olea ut vina. Quare in vtraque denique
re, scindere conantur analogiam: & cum in
dissimili vsum similia vocabula quærunt; & cū
item ea quæ metimur, atque ea quæ nume-
ramus, dici putant oportere.

41 ¶ **ITEM** reprehendūt analogias, quod
dicantur multitudinis nomine *publice bali-
non balynea*. contra quod priuati dicunt
vnum balineum, quod plura balineas dicant.
Quibus responderi potest, non esse rephen-
dendum quod *scala*, & aquæ calidæ, pleraq;
quæ cum multitudinis vocabuleis sint appel-
lata, neque eorum singularia in vsum vene-
runt. Idemque, item contra primum balineū
nouum, & Græcum introit in urbem, publi-
cè ibi consedit vbi bina essent coniuncta æ-
dificia lauandæ causâ; vnum vbi viri, alterū
vbi mulieres lauarentur: ab eadem ratione
domi suæ quisque vbi lauatur, balineum di-
xerit. & quod non erant duo balineæ, dicere
non consueuerunt: cum hoc antiqui non bali-
neum, sed Lauatrinam appellare consue-
uissent. Sic aquæ calidæ à loco, & quæ v-
bi scaterent, cum vt colerentur, & venissent
in vsum nostris, cum aliæ ad alium morbū
idoneæ essent. Hæ cum plures essent, vt Pu-
teoleis, & in Tusceis, quibus vtebantur, mul-
titudinis potius quàm singulari vocabulo
appellarunt. Sic *scalas*, quod à scandendo di-
cantur, & singulos gradus scanderent: magis
erat querendum si appellassent singulari vo-
cabulo *scalam*, cum origo nominatus osten-
deret contrā.

42 ¶ **ITEM** reprehendūt de casibus, quod

quidam nominatus habent rectos, quidam
obliquos; quod dicunt vtroque in vocibus
oportere. Quibus idem responderi potest: in
quibus vsum & natura non subsit, ibi non esse
analogiam, sed ne in his vocabuleis: quæ
declinantur, si transeunt è recto casu in re-
ctum casum: quæ tamen ferè non discedunt
à ratione iusta causâ. vt hi qui gladiatores
dicunt *Fauslinios*. nam quod plerique dicun-
tur, vt tres extremas syllabas habeant eadē,
Cæceliani, Aquiliani, Cæciliani: animaduert-
tant vnde oriuntur nomina dissimilia: Cæce-
lius, Cæcilius, Aquilius, Faustius: rectè dice-
rent *Fausianos* potius quàm *Fauslinios*. sic à
Scipione quidam malè dicunt *Scipionios*. nam
contra est *Scipionarios*. Sed, vt dixi, quod ab hu-
iuscemodi cognominibus rarò declinantur
cognomina, neque in vsum etiam perducta
notant quædam.

43 ¶ **ITEM** dicunt, cum sit simile stultus,
luscus: & dicatur, stultus, stultior, stultissimus:
non dici, luscus, *luscior*, luscissimus. sic in hoc
genere multa. Ad quæ dico ideo fieri, quod
natura nemo lusco magis sit luscus: cum stul-
tior fieri videatur.

44 ¶ **QVOD** rogant, cur non dicamus,
mane, *manius*, *manissime*: item de vespertino
tempore: verè magis & minus esse non po-
test: ante & post potest. itaque prius est hora
prima quàm secunda, non magis hora, sed
magis mane surgere tam dicitur qui primo
mane surgit, quàm qui non prior. Vt enim
dies non potest esse magis quàm mane: itaq;
ipsum hoc quod dicitur magis, sibi non con-
stat: quod magis mane significat primū ma-
ne, magis vespere, nouissimum vespere.

45 ¶ **ITEM** ab huiuscemodi similitudini-
bus analogia, quod cum sit anus, cadus simi-
le: & sit ab anu *Anicula*, *Anicella*, à cado duo
reliqua, quod non sint propagata: sic non di-
catur à piscina, *piscinula*, *piscinella*. ad huiuscemodi
modi vocabula analogias esse, vt dixi, vbi ma-
gnitudo animaduertenda sit in vnoquoq; gra-
du, & quæ sit in vsum cōmuni, vt est *cista*, *cistula*,
cistella, & canis, *catulus*, *catellus*: quod in pe-
coris vsum non est. Itaque consuetudo frequen-
tius res in binas diuidit partes, vt maius &
minus: vt lectus, & *lectulus* arca & *arcula*,
sic alia.

46 ¶ **QVOD** dicunt, casus alia non habe-
re rectos, alia obliquos, & ideo non esse ana-
logias, falsum est. Negat habere rectos, vt in
hoc, frugis, frugē, itē toris, torē: obliquos nō
habere, vt in hoc, Diespiter, Marspiter. Ad
hoc respōdeo, & priora habere nominā dei, &
posteriora obliquos. Nā & *frugis* rectus est na-
tura *frux*: ac si secundū consuetudinē dicim⁹,
vt hæc auis, hæc ouis, sic hæc frugis. Sic secū-
dum naturā nominandæ est casus toris, se-
cundum consuetudinē ros: cum vtrumque

conueniat ad analogiam: quòd & id quod in consuetudine non est, cuiusmodi debeat esse, apparet; & quod est in consuetudine nunc in recto casu; eadem est analogia ad pleraque, quæ ex multitudine cum transeunt in singulare, difficulter efferuntur ore sic cum transferitur ex eo quod dicebatur hæc oues, vna non est dicta oues, sed additum I, ac factum ambiguum verbum nominandi an patriei sit casus, vt ouis, & auis. Sic in obliquis casibus cur negant esse *Marspitris*, *Diespitris*, non video: nisi quòd minus est tritum in consuetudine quàm *Diespiter*: quod in nihil argumētum est. nam tam casus, qui non tritus est, quàm qui est. Sed in casuum serie alia vocabula non habent nominandi, alia de obliquis aliquem. Nihil enim video, quò minus si ratio percellere poterat hoc crimen. Nā vt signa quæ non habent caput, aut aliquam aliam partem, nihilominus in reliquis membris eorum esse possunt analogia, sic in vocabulis casuum. Possunt item fieri, ac reponi quod aberit, vbi patietur natura & consuetudo; quòd nonnumquam apud poetas inuenimus factum. vt in hoc apud *Næuium* in *Clasidio*, *Vita* insepulta lætus in patriam rediit.

47 ¶ **I**TEM reprehendunt quòd dicatur hæc *strues*, hic *Hercules*, hic homo; debuissent enim dici (si esset analogia) hic *Herculis*, hæc *struis*, hic *homon*. hæc ostendunt non analogiam non esse, sed obliquos casus non habere caput ex sua analogia. nam vt in *Alexandri* statua si imponeris caput *Philippi*, membra conueniunt ad rationem; sic & ad *Alexandri* membrorum simulachrum caput, quòd respòdeat, ita fit. Nam si quis tunicam in vsu ita confuit, vt altera plagula sit angustis clauicis, altera lateis: vtraque pars in suo genere caret analogia.

48 ¶ **I**TEM negant esse analogias, quòd alij dicant cupressus, alij cupressi. item de ficis, plataneis, & plerisque arboribus, de quibus alij extremum vs, alij ei faciunt. Id est falsum, nam debent dici hei & hæ fici: quòd est vt nummei, ficci, vt nummorum, ficcorum, si essent plures ficus, vt manus, diceremus vt manibus, sic ficibus; & vt manuum, sic ficuum. neque has ficos diceremus, sed ficus, vt non manos, sed manus. Sed neque consuetudo diceret singulareis obliquos casus huius fici, neque ab hac fico: vt non dicit huius manj, sed huius manus, & ab hac mano, sed manu.

49 ¶ **E**T illud putant esse causæ cur non sit analogia: quòd *Lucilius* scribit, *Decuis*, siue decussisset, qui errat: quòd *Lucilius* nõ debuit dubitare, quòd vtrumque: nā in ere vsq; ab asse ad centussis numerus æs adsignificat, & eius numeri finito casus omnes a dupon-

dio sunt. quod dicitur à multis duobus modis hic dupondius, & hoc dupondium: vt hoc gladium, & hic gladius. à tressibus virilia multitudinis hei tresses & heis tressibus: cū sit singulare hoc tressis ab eo, sic deinceps ad centussis. Deinde numerus æs non significat. numeri qui æs non significant, vsque à quattuor ad centum, tripliceis habent formas: quòd dicuntur hei quattuor, hæ quattuor, hæc quattuor: cūm peruentum est ad mille, quartum adsumit singulare neutrum: quòd dicitur hoc mille denarium, à quo multitudinis fit millia denaria. Quare quom ad analogias quòd pertineat, non est vt omnia similia dicantur. sed vt in suo quæque genere similiter declinentur: stultè quarunt cur æs & dupondius & tressis non dicantur proportionè: cūm æs sit simplex, dupondius fictus, quòd duo asses pendeat, tressis ex tribus æris, quòd sic pro assibus nonnumquam æs dicebant antiqui. à quo dicimus assim tenentes, *Hoc ab ære, aneque libra*: & mille æris legasse. quare, quòd à tressis vsque ad centussis numeri cuiusmodi sunt compositi: cuiusmodi habent similitudinem: dupondius, quòd dissimilis est, vt debuit, dissimilem habet rationem. Sic æs, quoniam simplex est ac principium, & vnum significat, & multitudinis habet suum infinitum. dicimus enim asses: quos cūm finimus, dicimus dupondius & tressis, & sic porro. Videtur mihi, quoniam finitum & infinitum habeat, similitudinem non habere, vtrumque item dici: eo magis quòd in ipsis vocabuleis vbi additur certus numerus, aliter atque in reliquis dicitur. Nā sic loquuntur, hoc mille denarium, non hoc mille denarii: & hæc duo millia denarium, non duo millia denarij. Si esset denarij in recto casu, atque infinitam multitudinem significaret, tunc in patrico denariorum dici oportebat. & non solum in denariis, victoriatis, drachmeis, nummeis, sed etiam in vireis. idem seruari oportere, cūm dicimus iudicium fuisse triumuirum, decemuirum, non triumuirorū, decemuirorum. Numeri antiqui habent analogias, quòd omnibus est vna nouenaria regula, duo actus, tres gradus, sex decuriæ: quæ omnia similiter inter se respondent. regula est numerus nouenarius, quòd ab vno nouè cūm peruenimus, rursus redimus ad vnum, & hinc vnum & nongenta ab vna sunt natura nouenaria. sic ab octonaria & deorsum versus ad singularia perueniunt. Actus primus est ab vno ad nongenta: secundus, à mille ad nongenta millia: quòd idem valebat vnum, & mille: vtramque singulari numero appellant. Nam vt dicitur hoc vnum, hæc duo millia, & sic deinceps multitudinis: in duobus actibus, reliqui omnes item numeri. Gradus singularis est in vno; actu

ab vno

ab vno ad nonem : denarius gradus à decem ad nonaginta : centenarius ad nongenta. ita tribus gradibus sex decurie fiunt, tres milliarie, & tres minores. antiqui heis numeris fuerunt contenti. Ad hos tertium & quartum auctum à deciens minora imposuerunt vocabula, neque ratione: sed tamen non cōtra est eam de qua scribimus analogiam. Nam vt deciens cūm dicatur, hoc deciens, vt hoc mille, huius mille, vt sit vtrumque sine casibus 10 vocis, dicemus vt hoc mille, huius mille, sic hoc deciens, huius deciens: nec eo minus in altero, quod est mille, præponemus hei mille, horum mille.

50 ¶ **QVONIAM** in eo est nomen commune, quam vocant *ὀνομασία* obliqui casus; ab eodem capite vbi erit *ὀνομασία*, quo minus dissimiles fiant, analogia non prohibet. Itaque dicimus hic Argus, cūm hominem dicimus; cūm oppidum, Græcanicè hoc Argos, 20 Latine hei Argei, item faciemus. eadem vox nomen & verbum significabit, vt in casus & in tempora dispariliter declinetur, vt faciamus à Metro, quod nomen est, Metonis, Metonem: quod verbum est, meto, metis, metā, metebam.

51 ¶ **REPREHENDVNT**, cūm ab eadem voce plura sunt vocabula declinata, & sunt 30 quas *ὀνομασία* appellat, vt (Sapphus &) Sappho, & Alceus, & Alceō, sic Geryon, & Geryones, & Geryonas: in hoc genere, quod casus perperam permutant quidam; non reprehendunt analogiam, sed qui eis vitur impedit. quod quisque caput perterderit, sequi debet eius consequentias casus in declinando; ac non facere, cūm dixerit recto casu Alceus in obliqueis dicere Alceoni & Alceonem: quod si institerit, & non secutus crit analogias.

52 ¶ **REPREHENDVNT** Aristarchum, 40 quod hæc nomina *Melicertes* & *Philomedes* similia neget esse, quod vocandei casus habet alter *Melicerta*, alter *Philomede*. Sic qui dicat *lepus* & *lypus*, non esse simile, quod alterius vocandei casus sit *lype*, alterius, *lepus*. Sic *socer*, *macer*, quod in transitu fiat ab altero trisyllabum *soceri*, ab altero bisyllabū *maceri*. De hoc et si supra respōsum est cūm dixi de lana, heic quoque amplius adiciam: similia non solum à facie dici, sed etiam ab aliqua coniuncta vi & potestate, quæ & oculis & auribus latere 50 soleat. itaque sæpe gemina facie mala negamus esse similia, si sapore sunt alio. Sic equos eadem facie nonnullos negamus esse simileis in nationes ex procreante dissimileis. Itaque in hominibus emendicis, si natione alter est melior, emimus pluris. atque in heisce omnibus similitudines non sumimus tantum à figura, sed etiam aliūde, vt in equis ætas, vt in heis cuiusmodi faciunt pullos: vt in pomeis, 60

quo sint succo. si igitur idē sequitur in similitudine verborum, quis reprehendendus non est. quare dissimilitudinum discernendarum causa nonnumquam vt pronomen adsumitur, sic casum aliquem adsumi, vt in heis nemus, lepus, hic lepus, hoc nemus. Itaque differunt, ac dicuntur hei lepores, hæc nemora, sic aliud siquid adsumptum erit extrinsecus, quo similitudo penitus perspicui possit. non enim erit remotum à natura. neque enim magnetes lapides duo inter se similes sint necne, perspicere possis, nisi minutū extrinsecus prope apposueris ferrum; quod similes lapides similiter ducunt, dissimiliter dissimiles. Quod ad nominationum analogiā pertinet, ita declinatum arbitror vt omnia quæ dicuntur cōtra, ad respondendum ab heis sumi fontibus possit.

53 ¶ **QVOD** ad verbotum rationem attinet, cūm partes sint quattuor, temporum, per sonarum, generum, diuisionū; ex omni parte quoniā reprehendunt, ad singula respōdebo.

54 ¶ **PRIMUM** quod aiunt analogias nō seruari in temporibus, cūm dicant, lego, legi, legam, & sic mille alia; nam quæ sunt vt legi, perfectam significare, duo reliqua, legam & lego, inchoatum; iniuria reprehendunt. Nam ex eodem genere & diuisione idem verbum, quod sumptum est, per tempora traduci potest: vt discēbam, discō, discam: & eadem perfecti, sic, didiceram, didici, didicero; ex quo licet scire verborum rationē constare. Sed eos qui trium temporum verba vniuntate velint, scienter id facere scire licet.

55 ¶ **ITEM** illos qui reprehēdunt quod dicimus, amor, amabor, amatus sum. non enim debuisse in vna serie vnum verbum esse duplex, cūm duo simplicia essent. Neque ex diuisione vniusmodi pane verba discrepāt inter se. nā infecta omnia simplicia similia sunt & perfecta duplicia inter se paria in omnibus verbis: vt heic, amabar, amor, amabor, amatus ero. quare item malè dicūt, ferio, feriam, percussis; quod est ordo, feriam, ferio, feriebā: & item percussis, percutio, percuiam. sic deinceps in reliqueis temporibus reprehendenti responderi potest.

56 ¶ **SIMILITER** errant qui dicunt ex vtraque parte verba omnia commutare syllabas oportere, vt in heis, pungo, pungam, pupugi: tundo, tundam, tutudi. dissimilia enim conferunt, verba infecta cū perfectis. Quod si infecta modò cōferrent, omnia verbi principia incommutabilia viderentur: vt in heis, pungebam, pungo, pungā. Et contrā ex vtraque parte commutabilia, si perfecta ponerēt, vt pupugeram, pupugi, pupugero.

57 ¶ **ITEM** malè conferunt, fui, sum, ero: quod fui est perfectū: cuius series sibi, vt debet, in omnibus personis & formis constat:

quod est, fueram, fui, fuero, de infecteis. sum, quod nunc dicitur, dicebatur, Esum: & in omnibus personis constabat, quod dicebatur, esum, es, est: eram, eras, erat: ero, eris, erit. sic huiusmodi cetera seruire analogiā videbis.

58 ¶ **ETIAM** hoc reprehendit, quod quaedam verba neque personas habent ternas, neque tempora terna. Id imperite reprehendunt, ut si quis reprehendat naturam quod non vniuersimodi finxerit animalis omnis. Si enim natura non omnes formae verborum terna habeant tempora, ternas personas: non habent totidem verborum diuisiones: quare eum imperamus naturam, quod infecta solum habet: cum & praesenti & absenti imperamus, fiunt terna, ut lege, legito, legat. perfectum enim imperat nemo. contra quae sunt fatē dei, ut, lego, legis, legit, nouena fiunt verba infecti, nouena perfecti.

59 ¶ **QVOCIRCA** non si genus cum genere discrepat, sed in suo quisque genere si quid deest, requirendum: ad haec addita si erunt ea quae de nominatiueis supra sunt dicta, facilius omnia soluentur. Nam ut illeic extremum caput rectos casus, sic heic in forma est persona eius qui loquitur, & tempus praesens: ut scribo, lego. quare ut illeic fit, sic heic item acciderit in formula, ut aut caput non sit, aut ex alieno genere sint proportione eade que illeic dicimus. cur nihilominus seruetur analogia: item sicut illeic caput suū habebit, & in obliqueis casibus transicio erit in aliquam formulā, qua adsumpta, reliqua facilius possunt videri verba vnde sunt declinata. Fit enim ut rectus nonnumquam sit ambiguus: ut in hoc verbo *Volo*, quod id duo significat: vnum à voluntate, alterum à volūdo. Itaq; à *Volo* intellegimus & volare & velle.

60 ¶ **QVUIDAM** reprehendunt quod *Pluit* & *Luit* dicamus in praeterito & praesenti tempore, cum analogiā sui cuiusque temporis verba debeant discriminare. Falluntur: nam est, ac putant, aliter: quod in praeteriteis *V* dicimus longum *luit*, *pluit*: in praesenti breue *luit*, *pluit*. Ideoque in venditionis lege fundi *rua caesa* ita dicimus ut *V* producamus.

61 ¶ **ITEM** reprehendunt quidam quod putant idem esse *sacrifico* & *sacrificor*, & *lauat*, & *lauatur*. quod sit annon, nihil commouet analogiā: dum sacrificat, qui dicat, seruet sacrificabo, & sic per totam formam. nec dicat sacrificandus, aut sacrificatus sum. haec enim inter se non eueniunt. Apud Plautum cum dicit, Pisceis ego credo, qui vsq; dum viuūt, adlauant, diu minus lauati quam haec lauati Phroneum. Adlauant lauati non conuenit, ut *T* sit postremū, sed *R*, ut lauatur. analogia adlauari reddit, quod Plauti aut librarij mēdum fuit. si est, nō ideo analogia, sed qui scripsit, est reprehendendus, omnino & lauati &

lauatur dicitur separatim recte in rebus certis: quod puerū nutrix lauati, puer à nutrice lauatur: nos in balineis & lauamus & lauamur. Sed cōsuetudo alterutiū cum satis haberet, in toto corpore potius utimur *Lauamur*, in partibus, *Lauamus*. quod dicimus lauo manus, sic pedes, & cetera. Quare & in balineis nō recte dicūt *Laui*, laui manū recte. sed quoniā in balineis lauo, *lauatus sum*, sequitur. ut contra, quoniā est soleo, oportet dici *Solui*, ut Cato & Ennius scribūt, non, ut dicit volgus, *Solutus sum*, debere dici. neque propter haec, quod haec quoq; discrepat in sermone pauca, minus est analogia, ut supra dictum est.

62 ¶ **ITEM** cur non sit analogia, adferunt, quod à similibus similia nō declinātur, ut ab *dolo*, & *colo*. ab altero enim dicitur *dolani*, ab altero *colni*. In quibus adsumi solet aliquid, quo facilius reliqua dicātur, ut in Myrmecidis operibus minuteis solet fieri. Igitur in verbeis temporalibus quom similitudo saepe fit cōfusa, ut discetui nequeat nisi trāsteris in aliā personā aut in tēpus, quae praeposita sunt, nosse, similia intelleguntur, cum trāsitū est in aliā personā: quod alterū est, *dolas*, alterū *colis*. Itaque in reliqua forma verborū suā uterque sequitur formā, utrū in secūda forma verborum tēporale habeat in extrema syllaba *A S*, ac si ad discernēdas dissimilitudines interest: quocirca quare ibi potius index analogiā, quam in prima: quod ibi abstrusa est dissimilitudo, ut apparet in heis, *meo*, *neo*, *ueho*. ab heis enim dissimilia sūt trāsitū. quod sic dicūt, *meas*, *nes*, *uehis*: quorum vnumquodque suas conseruat similitudinis formas.

63 ¶ **ANALOGIAM** item de heis quae appellatur participia, reprehēdūt multa iniuria. Nā nō debēt duci terna à singuleis verbeis, amaturus, amans, amatus: quod est ab amo, amās, & amaturus: ab amor, amatus. Illud analogia quod praestare debet, in suo quidque genere habet casus, ut amatus, amato, amati: & sic in mulieribus, amata, amatae: itē amaturus eiusmodi habet declinationes. amās paulo aliter, quod hoc genus omnia sunt in suo genere similia proportione. sic virilia & muliebria sunt eadem.

64 ¶ **DE** eo quod in priore libro extremū est, ideo nō est analogia: quod qui de ea scripserint, aut inter se non cōueniāt aut in quibus cōueniant, ea cū cōsuetudinis discrepant verbeis: ut cūque. Sic enim omneis repudiandū est arteis: quod in medicina & in musica & in aliis multeis discrepāt scriptores. itē in quibus cōueniunt, ut scripseris, sic etiam re repudiant, nam quod ita dicitur, nō sit ars, sed artifex reprehendendus, qui debet in scribendo non vidisse verū: non ideo non posse scribi verum. qui dicit hoc monti, & hoc fonti, cum alij dicant hoc monte & hoc fonte: sic alia quae

95
 alia quae dicitur
 rum in verum
 casu collit analogia
 firmat: & quomodo
 en in bea vobis
 tur, non totum
 sum sic etiam in
 tur, sicut etiam in
 porat. Non
 infamiam vult
 ¶ **QVOD**
 post quae dicitur
 nologiam: ut
 si id conueniant
 Lanna est
 ideo quod in
 que natura
 sicut in
 opibus
 generum
 apud
 leba murea &

E V
 De quibus
 la verum
 Quae ratio quae

M T F

¶ **QVOD**
 ite, vocatur
 rem amata
 dicuntur, et
 bari opposit
 rone in
 rone in
 puzoni. quom
 menta, ut
 & natura, ut
 rti formam
 rebus quae
 berant: quod
 quam apponit
 cum ad
 declinatione
 Equid in
 De similitudine
 deo primum
 dicitur

alia quæ duobus modis dicuntur, cum alterum sit verum, alterum, falsum: non vter peccat, tollit analogias: sed vter rectè dicit, confirmat: & quemadmodum is qui cum peccat in heis verbeis, vbi duobus modis dicuntur, non tollit rationem cum sequitur falsum: sic etiam in heis quæ non duobus dicuntur, si quis aliter putat dici oportere atque oportet. Non scientiâ tollit orationis, sed suâ infirmitiam nudat.

65 ¶ QVIBVS rebus solui arbitraremur posse quæ dicta sunt priore libro contra analogiam, vt potui, breui percurrere. Ex quibus si id confecerint, quod volunt, vt in lingua Latina esset anomalia; tamē nihil egissent: ideo quod in omnibus partibus mundi vtraque natura inest: quod alia inter se, alia sunt sicut in animalibus dissimilia: vt equus, bos, ovīs, homo, item alia in vnoquoque horum genere inter se similia innumerabilia. Item 20 in piscibus, dissimilis muræna lupo, heis foliæ, hæ muræna, & mustella, sic aliis, vt ma-

ior ille numerus sit similitudinum earum quæ sunt separatim in murænis, separatim in ascellis, sic in generibus aliis. Quare cum in inclinationibus verborum numerus sit magnus à dissimilibus verbeis ortus, quod etiam vel maior est in quibus similitudines reperiuntur, confitendum est esse analogias. Itemque cum ea non multo minus quam in omnibus verbeis patiatur vti consuetudo communis; fatendum illud, quodammodo analogiam sequi nos debere vniuersos, singulos autem, præterquam in quibus verbeis offensura sit consuetudo communis, quod, vt dixi, aliud debet præstare populus, aliud è populo singuli homines. Neque id mirum est, cum singuli quoque non sint eodem iure, nam liberius potest poeta quam orator sequi analogias. ¶ Quare, cum hic liber id quod pollicitus est demonstraturum aboluert, faciam finem. proximo deinceps de declinatorum verborum forma scribam.

EPITOME LIBRI NONI

De quatuor rebus quæ continentur declinationibus verborum. De dissimili ac dissimili. 1. Quid ratio quam appellant 20. 2. Quid

Proportio quod dicunt 20. 3. Quid Consuetudo & vsus. 4. In quibus non sit seruanda Analogia. 5. In quibus sit seruanda Analogia. 6.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER NONVS.

IN VERBORVM declinationibus disciplina loquendi dissimilitudinem an similitudinē sequi deberet, mul- 40 ti quærun. Cum ab heis ratio quæ à similitudine oriretur, vocaretur analogia, reliqua pars appellaretur anomalia: de qua re primo libro, quæ dicerentur, cur dissimilitudinem ducem habere oporteret, dixi. Secundo contra quæ dicerentur, cur potius similitudinem conueniret præponi. quarum rerum quod nec fundamenta, vt debuit, posita ab vilo, neque ordo ac natura, vt res postulat, explicata, ipse eius 50 rei formam exponam. ¶ Dicam de quatuor rebus quæ continentur declinationibus verborum: quid sit simile ac dissimile, quid ratio quam appellant 20. 3. quid proportio, quod dicunt 20. 4. quid consuetudo, quæ explicata declarabunt analogiam & anomalam, vnde sit, quid sit, cuiusmodi sit.

2. ¶ De similitudine & dissimilitudine ideo primum dicendum, quod ea res est fundamentum omnium declinationum, ac con-

tinet rationes verborū. ¶ Simile est, quod res plerasque videtur habere eandem, quas illud cuiusque simile. ¶ Dissimile est quod videtur esse contrarium. huius minimum ex duobus constat omne simile, item dissimile, quod nihil potest esse simile quin alicuius sit simile: item nihil dicitur dissimile quin addatur quouis id sit dissimile. Sic dicitur similis homo homini, equus equo: & dissimilis homo equo: nā similis est homo homini, ideo quod eandem figuras membrorum habet, quæ eos diuidunt ab reliquorū animalium specie: in ipseis hominibus simili de causa vir vito similior quā vir mulieri, quod plures habent eandem partes: & sic senior seni similior quā puero. Eo porro similiores sunt qui facie quoque pene eadem, habitu corporis simili. Itaque qui plura habet eadē dicuntur similiores: qui proximè accedunt ad id vt omnia habeat eadem, vocantur gemini, similibus. ¶ Sunt qui treis naturas rerum putent esse simile, dissimile, neutrum, quod aliàs vocetur non simile, a- 60 le, dissimile, neutrum, tamen potest diuidi

etiam in duas partes: sic, quodcumque conferas, aut simile esse, aut non esse. simile esse & dissimile, si videatur esse, ut dixi: *neutrum*, si in neutram partem præponderet: ut si duæ res quæ conferuntur, vicenas habent partes, & in heis denas habeant easdem, denas alias ad similitudinem & dissimilitudinem æquè animaduertendas. hanc naturam plerique subiiciunt sub dissimilitudinis nomen. Quare quoniam fit ut potius de vocabulo quam de re controuersia esse videatur: illud est potius aduertendū, cum simile esse dicitur quid, cui parti simile dicatur esse. in hoc enim soler esse error, quod potest fieri ut homo homini simile sit, & non sit, ut multas partes habeat simileis: & ideo dici possit simileis habere oculos, manus, pedes, sic alias res separatum, & vnâ plures. Itaque, quod diligenter videndum est in verbis, quas partes & quot modis oporteat ut simileis dicantur, ut infra apparebit: is locus maximè lubricus est. Quid enim similius potest videri in diligenti, quàm duo verba hæc, *suus*, & *suus*? quæ non sunt: quod alterum significat suere, alterum suem. Itaque similia esse vocibus ac syllabeis confitemur, dissimilia esse partibus orationis videmus: quod alterum habet tempora, alterum casus, quæ duæ res vel maximè discernunt analogias. Item, propinquiora genere inter se verba similem sepe pariunt errorem, ut in hoc, quod *nemus* & *lepus* videtur esse simile, quod vtrumque habuerit eundem casum rectum: sed non est simile, quod eis certæ similitudines, opus sunt, in quo est, ut in genere nominum sint eodem. quod in heis non est: nam in virili genere est *lepus*, & neutro *nemus*; dicitur enim hic *lepus*, & hoc *nemus*. Si eiusdem generis essent, vtrique præponeretur idē, ac diceretur aut hic *lepus* aut *nem*; hic aut hoc *lepus*, & hoc *nemus*. quare, quæ & cuiusmodi sunt genera similitudinū ad hanc rem, perspicendū ei qui declinationes verborum proportionem sintne, quaret. Locum hunc, quod est difficilis, qui de heis rebus scripserunt, aut vitauerunt, aut inceperunt, neque adsequi potuerunt. itaque in eo dissensio, neque ea vniuersi, apparet. nam alij de omnibus vniuersis discriminibus posuerunt numerum: ut Dionysius Sidonius, qui scripsit eas esse septuaginta vnâ: alij, partes eius, quæ habent casus: cuius eadem hic cum dicat esse discrimina quadraginta septē, Aristoteles retulit in litteras quatuordecim, Nestocles Parmenissus in litteras octo: sic alij pauciora, aut plura. quarum similitudinum si esset origo rectè capta, & inde orsa ratio, minus erraret in declinationibus verborum. quarum ego principia prima duorum generum sola arbitror esse, ad quæ similitudines exigī oporteat: è quæ vnū positum in

verborum materia, alterum ut in materie figura, quæ ex declinatione sit. Nam debet esse vnū, ut verbum verbo, vnde declinetur, sit simile: alterum, ut è verbo in verbum declinatio, ad quam conferatur, eiusdem modi sit. aliàs enim à similibus verbis similiter declinantur, ut ab herus ferus, hero, fero: aliàs dissimiliter herus ferus, heri ferum. Cùm vtrumque & verbum verbo erit simile, & declinatio declinationis: tum denique dicam esse simile, ac duplicem & perfectam similitudinem habere, id quod postulat analogia. Sed ne astutius videar posuisse duo genera esse similitudinum sola, cùm vtriusque inferioris species sint plures: si de heis reticero, ut mihi relinquam latebras, repetam ab origine, quæ similitudineis conferendis verbis & inclinandis sequenda aut vitanda sint. ¶ Prima diuisio in oratione, quod alia verba nisi quam declinantur, ut hæc, vix, mox: alia declinantur, ut à limo, limabo: à fero, ferebam: & cùm nisi in heis verbis quæ declinantur, non possit esse analogia, qui dicit simile esse mox & nox, errat: quod nō est eiusdem generis vtriusque verbū, cū mox succedere debeat sub casu ratione, mox neque debeat neque possit. ¶ Secunda diuisio est de heis verbis quæ, declinari possunt: quod alia sunt à volūate, alia à natura. Voluntate appello, cū vnusquisque à nomine alio imponit nomē, ut Romulus, Roma. Naturam dico, cū vniuersi acceptū nomē ab eo qui imponit nō requirimus quæadmodū id velit declinari: sed ipsi declinamus, ut huius Romæ, hæc Romæ. De heis duabus partibus, voluntaria declinatio refertur ad consuetudinem, naturalis ad rationem. Quare proinde ac simile, conferri non oportet, ac dicere, ut sit à Roma Romanus, sic ex Capua dici oportere Capuanus. quod in consuetudine vehementer nutat: quod declinantes imperitè rebus nomina imponunt, à quibus cū accepit consuetudo, turbulenta necesse est dicere, itaque neque Aristarchus neque alij in analogiis defendendam eius susceperunt causam. Sed, ut dixi, hoc genere declinatio in communi consuetudine verborum ægrotat & languescit: quod oritur è populi multiplici imperio. itaque in hoc genere in loquendo magis anomalia quàm analogia. ¶ Tertia diuisio est, quæ verba declinat à natura. ea diuiditur in partes quattuor. in vnâ primam, videlicet, quæ habet casus, neque tempora habet: ut docilis, facilis: in alteram, quæ tempora habet, neque casus: ut docet, facit: in tertiam, quæ vtraque habet, ut docens, faciens: in quartam, quæ neutrum: ut doctè. Ex hac diuisione singuleis partibus tres reliquere dissimiles. Quare nisi in sua parte inter se collata erūt verba, si nō conueniūt, nō erit ita simile ut debeat facere idem.

In articulis vix adumbrata est analogia: & magis vocum quam rerum: in nominibus magis expressa: ac plus etiam in vocibus ac similitudinibus, quam in rebus, suam obtinet rationem. Etiam illud accedit, in articulis, habere analogias, ostendere sit difficile, quod singula sint verba: heic contra facile, quod magna sit copia similium nominum. Quare non tam hanc partem ab illa diuidendam, quam illud videndum, ut satis sit verecundi, etiam illam in eandem harenam vocare pugnatum. ¶ Ut in articulis duae partes, finita & infinita: sic in vocabulis duae, vocabulum & nomen. non enim idem, oppidum, & Roma: cum oppidum, sit *vocabulum*, Roma, *nomen*. quorum discrimen in his reddendis rationibus alij discernunt, alij non: nos scubi opus fuerit, quid sit, & cur, adscribimus vniuersiusque partes. quoniam species plures, de singulis dicam. Prima pars casualis diuiditur in partes duas, in *nominatiuum* scilicet: quod finitum & infinitum est, vt hic & quis. de his generibus duobus vtrum sumptis, cum reliquo non conferendum, quod inter se dissimiles habeant analogias nominatas.

¶ Ut similis sit nominatiuus, habere debet vt sit eodem genere, specie eadem, sic casu, exitu. *Genere*, vt, si nomen est, quod conferas sit nomen. *Specie simile*, vt non solum sed vtrumque sit virile. *Casu simile*, vt si alterum sit dandei, item alterum sit dandei, quocum conferas. *Exitu*, vt quas vnum habeat extremas litteras, eadem alterum habeat. ¶ Ad hunc quadruplicem fontem ordines diriguntur bini: vni, transuersi; alteri, directi: vt in tabula solet in qua latrunculis ludunt. *Transuersi* sunt qui a recto casu obliqui declinantur, vt albus, albi, albo: *directi* sunt, qui a recto casu in rectos declinantur, vt albus, alba, album: vtrique sunt partibus senecis. *Transuersorum* ordinum partes appellantur *casus*: *directorum*, *genera*: vtriusque inter se implicateis, *forma*. Dicam prius de transuersis. ¶ Casuum vocabula alius alio modo appellauit. nos dicemus, qui nominandi causa dicitur, *nominandi*, vel *nominatiuum*.

* Desunt pagina tres. *

& scopa dicitur vna scopa. aliter enim natura, quod priora simplicibus, posteriora coniunctis, vobis vocabula ponuntur. sic biga, sic quadriga, a coniunctu dicta, itaque non dicitur, vt haec vna, lata, & alba: sic vna biga, sed vnae bigae: neque vt dicitur, vt haec duae, lata, alba, sic haec duae bigae, & quadriga. Item *figura verbi* qualis sit refert, quod in figura vocis aliam commutatio sit in vno verbo in medio: vt curio, cursio: aliam in extremo, vt doceo, docui: aliam communis, vt lego, legi. Refert igitur, ex quibus literis quodque verbum conuenit, maxime extrema, quod ea in pleu-

risque commutantur. quare in his quoque partibus similitudines ab aliis male, ab aliis bene, quod solent sumi in casibus conferendis, recte an perperam videndum. sed vbi cumque commouentur litterae, non solum haec sunt animaduertenda, sed etiam quae proxima sunt, neque mouetur. haec enim vicinitas aliquantum potest in verborum declinationibus. In quibus figuris non ea similia dicemus quae similes res significant: sed quae ea forma sunt vt eiusmodi res similia ex instituto significare plerumque soleant. vt tunicam virilem & muliebrem, dicimus non eam quam habet vir aut mulier, sed quam habere ex instituto debet. potest enim muliebrem vir, virilem mulier habere (vt in scaena ab actoribus haberi videmus) sed eam dicimus muliebrem, quae de eo genere est, quo indutu mulieres, vt vterentur, est institutum. vt actor stolam muliebrem, sic Perperna, & Caecina, & Purpurina figura muliebria dicuntur habere nominata, non mulierum. ¶ *Flexura* quoque similitudo videnda, ideo quod alia verba quam vim habeant ex his verbis vnde declinantur, apparet, vt quemadmodum oporteat, vt a praetor, consul; praetori, consuli. Alia ex transitu intelleguntur, vt, socer, macer: quod alterum sit socerum, alterum macrum: quorum vtrumque in reliquis a transitu suam viam sequitur & in singularibus, & in multitudinis declinationibus. hoc fit ideo quod naturalium genera sunt duo, quae inter se conferri possunt. vnum, quod per se videri potest, vt homo & equus: alterum sine adsumpta aliqua re extrinsecus perspicere non possit, vt Eques, & Equito. vtrumque enim dicitur ab equo: quare hominem homini similem esse, aut non esse, si contuleris ex his ipsis homini animaduertis scies. Ac duo inter se similitudine sint longiores quam sint eorum fratres, dicere non possis, si illis breuius, cum quibus conferuntur, quam longi sint ignorentur. sic latiorum atque altiorum, item cetera eiusdem generis, sine adsumpto extrinsecus aliquo perspicere similitudines non possunt. Sic igitur quidam casus, quod ex hoc genere sunt, non facile est dicere similes esse, si eorum singulorum solum animaduertas voces: nisi adsumptis alterum, quo spectatur in transeundo vox. ¶ Quod ad nominatiuum similitudines animaduertendas arbitratu sum satis esse tangere, haec sunt. ¶ Relinquitur de articulis, in quibus quaedam eadem, quaedam alia. De quinque enim generibus duo prima habent eadem, quod sunt & virilia & muliebria & neutra; & quod alia sunt, vt significet vnum, alia vt plura; & de casibus, quos habent quinos. nam vocadei voce notatus non est. Proprium illud habent, quod partim sint finita, vt hic & haec: partim infinita, vt quis & quae; quorum

quod adumbrata & tenuis analogia: in hoc li-
bro plura dicere non necesse est. ¶ Secundū ge-
nus, quæ verba tempora habent, neque casus, sed
habent personas, eorū declinatuū species sunt
sex. Vna, quæ dicitur *temporalis*, ut legebam, ge-
mebā; lego, gemo. Altera, *personarū*, ut sero,
meto; seris, metis. Tertia, *rogādei*, ut scribone,
legōne; scribisne, legisne? Quarta, *respondēdei*,
ut fingo, pingo; fingis, pingis. Quinta, *oprādei*,
ut dicere, facere; dicā, faciā. Sexta, *imperādei*,
ut cape, rape; capito, rapito. Item sunt decli-
natiū species quattuor, quæ tempora habent
sine personis, in rogādo: ut foditurne? seri-
tūrne? &; fodieturne? sereturne? Ab *responden-*
des specie eadem figuræ sūt extremeis sylla-
beis depreis. *Oprādei species*, ut viuatur, ame-
tur: viuere tur, amare tur. *Imperādei declinatus*
sintne, habet dubitationē: & earum sintne hæc
ratio, paretur, pugnetur: parari, & pugnari.
Accedunt ad has species à copuleis diuisionū
quadriueis: ab *imfecti*, & *perfecti*, emo, edo: e-
mi, edi: à *semel*, & *sepius*, ut lego, scribo: lecti-
taui, scriptitauit: *faciendē*, & *patiendē*, ut vro,
vngo, vror, vngor: *A singulari & multitudinis*,
ut laudo, culpo: laudamus, culpamus. Huius
generis verborū, cuius species exposui, quā
latē quidque pateat, & cuiusmodi efficiat fi-
guras, in libris qui de formulis verborum
erunt diligentius expeditur. ¶ Tertij gene-
ris quæ declinantur cum temporibus & casu-
bus, ac vocantur à multis ideo *participalia*,
hoc est, *gerundi*.

* Desunt pagine tres. *

2. ¶ Quæ admodū declinamus, quærimus ca-
sus eius, etiā si is qui finxit poeta aliquid vo-
cabulū, & ab eo casu ipse aliquid perperā de-
clinauit, potius eum reprehēdimus quā se-
quimur. Igitur ratio, quā dico, utrobique est
& in his verbis quæ imponuntur, & in his
quæ declinantur: neque non etiā tertia illa quæ
ex utroque miscetur genere. Quarū vna quæ-
que ratio conlata cum altera, aut similis, aut
dissimilis, aut sepe verba alia, ratio eadem: &
nonnunquam ratio alia, verba eadem. Quæ ra-
tio in amor amori, eadē in dolor dolori: ne-
que eadem in Dolor dolore: & cum eadē
ratio quæ est in amor & amoris, sit in amores
& amorum, tamen ea, quod non in ea quæ o-
portet confertur materia, per se solū effi-
cere non potest analogias, propter disparili-
tatem vocis figurarū. quod verbum copula-
tum singulare cum multitudine, ita cum est
proportione, ut eandem habeat rationē: tum
denique ea ratio conficit id quod postulat
analogia: de qua deinceps dicam.

3. ¶ SEQUITUR tertius locus, quæ sit ratio
& proportio, quæ à Græcis vocatur *αἰάλογον*:
hinc dicta analogia. Ex eodē genere quæ res
inter se aliqua parte dissimiles rationē habent
aliquam, si ad eas duas alteræ res duæ conla-

te sunt, quæ rationem habeant eandem: quod
æta verba bina habent eundem λόγον, dicitur
utrumque separatim analogon: simul conla-
ta quattuor, analogia. Nam ut in gemineis,
cū simile dicimus esse Menæchmum Me-
nachmo, de vno dicimus, cū similitudinē
esse in his, de utroque videatur: sic cū di-
cimus eandem rationem habere assem ad se-
missem, quam habet in argento libella ad
sebellam, quid sit analogon, ostendimus:
cū utrobique dicimus & in ære & argento
esse eandem rationem: cū dicimus de ana-
logia, ut sodalis & sodalitas, ciuis & ciuitas,
non est idem: sed utrumque ab eodem, ac con-
iunctum. sic analogon & analogia idem non
est, sed item est congeneratum. Quare si ho-
mines substuleris, sodales substuleris: si soda-
les, sodalitatē. Sic itē si substuleris ἀγορῶν, sub-
stuleris analogon: si id, analogiam. quæ cū
inter se tanta sint cognatione, debet subtri-
lius audiri quā dici expectare. id est, cū
dixero quid de utroque, & erit commune, ex-
pectes dum ego in scribēdo transferā in reli-
quum. Sed ut potius tu persequare animo,
hæc sunt in dissimilibus rebus. ut in nume-
reis, si contuleris cum vno duo, si cum decem
viginti. Nam quam rationem duo ad vnum
habent, eandem habent viginti ad decem. In
nummeis in similibus, sic est ad vnum vi-
ctoriatum denarius. sicut ad alterum victori-
atum alter denarius. Sic item in aliis rebus o-
mnibus proportionē dicuntur, in quo est:
sic quadruplex natura, ut in progenie, ut est
filius ad patrem, sic est filia ad matrem: & ut
est in temporibus merities ad diem, sic me-
dia nox ad noctem. Hoc poetæ genere in si-
militudinibus vtuntur. multum hoc acutis-
simē geometræ. hoc in oratione diligentius
quā alij ab Aristarcho grammatici: ut cū
dicunt proportionē similia esse, amorē amo-
ri, dolorem dolori. Cū item dissimile esse
videant amorē dolori, quod est alio casu, itē
dolorē dolori. sed dicunt quodā similibus non-
numquam rationes habent implicatas duas,
ut sit vna directā, altera transuersa. Quod di-
co, apertius sic fiet. Esto sic expositos esse nu-
meros, ut in primo versu sit vnum, duo, quat-
tuor: in secundo, decem, viginti, quadragin-
ta: in tertio, centum, ducenta, quadringēta. In
hac formula numerorū duo inerunt quos di-
xi λόγον, qui diuersas faciunt analogias, vnus
duplex, qui est in obliqueis versibus, quod est
vnus ad duo sic duo ad quattuor: alter, decē-
plex, in directeis ordinibus: quod est vnus ad
decem, sic decem ad centum. Similiter in
verborum declinationibus est biuium, quod
ab recto casu in recto: ita ut formulam si-
militur efficiant: quod sit primo versu hic
albus, huic albo, huius albi. secundo, hæc al-
ba, huic alba, huius alba. tertio, hoc album,
huic

huic albo, huius albi. Itaq; fiunt per obliquas declinationes ex heis analogiæ hoc genus.

** Desunt quedam. **

albius, atrius; albio, atrio: per directas declinationes, albius, atrius: albia, atria: quæ scilicet erit particula ex illa ducenaria tria, quæ scilicet ceteraria formula analogiarum, de qua supra dixi. ¶ Analogia quæ dicitur, eius genera sunt duo. Vnū *diuinctum* sic est, vt vnū ad duo, sic decē ad viginti: alterū *coniunctum*, sicut est vnū ad duo, sic duo ad quattuor: in hoc q; duo bis dicitur: & tum cōferimus ad vnum, & tum cū quattuor. Hoc quoque, natura dicitur quadruplex. sic à septē chordeis citharæ, tamen duō dicuntur habere terrachorda: quod quemadmodum crepat prima ad quartā chordā, sic quarta ad septimā respōdet: media est alterius prima, alterius extrema. ¶ Medici, in ægrotis septimos dies qui obseruāt quarto die, idē diligentius signa morbi aduertunt, quod quam rationē habuit primus dies, ad quartum, eandem prælagit habiturū qui est futurus ab eo quartus, & qui est septimus à primo. *Quadruplices diuincte sunt in casibus vocabulorum.* vt rex regi: *coniuncte sunt triplices in verborum tribus temporibus*, vt legebā, lego, legā. quod quā rationē habet legebam ad lego, hanc habet lego ad legā. In hoc ferē omnes homines peccant, q; perperam tribus temporibus hæc adiiciunt, cū proportione volunt pronūtiari. Nam cū sint verba alia, infecta, vt lego & legis: alia, perfecta, vt legi & legisti: & debeant sui cuiusque generis in coniungendo copulari: & cū rectē sit idē lego ad legebam, non rectē est lego ad legi: quod legi significat quid perfectum, vt hoc, tutudi, pupugi: tundo, pungo: tundam, pungam. item necatus sum, verberatus sum: necabor, verberabor. Iniuria reprehendunt, q; infecti inter se similia sunt, & perfecti inter se, vt tundebam, tundo, tundam: & tutuderā, tutudi, tutudero. Sic amabar, amor, amabor: & amatus eram, amatus sum, amatus ero. Itaque reprehēdunt, qui cōtra analogias dicitur dispariliter in tribus tēporibus dicantur quedā verba natura, cū quadruplex sit natura analogia. Id nonnunquam, vt dixi, pauciores videtur habere partes, sic etiā alias plures: vt cū est, quemadmodum ad tria vnū & duo, sic ad sex duo & quattuor. quæ tamen quadripartita cōprehenditur forma, q; bina ad singula cōferuntur. quod in oratione quoque nonnunquā reperitur. Sicut Diomedes confertur Diomedibus, sic dicitur ab Hercules Herculis. & vt hæc heic ab vno capite à recto casu in duos obliquos descendunt casus: sic contrā multa à duobus capitibus recti casuum constituunt in obliquum vnum. Nam vt ab heis recteis, heic Bœbiei, hæc Bœbiæ, fit heis Bœbieis: sic est ab heis, heic Cœliei, hæc

Cœliæ, heic Cœlieis. A duobus similibus similiter declinatur: vt fit in heis, nemus, olus: nemora, olera. Alia à dissimilibus similiter declinantur: vt in articuleis ab hic, iste: hunc, istū. *Analogia fundamenta habet, aut à voluntate hominum, aut à natura verborum, aut re vtraque.* Voluntatem dico, impositionē vocabulorū naturā, declinationem vocabulorum, quod decurritur sine doctrina. Qui impositionem sequitur, dicit: si simile in recto casu dolus & malus: fore in obliquo, dolo & malo: si naturam sequetur, si sit simile in obliquis Marco, Quinto, fore vt sit Marcum, Quintum. Qui vtrūque sequetur, dicit, si sit similis transitus, vt est in seruis serue, fore vt sit item in ceruis cerue. Commune omnium est, vt quattuor figuras vocis habeat proportione declinatus. *Primum* genus est ortum ab similitudine in recteis casibus: *secundum* ab similitudine quæ est in obliquis: *tertium* à similitudine quæ est in transitibus de casu in casum. *Primo* genere ab imposito ad naturam proficiscuntur: in secundo, cōtra: in tertio, ab vtroq; Quocirca etiā hoc tertium potest bifariā diuisum esse: tertium & quartum dici, q; in eo vt prolas, & rolas potest dici. qui initia faciet analogiæ, impositiones ab heis obliquas figuras declinare habebit: qui naturam, cōtra. qui ab vtraque, reliquis declinationes ab huiusmodi transitibus. Impositio est in nostro dominatu, nos in natura. quemadmodum enim quisque vult, imponit nomē, at declinat quæ admodum vult natura. Sed quoniam *duobus modis imponitur vocabulum*, aut re singulari, aut multitudine: singulari, vt cicer, multitudinis, vt scalæ. Nec dubitū est quin ordo declinatū, in quo res singulares declinantur, solæ ab singulari aliquo casu proficiscantur, vt cicer, ciceri, ciceris: itē contra in eo ordine qui multitudinis erit solū, quā à multitudinis aliquo casu ordiri cōueniat, vt scalæ, scaleis, scalas. Aliud videndū est, cū duplex natura copulata, ac declinatum bini fiant ordines, vt est Mars, Martis. Vnde autē ratio analogiæ debuit ordiri, vtrum ab singulari re in multitudinē, an contrā? neq; enim si natura ab vno ad duo peruenit: idcirco nō potest amplius esse in docēdo posterius, vt inde incipias, vt quod sit prius ostendas. Itaque illi qui de omni natura disputant, atque idē vocantur physici, tamē ex heis ab vniuersa natura profecti, retrōque esse principia mūdi ostendunt. Oratio cū ex littereis cōstat, tamē eā grāmatici littereis ostenderunt. quare in demonstrando, quoniā potius profecisse oportet ab eo qd̄ apertius est, q̄ ab eo quod prius est, & potius ab incorrupto principio, ab natura rerū, quā ab libidine hominum. Et hæc tria quæ sequenda magis sunt, minus sunt in singularibus quā in multitudine.

commodius potest ordiri, quod in his principis minus orationis verbis fingēdis, verborum forma, facilius singularia videri posse quam ex singularibus multitudinis: hæc ostendunt, trabs, trabs: duces, dux. Videmus enim ex his verbis, trabs, duces, de extrema syllaba E litteram exclusam, & idē in singulari factum esse trabs, dux. Contrā ex singularibus nō tam videmus quemadmodum facta sint ex B & S trabs, ex C & S dux. Si similitudinis rectus casus fortē figura corrupta erit (id quod accidit rarō) prius id corrigemus quā in inde ordiemur. obliqueis adsumere oportere figuras eas quæ non erunt ambiguæ, siue singulares, siue multitudinis; ex quibus id cuiusmodi debet esse, perspicere possunt. Nam nunquam alterum ex altero videtur: vt Chrysippus scribit, quemadmodum pater ex filio, & filius ex patre, neque minus in fornicibus propter sinistra dextra stat, quā propter dextram sinistra. Quapropter, vt ex rectis casibus obliqui, & ex obliqueis recti, & ex singularibus multitudines, & ex multitudinis singulares nonnunquam recuperari possunt: principium id potissimum sequi debemus, vt in eo fundamentum sit in natura, quod in declinationibus ibi facilior ratio. Facile enim est animaduertere peccatum magis cadere posse in impositiones eas quæ sūt plerumque in rectis casibus singularibus: quod homines imperiti & dispersi vocabula rebus imponunt, quocūque eos libido inuitauit. natura incorrupta est plerumque sua parte sponte, nisi qui eam vsu inficio deprauauit. Quare si quis principium analogiæ potius posuerit in naturalibus casibus quā in impositiuis, non multa in consuetudine occurrent, & vt à natura libido humana corrigitur, non ab libidine natura, quod, qui impositionem sequi voluerint, facient contrā. sicut à singulari quis potius proficisci volet, id illum facere oportebit ab sexto casu, qui est proprius. Latineis enim non est casus alius. His litterarum discriminibus facilius reliquorum varietatem discere poterit, quod ij habent exitus aut in A, vt ab hac terra: aut in E, vt ab hac læce: aut in I, vt ab hoc leui: aut in O, vt ab hoc celo: aut in V, vt ab hoc versu. Igitur ad demonstrandas declinationes bicaps vna hæc. ¶ Sed quoniam ubi analogia, tria: vnum, quod in rebus, alterum, quod in vocibus: tertium, quod in utroque: duo priora simplicia, tertium duplex: animaduertendū hæc quam inter se habeant rationem. Primum ea quæ sunt discrimina in rebus, partim sunt quæ ad orationē non attineant, partim quæ pertineant. Non pertinent, vt ea quæ obseruant in ædificiis & signis faciendis ceterisque rebus artifices: è quibus vocantur alia, harmonica: sic itē alia nominibus aliis: sed nulla harū sit loquēdo pars ad orationē. Quæ

pertinent res, eæ sunt quæ verbis dicuntur proportionē, neque à similitudine quoque vocū declinatus habet. vt Iuppiter, Marspiter: Ioui, Marti. Hæc enim genera nominū & numero & casibus similia sunt, proportionē, similia inter se, quod vtraque nomina sunt, & virilia sunt, & singularia, & casu nominādei & dandei. Alterū genus vocale est, in quo voces modō sunt proportionē similes, non res: vt biga, bige, nuptia, nuptiæ. Neque enim in his res singularis subest vna, cum dicitur biga, quadriga. neque ab his vocibus quæ declinata sunt, multitudinis, significant quidquam. Idē quod omnia multitudinis quæ declinātur ab vno: vt à merula, merulæ, sunt eiusmodi vt singulari subiungantur: sic merulæ duæ, caculæ tres, faculæ quattuor. Quare cum idē nō possit subiungi: cum dicimus vnæ bigæ, quadrigæ duæ, nuptiæ tres, sed pro vna bige, binae quadrigæ, trine nuptiæ: apparet nō esse biga, & quadriga, & bigæ, & quadrigæ: sed vt est huius ordinis vna, duæ, tres, principium vna: sic in hoc ordine altero, vna, binæ, trinæ, principium vna: sic in hoc ordine altero, vna, binæ, trinæ, principium est vna. Tertium genus, est illud duplex quod dixi, in quo & res & voces similiter proportionē dicuntur: vt bonus, malus: boni, mali. de quo rē analogia & Aristophanes & alij scripserunt. Etenim hæc denique perfecta, vt in oratione illæ duæ simplices inchoatæ analogiæ, de quibus tamē separatim dicā, quod his quoque vtimur in loquēdo. Sed prius de perfecta in qua & res & voces quadā similitudine continentur. cuius genera sunt tria: vñ, vernaculū ac dominatū: alterū, aduentitiū: tertium, nothum, ex peregrino heic natū. Vernaculū est, vt sutor, & pistor: sutori, & pistori. Aduentitiū est, vt Hætores, Nestores, Hætoras, Nestoras. Tertium illud nothum, vt Achilles, & Peleus, de genere multi vñtur, nō modō poetæ, sed etiā plerique. hæc primō omnes qui soluta oratione loquuntur, dicebant, vt quæstorē, prætorē, sic Hætorē, Nestorē. Itaque Ennius ait, Hætoris natū de muro Troiano iactari. Actius hoc in tragædiis largius à prisca consuetudine mouere cœpit, & ad formas Græcas verborū magis reuocare. & à quo Valerius ait, Actius Hætorē nollet facere, Hætora mallet. quod aduentitia pleraque habemus Græca, secutū, vt de notheis Græcanicos quoque nominatos plurimum haberemus. Itaque vt heic alia Græca, alia Græcanica, sic analogiæ, è quibus quæ sic nothæ sunt declinationes, de his aliæ sunt prisca, vt Bacchides, Chrysidas: aliæ, minores, vt Chrysideis, Bacchideis aliæ, recentes, vt Chrysidas, Bacchidas: cum his omnibus tribus vtatur nostri, maxime qui sequuntur media in loquēdo, offēdūt minimū quod prima parū similia vidēt esse Græcis, vñ d estint translatæ: tertiam parū similia nostris.

4. **Q**UONIAM analogia fundamentum similitudo quaedam, vt dixi. quæ solet esse in rebus, in vocibus, & in vtroque: in qua harum parte cumque sit in ferendo, & cuiusmodi, videndum. Nam, vt dixi, neque rerum, neque vocis similitudo ad has duplices, quæ in loquendo quarimus, separatim satis est, quod vtraque parte opus est simili, analogias verborum exprimendas: quas ad loquendum vt perducas, accedere debet *usus*. Alia enim ratio qua facias vestimentum, alia, quemadmodum vtare vestimento. *V* sui species videntur esse tres: vna, *consuetudinis veteris*; altera *consuetudinis huius*; tertia *autem, neutra*. *V*etera, vt calceus furus, calcei furi. *H*uius consuetudinis, vt albus, caldus: albo, caldo. *N*eutra, vt scala, faleram, scalam, faleram. Ad quas accedere potest quarta, quæ est mixta, vt amicitia, inimicitia: amicitiam, inimicitiam. *P*rima est, qua vsi antiqui, & nos reliquimus: *secunda*, qua nunc vtimur: *tertia*, qua vtuntur poætæ. **A**nalogia non item ea definienda que dirigitur ad naturam verborum, atque illa que ad usum loquendi. Nam prior definienda sic, Analogia est verborum similitudo declinatio similis. *P*osterior sic, Analogia est verborum similitudo declinatio similis, non repugnante consuetudine communi. Ad quæ harum duarum ad extremum additum erit hoc: ex quadam parte: poetica analogia erit definita. harum *primam* sequi debet populus, *secundam* omnes singuli è populo: *terciam* poætæ. **H**æc diligentius quam apertius dicta esse arbitror. sed non obscurius quàm de re simili definitiones grammaticorum sunt, vt Arustini, Aristodemi, Aristoclis, item aliorum: quorum obscuritates eo minus reprehendendæ, quod pleræque definitione re incognita propter summam breuitatem, non facile percipiuntur, nisi articulatim sit explicata. Quare magis apparebit si erit apertè de singulis partibus: quid dicatur *verbum*, quid *similitudo verbi*, quid *declinatio*, quid *similitudo declinationis*, non repugnante consuetudine communi, quid ex quadam parte. **V**erbum dico, orationis vocalis partem, quæ sit indiuisa & minima, si declinationem naturalem habeat. Similem, verbum verbo, tum quom & res, qua significatur, & in figura transitum declinationis paritè. *D*clinatio est cum ex verbo in verbum, aut ex verbi discrimine, vt transeat mens, vocis cõmutatio sit aliqua. **S**imilitudo declinationis, cum item ex aliqua figura in figuram transit vt id transit cum quo cõfertur. **A**diectum est, non repugnante consuetudine communi: quod quaedam verba contra usum veterem declinata patiuntur, vt passa Hortensium dicere pro has ceruices, ceruix: quaedam nõ, vt si dicas pro fauces, faux. Vbi additur, ex quadam parte, significat non esse in consue-

tudine in heis verbeis omnes partes: vt declinatum amo, iuuo: amor, iuuo.

5. **Q**UID videretur analogia in oratione, & quas haberet species, & quæ de heis sequenda viderentur, vt breui potui, informari. **N**unc in quibus non debeat esse, ac proinde ac debeat, soleat quæri, dicam. Ea ferè sunt quattuor genera: *P*rimum in id genus verbeis quæ non declinantur, analogia non debet quæri, vt in heis, nequam, mox, vix. De heis magis in alio quàm in alio erratur verbo. dicunt enim non habere casus mox & vix, nequam habere: quod dicamus, hic nequam, huius nequam, huic nequam: cum intelligimus, aut hominis eius quem volumus ostendere esse nequam, dicimus casus, & ei præponimus non, cuius putamus nequitiam. Quod vocabulum factum, vt ex non & volo, Nolo: sic ex ne & quidquam, item media extrita syllaba, coactum est Nequam. Itaque vt cum quem putamus esse nõ hili dicimus Nihili: sic in quo putamus esse nequidquam, dicimus nequam. **S**ecundò, si vnum solum habent casum in voce, quod non declinentur, vt literæ omnes. **T**ertio, si singularis est vocabuli series, neque habet cum qua comparari possit, vt esse putant caput, capitis, capite. **Q**uartum, si ea vocabula quæ conferuntur inter se, rationem habent quam oportet, vt socer, socrus; socerum, socrum.

6. **C**ONTRA in quibus debeat quæri analogia, ferè totidè gradus debent esse coniuncti. *P*rimum, vt sint res: *secundum*, vt earum sit vsus: *tercium*, vt hæ res vocabula habeant: *quartum*, vt habeant declinatus naturales. *D*e primo gradu quod natura subest & multitudinis & singularis; dicimus hei asses, hosce asses, hic as, hunc assem: contra quod in numeris finiteis multitudinis natura singularis non est, dicimus hei duo, & hei tres: heis duobus, heis tribus: **S**ecundo gradu si est natura, neque est vsus, id genus vt sit discriminandum, vt fit in faba, & id genus. Non enim opus fuit, quæ vt in serueis, item ex parte & vniuersa nominamus.

* Desunt quedam. *

LIBER X.

*

LIBER XI.

Rure ordinatum arbutum. *Ex Sospatro lib. I.* Horum poematorum, his poematis, *Ex eodem libro.*

Catinuli. *Ex eodem libro.*

Sit per omnes casus. *Ex eodem libro.*

LIBER XII.

*

LIBER XIII.

60. Oliuo & osbo. *Ex Sospatro lib. I.*

dij

LIBER XIV.

*

LIBER XV.

*

LIBER XVI.

*

LIBER XVII.

*

LIBER XVIII.

Quibus nos in hoc libro proinde, vt nihil interfit, vtetur indiscriminatim. *Ex Nonio Marcello Indiscriminatim.*

LIBER XIX.

*

LIBER XX.

*

LIBER XXI.

*

LIBER XXII.

Rure veni. *Ex Sospatro libro 1.*

LIBER XXIII.

*

LIBER XXIV.

Proloquium est sententia, in qua nihil desideratur. *Ex 16. Gellij 8.*

Quom inde haurierint. *Ex Prisciano libro 10.*

Incerti libri.

Quare in huiusmodi locis poni oportet, notam in transfuersum inter syllabas frequentius ad extremum versum senarium, & similes, si pro longa, breuem habebunt, vt in hoc: Amicus summus meus & popularis Geta. *Ex Rufino de metris Terentij.*

Caput quod ab eo capiunt initium sensus ac

nerui. *Ex Lactantio de opificio Dei. v. 5.*

*

In priore verbo graues profodiae quae fuerunt, manent: reliquae mutant. *Ex Lactantio 18. v. 12. ex 2. ad M. Marcellum.*

*

Semel minusne, an bis minus sit, non scio. An vtrumque horum, vt quondam audiui dicier.

Ioui ipsi regi noluit concedere. *Ex 12. Gell. 6.*

*

Id praesente legatis omnibus, exercitu pronunciat. *Ex Donato act. 4. scena 3. Eumuchi.*

*

Fixum. *Ex Diomed. 1. c. 4.*

*

Varro ait, Alia ex Graeco sumpta ex masculino in femininum transire, & A litera finiri: δ κοχλιας, haec cochlea, δ χαρτις, haec charta, δ γαυλαπα, haec gaulapa. *Priscianus lib. 7.*

*

Varro in libris ad Ciceronem ait iuuenior & senior comparatiui sunt per diminutionem: senior non satis senex: iunior non satis iuuenis vel intra iuuenem: sicut pauperior, intra pauperem. *Ex Seruio in 5. & 6. A Encid.*

*

Varro ait quatuor foraminum fuisse libras apud antiquos, & se vidisse libras quatuor foraminum. *Ex Acrone in artem poeticam Horatij.*

M. Varro in libro secundo ad Marcellum de Latino sermone, aeditum dici oportere censet, magis quam editum: quod alterum sit recenti nouitate fictum, alterum antiqua origine interruptum. *Ex 12. Gellij 10.*

F I N I S.

